НОВИТЕ РАБОТНИ МЕСТА:
ПРЕХОД ОТ ВЪГЛИЩА КЪМ МОДЕРНА ИКОНОМИКА

Новите работни места: преход от въглища към модерна икономика

ВЪЗЛОЖИТЕЛ:
Сдружение **„WWF – България“**

Представители: **Георги Стефанов, Станислав Янев**
Адрес: гр. София, бул. Цар Борис III 19 Б, п.к. 1612, ет. 4

ИЗПЪЛНИТЕЛ:
„Регионплан“ ЕООД

Представител: **д-р Косьо Стойчев**
Адрес: София 1700, ул. „Акад. Стефан Младенов“ № 88

***Експертен екип*:**

Ръководител екип, експерт „Икономическа география и локализационен анализ“	**доц. д-р Косьо Стойчев**
Експерт „Социално-икономическо развитие“	**Веселина Господинова**
Експерт „Социално-икономическо развитие“	**гл. ас. д-р Миглена Клисарова**

Снимки: Science in HD on Unsplash, Zbynek Burival, Matthew T Rader
Дизайн и предпечат: „Таралеж“ ЕООД
Печат: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Supported by:

Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation
and Nuclear Safety

European
Climate Initiative
EUKI

based on a decision of the German Bundestag

Това проучване е изготвено в рамките на проект „Справедлив преход в Източна и Южна Европа“. Проект „Справедлив преход в Източна и Южна Европа“ е финансиран от програма Европейска инициатива за климата (EUKI). EUKI е финансов инструмент на Федералното министерство на околната среда, опазването на природата и ядрената безопасност на Федерална република Германия (BMU). Неговото прилагане се осъществява с подкрепата на Германското дружество за международно сътрудничество (GIZ). Основна цел на EUKI е да поощрява сътрудничеството по темата за климата в рамките на ЕС с цел смекчаване на последиците от емисиите парникови газове. Това се осъществява чрез засилване на трансграничния диалог и сътрудничество, както и чрез обмяна на знания и опит.

Информацията и мненията, изложени в този документ, принадлежат на авторите му и не отразяват задължително официалната позиция на Федералното министерство на околната среда, опазването на природата и ядрената безопасност на Федерална република Германия.

© 2021 WWF

Всички права запазени.
Всяко възпроизвеждане, изцяло или частично, на този доклад, трябва да включва името на собственика и правата върху съдържанието.

ISBN

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕЗЮМЕ 5

ЧАСТ I. ВЪВЕДЕНИЕ И РАБОТНА ХИПОТЕЗА 10

ЧАСТ II. ИНТЕГРИТЕТ С ДОКЛАДА „СПРАВЕДЛИВ ПРЕХОД ЗА ВЪГЛЕДОБИВНИТЕ РЕГИОНИ В ЮГОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ: СЦЕНАРИИ ЗА РАЗВИТИЕ“ 14

1. Въгледобивната промишленост в региона на Югозападна България 16
2. Географските дадености за нови икономически дейности и работни места в Югозападна България 20
3. Население и демографски процеси 21
4. Социално-икономическо развитие 23

ЧАСТ III. СТРУКТУРА И СЪСТОЯНИЕ НА ЮГОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ 32

1. Ролята на стратегическите документи 32
2. Текуща регионална и секторна икономическа структура 35

ЧАСТ IV. НОВИ РАБОТНИ МЕСТА - (НЕ)ВЪЗМОЖНИТЕ АЛТЕРНАТИВИ 43

1. Локализационен анализ – основни допускания 45
2. Централни места, прагово ниво и обсег на стока в общините Перник и Бобов дол 50
3. Определяне на минимално прагово ниво за основни бизнеси и услуги по населени места в общините Перник и Бобов дол 57
4. Централни места по А. Кристалер – Община Перник и Бобов дол 61
5. Централни места – пазарен потенциал 64
6. Гравитационни сили в Югозападния регион от ниво 2 67
7. Заместителна рамка на Уолтър Айзърд 76
8. Разходни криви на Смит 79
9. Икономии от мащаба и кръгова икономика 81

ЧАСТ V. АЛТЕРНАТИВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ 85

1. Предварителни изисквания и условия към алтернативните и нови икономически дейности и развитието на региона след преструктуриране на въгледобивния сектор 85
2. Текущо развитие на бизнеса в региона и добри икономически практики 86
3. Сценарии за развитие 89
4. Сравнителна оценка на сценариите за развитие 91
5. Предвиждания в Програма „Региони в развитие“ 2021-2027, Приоритет 3 „Справедлив енергиен преход“ 92

6. Предвиждания в План за възстановяване и устойчивост на Република България, вер. 1.1. от м. февруари 2021 г. 96
7. Препоръчителни предвиждания на доклада за ситуационно – локализационен анализ за създаване на алтернативни икономически дейности и работни места на територията на общините Бобов дол и Перник 99
8. Анализ на конкурентните предимства на региона 101
9. Изводи за въгледобивния регион на Стара Загора 109

ЧАСТ VI. ИЗВОДИ ОТ ДОКЛАДА 110

ЧАСТ VII. ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ 114

Списък на фигурите

Фигура 1 Етапи на доклада за справедлив преход от 2018 г. 15
Фигура 2 Взаимовръзка между документите за стратегическо планиране по ЗРР 34
Фигура 3 БДС по райони от ниво 2 35
Фигура 4 БДС по икономически сектори и райони от ниво 2 37
Фигура 5 БДС по икономически сектори в ЮЗР, 2000, 2017, 2014 39
Фигура 6 БДС по икономически сектори по области по ЮЗР, 2019 39
Фигура 7 Динамика на процеса на разрушаване и създаване на работни места в контекста на технологична и икономическа трансформация 44
Фигура 8 Географско положение но община Бобов дол 50
Фигура 9 Географско положение но община Перник 51
Фигура 10 (а) Хипотетична крива на търсенето за една стока (d). (б) Хипотетичен конус на търсенето за същата стока (по Дънн, 1954) 52
Фигура 11 Запълване на пазара от един производител до пазарни зони 54
Фигура 12 Разпределение и гъстота на населението, 2019 г. 56
Фигура 13 Ориентация в пространството (Кристалер, 1933) 65
Фигура 14 Теоретична крива на разпределението на населени места по правилото „ранг-размер“ 69
Фигура 15 Разпределение на населените места по правилото „ранг-размер“в община Перник 70
Фигура 16 Разпределение на населените места по правилото „ранг-размер“в община Бобов дол 71
Фигура 17 Разпределение на 27-те областни града в България по правилото „ранг-размер“ 72
Фигура 18 Линия на трансформацията за локализационен проблем с две възможности 76
Фигура 19 Локализационно решение с три възможности (по У. Айзърд, 1956) 77
Фигура 20 Повърхнина на транспортни разходи с изотимове и изодапани 79
Фигура 21 Възможни варианти на разходни криви съобразно мащаба на производство 82

Списък на таблиците

Таблица 1	Сили, засягащи географската концентрация (по Кругман)	46
Таблица 2	Критерии към локализационните условия	49
Таблица 3	Население по населени места, 2011г.	55
Таблица 4	Прагово ниво и обсег на избрани бизнеси в общините Перник и Бобов дол	59
Таблица 5	Система на централните места при k = 3 за община Перник (по Кристалер, 1933)	63

Списък на съкращенията

АЕЦ	Атомна електрическа централа
АИС	Автоматично-измервателни системи
БВП	Брутен вътрешен продукт
БДС	Брутна добавена стойност
БФП	Безвъзмездна финансова помощ
ВЕИ	Възобновяеми енергийни източници
ВЕЦ	Водно електрическа централа
ГВтч	Гигаватчас
ДАДД	Динамичен анализ на движението на дяловете
ДДС	Данък върху добавената стойност
ЕИО	Европейска икономическа общност
ЕК	Европейска комисия
ЕСТЕ	Европейската схема за търговия с емисии
ЕС	Европейски съюз
ЗТЕЦ	Заводска топлоелектрическа централа
ИАОС	Изпълнителна агенция по околна среда
ИКТ	Информационни и комуникационни технологии
КАВ	Качеството на атмосферния въздух
КИД	Класификатор на икономическите дейности
Kgне	Килограм(а) нефтен еквивалент
КИН	Културно-историческо наследство
КНСБ	Конфедерация на независимите синдикати в България
КТ	Конфедерация на труда (Подкрепа)
МВт	Мегават тон
МЕ	Министерство на енергетиката
МОСВ	Министерство на околната среда и водите
МСП	Малки и средни предприятия
НЕК	Национална електрическа компания
НИМХ	Национален институт по хидрология и метеорология
НИРД	Научно-изследователска и развойна дейност
НСИ	Национален статистически институт
ООН	Организация на обединените нации
ПВТ	Подземни водни тела
ПАВЕЦ	Помпено-акумулираща водно електрическа централа
ПЧИ	Преки чуждестранни инвестиции
РИОСВ	Регионална инспекция по околната среда и водите
РОУКАВ	Район за управление качеството на атмосферния въздух
СДН	Средна дневна норма
СК	Стандарти за качество
ТВтч	Тераватчас(а)
ТЕЦ	Топлоелектрическа(и) централа(и)
ТНК	Транс-национални корпорации
ТФЕЦ	Топлофикационна електроцентрала (топлофикационно дружество)
ФРЧ	Фини прахови частици
ЮЗ	Югозападен
ЮЗР	Югозападен регион
NUTS	Nomenclature des unités territoriales statistiques* – Обща класификация на териториалните единици за статистически цели
UNESCO/ ЮНЕСКО	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization / Организацията на обединените нации за образование, наука и култура

* От френски

РЕЗЮМЕ

„Цената на „позеленяването” може да бъде висока, но ако не правим нищо, загубите могат да бъдат по-големи.”

Вивиан Лунела

Исторически създаването на работни места е винаги предшествано от тяхното изчезване. В световната наука и практика няма единно мнение, за решенията които трябва да се вземат в този процес.

Към днешна дата на световно ниво като най-важни фактори за загубата на работни места и едновременно за тяхното създаване са:

- **технологичният фактор;**
- **технологичните иновации, разграничавайки ги на процесни и продуктови;**
- **фрагментацията на бизнесите и международното разделените на труда;**
- **броят, образованието и навиците на населението;**
- **участието в глобални продуктови вериги;**
- **наследената структура на икономиката;**
- **природните богатства;**
- **умението за колективно учене и създаване на адаптивни общности от хора и фирми.**

Най-голямо значение има конкретната комбинация на тези фактори и умението на съответната страна да използва силните си страни, да извлече повече и по-добри работни места от разделението на труда и специализацията, а от там по-високи доходи, стандарт на живот и просперитет.

Докладът разкрива, че комбинацията от фактори за България и целевата територия на общините Перник и Бобов дол има конкретни особености, но се намира в повратен момент от своето икономическо и социално развитие, през последния век. **Постепенното отпадането на индустриалния добив на въглища (промяна на енергийната система)[1] и производство на електрическа енергия от тях е вече на минималните възможни нива, преди фактическото спиране на тази традиционна за региона дейност.**

1. До момента са протекли 4 енергийни системи:
   1. Водна;
   2. Въглищна;
   3. Нефто-газов;
   4. Ядрена.

   Човечеството се намира на прага на петата енергийна вълна – Енергия от възобновяеми енергийни източници и водород. Въглищната е несъвместима с екологичните цели, докато другите могат да съществуват паралелно в различни комбинации.

На национално ниво България е доминирана от заетите в сектора на услугите, което е белег за пост-индустриално общество, но от друга, тази структура на заетостта не е резултат от автоматизация, електронизация и роботизация на икономиката в производствените сектори, а част от структурна технологична недоразвитост. Страната не е в постиндустриална фаза поради високи постижения в индустриалната, а поради структурни промени в края на 20 и началото на 21 век довели до деиндустриализация на България с дълбок политико-икономически характер.

Данните за България показват висок дял на лицата с висше образование, но в области извън инженерните специалности. Последното условие силно затруднява развитието на икономическата система към иновациите, технологичния трансфер, подобряването на ресурсната и енергийната ефективност на корпоративно ниво.

На местно ниво, в югозападна България, общините Перник и Бобов дол са моноструктурно зависими от добива на въглища, производството на ел. енергия и черна металургия, като община Перник, моментно, е в много по-благоприятна позиция поради своята непосредствената близост до София и ежедневните трудови пътувания на заетите в тази община, намерили си работа в столицата. Последното условие, запазва добрите демографски показатели за град Перник, но чрез работната сила София консумира голяма част от неговия потенциал.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

1. Социално-икономическите преходи се основават на технико-икономическите парадигми с ясно разграничение между еволюционни и революционни промени. **Логиката на настоящия доклад се основана на това, че първият икономически преход започнал у нас в началото на 90-те години на миналия век, не се основава на технико-икономическата парадигма, а представлява социално-политически избор. Форма на социално-политическа трансформация, довела до напълно нови социално-икономически отношения, разпределение на активите, богатството и икономическата структура. Това е важно условие за правилното разбиране на процесите, описани в доклада.** ***На тази основа лежи и главният проблем и предизвикателство, че социално-политическият избор, до този момент не създаде обществен механизъм, който да реализира включването на България и нейните региони в съвременна глобална и/или регионална технико-икономическа вълна, която да обезпечи развитието на българските региони по един по-справедлив начин.*** В следствие на това страната изпадна в състояние на сериозни регионални диспаритети – демографски, социални, секторни, екологични. **Допълнително трябва да се посочи, че целевите общини са определени като общини със структурни трудности, а община Бобов дол е определена и за селска община. Административните областите, към които принадлежат двете общини (Перник и Кюстендил), изпитват характерните за цяла България негативни демографски процеси, но с още по-сериозно изражение.**

Към настоящия момент Стара Загора в икономическо отношение реализира добро развитие, отчетен е процес на започнала диверсификация на икономиката, но **преходът към алтернативни икономически дейности ще засегне изключително голям брой работници, а също така и главните електроенергийни мощности на България. Това са две сериозни предизвикателства, които изискват изпреварващи мерки и решения.**

СПРАВЕДЛИВИЯТ ПРЕХОД

ОСИГУРЯВА УСТОЙЧИВОСТ НА ОКОЛНАТА СРЕДА, ДОСТОЙНА РАБОТА, СОЦИАЛНО ПРИОБЩАВАНЕ И ИЗКОРЕНЯВАНЕ НА БЕДНОСТТА

2. **Реализирането на справедлив преход към чиста, кръгова икономика в контекста на „Зелената“ сделка, се разглежда като ключово противодействие на всички потенциално негативни процеси. Инвестициите в образование, квалификация и преквалификация са част от решението с алтернативната заетост на работещите в засегнатите сектори. Разбирането ни е за процес, който ще донесе своите ползи след минимум 3 години.** Проучват се предвижданията на възможните промени на пазара на труда и заетостта, които ще съпътстват преминаването към по-зелена икономика. Насочваме обществото към мислене и дефиниране на нови „зелени“ работни места, трансформиране на настоящите работни места в по-зелени, както и идентифициране на „зелените“ умения на работното място, които ще бъдат необходими да се живее и развива общество и икономика, опазващи ресурсите и околната среда. Трябва ясно да се изтъкне, че планираните дейности в Програмата за развитие на регионите за програмен период 2021-2027 (ПРР), Приоритет 3 „Справедлив енергиен преход“, включват допустими дейности които преповтарят думата инвестиции. Те са възможни единствено само в подходяща инвестиционна среда, предприемаческа инициативност и готовност за поемане на допустим риск. Във всички останали случай, ще доминират обществени проекти, които обаче, не са еквиваленти на инвестиционна и бизнес среда за така желаните микропредприятия.

3. Първият доклад за справедлив преход за Югозападна България[2], последващите проучвания в страната[3], европейският семестър[4] и други документи разкриват мащаба на предстоящата промяна. **В тази връзка подходите, използвани в другите страни членки на ЕС, в които се програмира справедлив преход (Чехия, Полша, Румъния, Словакия), са по-трудно приложими за територията на общините Перник и Бобов дол, поне за следващите 5 години. Причините са няколко: по-високо е нивото на депопулация спрямо всички останали, сериозно влошени са възрастовата и образователна структури, а от там количеството и качеството на работната сила.** От друга страна не е налице продуктивна и технологична индустриална среда, с бавни темпове инфраструктурата се подобрява, но логистиката и бизнес услугите са на много ниско ниво за развитие на иновативни и динамични бизнеси. В по-голямата част от първоначалните бизнес инициативи, ще се опрем на добре познати, традиционни дейности, които могат да стартират с наличните хора и тяхната квалификация.

2. t.ly/9zJ1
3. Report on social challenges and re-skilling needs of the workforce solutions in the TRACER target regions, WP 3 – Task 3.5 / D 3.4 July 2020, TRACER website: www.tracer-h2020.eu
4. t.ly/DLvQ

4. **Възможното затваряне на мощностите за производство на електроенергия от въглища ще допринесе за значително освобождаване на заетите лица в тези предприятия. Освен тях ще бъдат засегнати и всички техни поддоставчици, както и данъчните постъпления в регионите, социалноосигурителната и здравноосигурителната системи на страната.** Този факт съдържа най-сериозното социално предизвикателство и ще допринесе към допълнително предлагане на пазара на труда с работници със средно образование, които често не са в състояние да си намерят толкова платена работа в друг сектор от същия регион или да стартират свой бизнес. Поради тези причини, те попадат в групата с най-висок риск за емиграция и допълнително влошаване на демографската ситуация.

5. Ефектът на мултипликатора[5] по отношение на броя заети, определени чрез таблиците „вход-изход“ за България за 2015 г.[6] показват, че едно работно място в сектор добив на енергийни продукти поддържа минимум 1,5 работни места в останалите сектори на икономиката. Мултипликаторът за сектор производство на електроенергия се определя на 2,2 работни места. Това показва структуроопределящото значение за двете основни икономически дейности в тези региони. **Двата подсектора на територията на трите региона Перник, Бобов дол и Стара Загора заемат 15,6 хиляди работни места. Стойността с ефект на мултипликатора ще нарасне с минимум още 27,3 хиляди работни места. Директният и допълнителните негативни ефекти върху заетостта оценени в доклада, възлизат на засегнати минимум 43 хиляди работни места, като около 73% от тях са в региона на Стара Загора.**

6. Реализираното изоставане в развитието на общините Бобов дол и Перник предполага пространствено-локализационен подход, който да допринесе към промяна на мисленето за икономическото развитие на региона. В тази връзка е приложен подход на пространствено-времевата трансформация с комбинация от различни икономически дейности. **Оценени си онези, които ще бъдат засегнати от прехода към чиста, кръгова икономика с цел установяване на социално-демографските профили на населението, което пряко и непряко ще бъде засегнато от прехода към зелена икономика, и определяне на потребностите от нови умения и подкрепа към общите принципи на цифровизация, кръгова икономика, декарбонизация, енергийна и ресурсна ефективност, устойчива мобилност.**

Въз основа на тази информация и въз основа на приоритетите за икономическо развитите на регионите се разработват регионални планове за справедлив преход. Те ще се базират на дейности за включване в обучения за придобиване на търсени на пазара на труда знания и умения, ще се прилагат инструменти за оценка и валидиране на компетенции с оглед осигуряване на алтернативна заетост и предприемачество. **Обученията на работната сила ще бъдат насочени основно в две посоки:**

1) **осигуряване на базови преносими знания и умения за използване на ресурсите и опазване на околната среда и климата, които са основа за пригодността за заетост и гъвкавост към промените през целия живот; и**

5. Инструмент за определяне и прогнозиране на работните места използван в доклада, за да се направят проекции на бъдещите работни места, на база на текущата ситуация.
6. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IOTSI4_2018

2) осигуряване на специфични знания и умения, свързани с успешното упражняване на професии, нововъзникнали зелени работни места или трансформирани работни места.

7. Определянето на секторите, които могат да променят социално-икономическата действителност се основава на закона за икономии от мащаба, ресурсната ефективност, *прагово ниво и обсег на бизнес, йерархия на системата от населени места и техните функции и заместителна рамка на Айзърд*[7]. Очакваният брой нови работни места в микропредприятия се оценява на около 150 за община Бобов дол, 700 за Перник и над 2000 за Стара Загора, които могат да бъдат създадени и чрез индивидуални старт-ъпи. Всички останали работници трябва да се преразпределят към вече съществуващи компании или новосъздадени малки и средни предприятия, процес който на територията на Перник и Стара Загора ще се реализира относително по-лесно в сравнение с Бобов дол.

Идентифицират се микро и малки бизнеси, които могат да стартират незабавно с капитал, който е налице, основани на лични умения, традиции, съществуващи сгради, с добавяне на висока форма на дигитализация и експониране в интернет среда във всичките й форми. Най-важният фактор за развитие у хората е придобиването и обогатяването на емоционалната интелигентност и предприемачеството, което се отнася с най-голяма сила за малките населени места, където инвестициите са минимални.

Докладът ясно разграничава центъра на общините от селата, тъй като проблемите и решенията за общинския център са несъвместими с решенията за населените места – села дори в рамките на една община, които са допълнителни пространствени диспаритети. Стара Загора е голяма административна област, където ясно се разграничават северна част доминирана от община Казанлък и специализирана в машиностроене, областния център Стара Загора, който е икономическото ядро на областта и южната част, която съдържа въглищните и енергийни мощности. Решенията за Стара Загора трябва да осигурят продължаващ растеж за центъра и сериозна трансформация за територията на общините Раднево и Гълъбово към алтернативно развитие.

8. Основната теза е пълна промяна на отношението към съществуващите ресурси – хора, земи, имоти, гори, води, енергиен потенциал и други, заедно със създаването на напълно нови дейности, *неподчиняващи се на закона за икономии от мащаба,* което е единственото условие те да оцелеят в настоящата сложна среда. Докладът се фокусира върху:

- Формирането на териториална система, основана на вътрешна подялба от едно или няколко населени места от креативни, зелени, социално-трансформиращи се и колективно учещи се общности, създаващи нова стойност и организация на живота в тези региони;
- Развитие на ключови компетенции и предприемачество в секторите – възобновяема енергия, биоземеделие и биохрани, биопластика, IT, ресурсна ефективност (води, биомаса, пречистване), кръгова икономика, дизайн.

7. Стойчев К. (2012) Локализационни подходи за регионално развитие, УИ „Св. Климент Охридски“, София, ISBN 978-954-07-3398-2 – t.ly/sil1

ЧАСТ I. ВЪВЕДЕНИЕ И РАБОТНА ХИПОТЕЗА

Основната цел на настоящия доклад е да представи *ситуационно-локализационен анализ за създаване на алтернативни икономически дейности и работни места* на територията на общините Бобов дол и Перник след прекратяване на дейността на въгледобивната индустрия и изгарянето на въглища за производството на електроенергия.

В допълнение се извършва и сравнителен анализ и прогноза за региона на Стара Загора като основен въгледобивен регион на лигнитни въглища и главна локация на Топлоелектрически централи в Р. България.

Географско положение на целевата територия

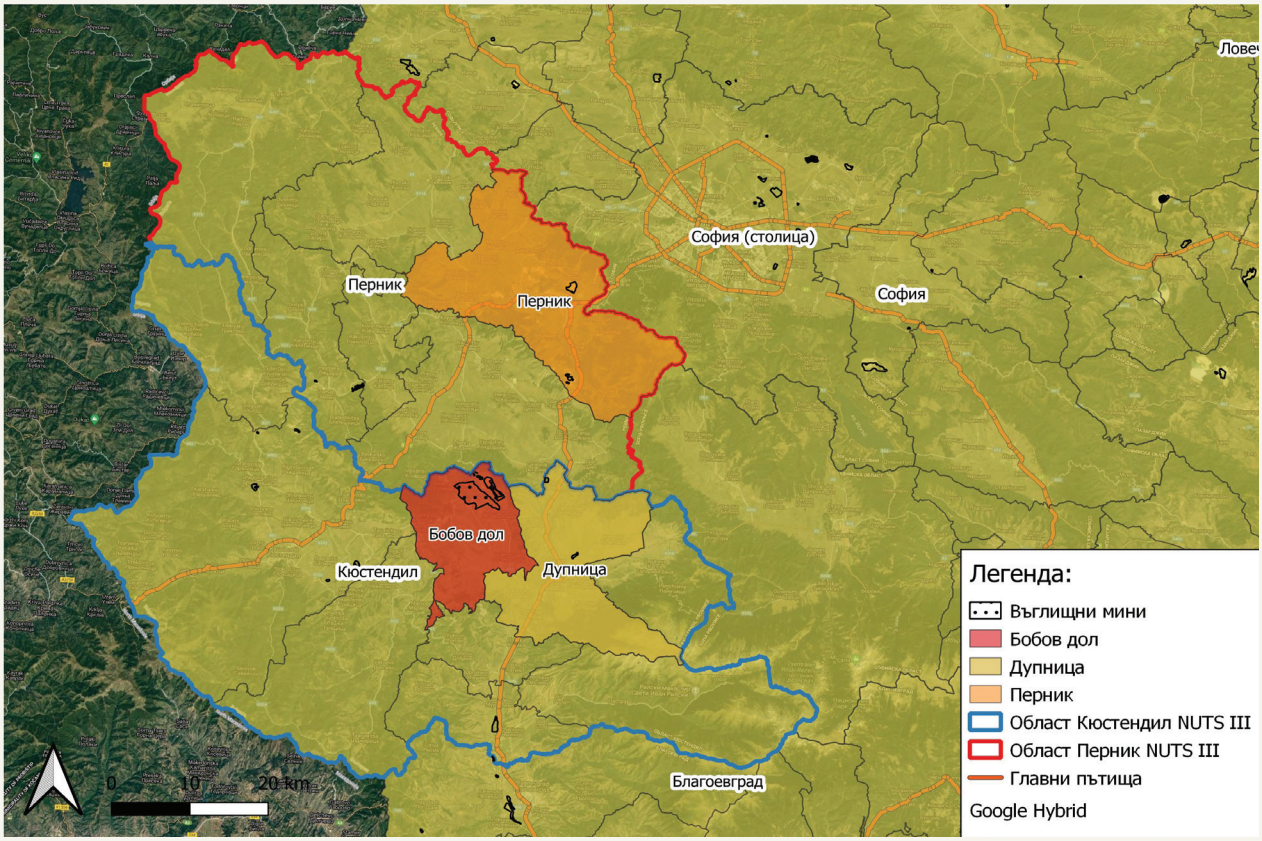

Източник: Регионплан ГИС анализ

Предмет на анализа са **концепциите и моделите за извършване на локализационни анализи и проучвания,** чрез които се оценяват реалистичността, полезността, ефективността и екологичността от реализирането на новите предложения, в т.ч. няколко основни локализационни подхода.

Обект на анализ е **справедливият социално-икономически преход, който трябва да се реализира от добив на въглища и производството на електроенергия от тях към създаване на алтернативни възможности за нови работни места.** Те съдържат в себе си нужната промяна на социално-икономическата ситуация (прехода), управлението на вътрешните и външните миграции на населението и респективно, съхраняването на функциите и значението на населените места, намиращите се в териториите в преход. Анализът е тясно свързан с концепцията за *„индустриалната реконверсия“*, в която съществуващите индустриални обекти са изчерпали своята обществена полезност и трябва да получат напълно ново приложение и нова обществена стойност. Същевременно онези от тях, които не подлежат на реконверсия (терени, хвостохранилища, мини, промишлени сгради и др.) трябва да бъдат ютилизирани (възстановени, залесени, отводнени, разрушени и др.) и приведени в състояние, което е безконфликтно с новите бизнеси и екологичните норми.

Секторът на въгледобивната индустрия и производството на ел. енергия от тях е несъвместим със следните изключително актуални концепции:

- нулево въглеродна икономика;
- постигане на климатична неутралност;
- ресурсна и енергийна ефективност;
- интелигентна специализация;
- кръгова икономика.

Това поставя сериозни предизвикателства по отношение на положителната обществена възприемчивост и нагласа, готовност за справедлив социално-икономически преход в областите Кюстендил, Перник и Стара Загора. Причината за това е, че преходът изисква пълно прекратяване на икономическите дейности от въгледобивната индустрия и производството на електроенергия от тях за постигане на екологичните цели. Това от своя страна съдържа риск от пасивна съпротива и твърде бавно излизане от въглищната зависимост под предлог за висока социална значимост.

Поради това, настоящият доклад трябва да стимулира нов тип икономическа логика, която води до напълно прекратяване на неекологичните дейности, но дава възможност за реализирането на справедлив социално-икономически преход за трите области и нова перспектива в регионалната икономика на България.

При разработването на анализа е отчетено, че всеки регион има своята идентичност, уникалност. Поради това настоящият доклад се стреми да избегне програмен подход от типа *„по нещо за всеки“* прилаган при реализацията на действащите оперативни програми за изминалите два програмни периода (2007-2013 и 2014-2020 г.). По този начин не се постига откроряване на срав-

нителните и конкурентни предимства на регионите и респективно, приоритетното инвестиране в тях. На този подход в планирането се дължи наличието на повсеместни икономически дейности, повторяеми проекти по едни и същи програми в градовете и селата с много сходни проектни цели. Този подход решава важни инфраструктурни проблеми и някои социално-икономическите противоречия, но е и причина за липсата на реален енергиен и социално-икономически преход. Поради това, оперативните програми за развитие, финансирани от ЕС следва да имат допълващ, но не и основен ефект[8] при трансформацията на регионалните икономически системи. Благодарение на тях българските региони не изпаднаха в крайно негативни сценарии за развитие, но и не осигуриха така нужното за България догонващо развитие. По данни на доклад на Институт Отворено общество – София с настоящият темп на развитие България ще достигне средните нива в ЕС по основни показатели за развитие след 24 години[9, 10].

В допълнение, са взети под внимание характеристиките на Югозападния регион от ниво 2 (ЮЗР) на България, който е водещ в социално-икономическо отношение в страната ни, поради град София в неговия обхват. Същевременно това е трансграничен регион, най-високо планински за България, с относително гъста селищна мрежа от големи градове (четири областни града), 52 общини и множество малки селища. Това създава както възможности, така и редица алтернативи при локализацията на дейности с икономически характер. На този етап локализацията на ресурси, производствени мощности и работни места е фокусирана върху индустриалните зони и централните части на големите градове в региона. Изключение от това правило са бизнеси, базирани на локализирани ресурси като въгледобивната индустрия и другите видове добив на полезни изкопаеми – горива и минерални суровини. Това е напълно естествен процес, който още на този етап трябва да бъде оценен и препрограмиран в посока локализация в населени места от по-нисък ранг съгласно Националната концепция за пространствено развитие (НКПР). Такова препрограмиране, оценка и целева политика ще запази техните функции, ще даде шанс на тези населени места да играят ролята на сателитни селища на областните центрове, като по този начин, в дългосрочен план ще съхранят и областните центрове защото ще им осигурят алтернативни локации, ресурси и работна сила.

В доклада се търсят отговори на следните приоритетни въпроси:

- Кои икономически дейности са подходящи да изиграят ролята на нови и заместващи?;
- Колко от тях биха били реалистични за трансформация на въгледобивните региони и биха осигурили нужната социална, икономическа и екологична устойчивост?;
- Имат ли тези нови дейности алтернативи/заместители – териториални, продуктови, търговски?;

8. Понастоящем основното финансиране идва от ЕСИФ, а държавният бюджет осигурява необходимото съфинансиране към фондовете.
9. https://osis.bg/?p=2591&lang=en
10. https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/05/convergence-final_May2018.pdf

- Кои са вътрешните ресурси, фактори и предимства, които ще съхранят инвестициите и добавят стойност към новите работни места?;
- Как ще се преодолее агломерационната сянка на София и ще се разпределят по-справедливо ресурсите и инвестициите?

РАБОТНА ХИПОТЕЗА НА ДОКЛАДА:

Чрез целенасочено планиране и инвестиции в региони със структурни трудности – Общините Перник и Бобов дол, висока роля на староиндустриални дейности, социални и екологични рискове да се постигне справедлив преход и да се промени регионалната икономическа перспектива, специализация и посока на развитие.

ЧАСТ II. ИНТЕГРИТЕТ С ДОКЛАДА „СПРАВЕДЛИВ ПРЕХОД ЗА ВЪГЛЕДОБИВНИТЕ РЕГИОНИ В ЮГОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ: СЦЕНАРИИ ЗА РАЗВИТИЕ”[11]

Локализационно-ситуационният анализ за изграждане на нова икономическа перспектива и устойчиви работни места във въгледобивните региони на Югозападна България е разработен като част от проект *„Региони и общини за справедлив преход“*, който се изпълнява от международната природозащитна организация WWF, като в него участват WWF Германия (водещ партньор), WWF Полша, WWF Гърция и WWF България, подкрепени от Офиса за европейски политики на WWF в Брюксел (WWF EPO).

Документът се явява естествено продължение и надграждане на извършения задълбочен социално-икономически анализ и разработване на Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България, в рамките на проект *„Справедлив преход в Източна и Южна Европа“*, финансиран по програма Европейска климатична инициатива (European Climate Initiative – EUKI) от името на Федералното министерство на околната среда, опазването на природата, строителството и ядрената безопасност на Федерална Република Германия.

Докладът *„Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България: Сценарии за развитие“*[12] представя концепция с три сценария за социален и справедлив преход в Югозападна България, където се реализират икономическите дейности въгледобив и производство на ел. енергия от изгарянето на въглища. Концепцията има за цел да се утвърди като неразделна част от нисковъглеродните политики както на национално равнище, така и на ниво ЕС.

Както концепцията за справедлив преход, така и настоящият локализационно-ситуационния анализ за изграждане на нова социално-икономическа перспектива и устойчиви работни места във въгледобивните региони на ЮЗР, се основават на понятието *„справедлив преход“* – *„just transition“*[13, 14], използвано в смисъла, вложен от концептуалната рамка за справедлив преход на няколко основни документа:

11. https://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/web_spravedliv_prehod_osnoven_doklad_prilojenia_low_res.pdf
12. https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/web_spravedliv_prehod_osnoven_doklad_prilojenia_low_res.pdf
13. https://www.oecd.org/environment/cc/g20-climate/collapsecontents/Just-Transition-Centre-report-just-transition.pdf
14. http://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/news/WCMS_475064/lang--en/index.htm

ПРИЛАГАНЕТО НА ПАРИЖКОТО СПОРАЗУМЕНИЕ ЗА КЛИМАТА МОЖЕ ДА СЪЗДАДЕ

2 МЛН

РАБОТНИ МЕСТА В ЕВРОПА

- Парижкото споразумение, в които страните се договарят *„...Като вземат предвид изискванията на **справедливия преход** на работната сила и създаване на достойни условия на труд и качествени работни места в съответствие с определените на национално ниво приоритети за развитие.“, а също изисква още „Национални планове за изменение на климата, които включват само преходни мерки с централен принцип на достойни условия на труд и качествени работни места“, както и „... преходите към екологично и социално устойчиви икономики ... да станат силен двигател за създаване на нови работни места, социална справедливост и ликвидиране на бедността. „Позеленяване“ на всички предприятия и работни места чрез въвеждане на повече енергийно ефективни практики, избягване на замърсяването и управление на природните ресурси чрез иновации, повишаване на устойчивостта и генериране на спестявания, които да стимулират нови инвестиции и наемане на работа.“*[15];

- Документ, създаден от международната организация по труда[16], който акцентира конкретно на следното съдържание *„...**Справедливият преход** осигурява устойчивост на околната среда, както и достойна работа, социално приобщаване и изкореняване на бедността“.*

Концепцията за *„справедлив преход“* дава възможност за преминаване към нисковъглеродна икономика по един отговорен и справедлив начин, чрез грижа за човека, особено за онези, които биха загубили своята работа и доходи, като работниците в топло-енергийната и въгледобивната индустрия. Тежестта на прехода трябва да бъде разпределена между засегнатите страни, а водещи принципи трябва да бъдат отговорността и възможностите за реинвестиции и рестартиране на регионалната икономическа структура. Само по този начин може да се постигне преход към устойчива икономика, който да бъде едновременно справедлив за засегнатите бизнеси и работници, както и за останалата част на икономиката, включително извън целевия регион и околната среда.

Политиките и мерките за декарбонизация на практика могат да се превърнат в двигател за устойчив икономически растеж и социален напредък. Това трябва да стане с активното участие на служителите и работниците, които са най-пряко засегнати.

Концепцията за справедлив преход в Югозападна България има следните **цели**:

Фигура 1
Етапи на доклада за справедлив преход от 2018 г.

Анализ на проблемите на прехода от въглищна индустрия към устойчива икономика в Югозападна България (на ниво NUTS II без София град)

Планиране бъдещето на въглищните региони в България с оглед излизане от въглищната зависимост

Превръщане на плана за справедлив преход в Югозападна България в средство за политическо планиране и за взимане на дългосрочни стратегически решения.

15. Цит. Бел.
16. Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all, Copyright © International Labour Organization 2015, First published (2015), ISBN 978-92-2-130627-6 (print) 978-92-2-130628-3 (web pdf)

Докладът *„Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България: Сценарии за развитие“*, на базата на който се разработва настоящият локализационно-ситуационен анализ за изграждане на нова икономическа перспектива и устойчиви работни места, разглежда възможностите за икономическо развитие, обхванати в три сценария:

- **Първият сценарий на запазване на статуквото,** който е крайно недостатъчен за реализиране на промени в социално-икономическото състояние на региона, демографските тенденции и инвестиционния климат. Счита се, че той ще доведе до непланирано закриване на енергийната и въгледобивна индустрия в сегашния й вид, което не отговаря на целите на справедливия преход към икономика, основана на чиста енергия. Такова развитие не се препоръчва;
- **Вторият сценарий, основан на вътрешните възможности и предимства на региона** предвижда икономическа и териториална трансформация. Тази трансформация трябва да преодолее добива и изгарянето на въглища, но при съхраняване на регионалната икономика. Този сценарии се доближава до целите на справедливия преход;
- **Третият сценарий на „творческо надграждане“ с участието на външни инвеститори** е най-благоприятен за целевия регион. Сценарият предвижда пълна икономическа и териториална трансформация, преодоляване на негативните демографски тенденции и създаване на благоприятен инвестиционен климат – фактори, които могат да доведат до реализирането на справедлив преход.

Една от основните цели, както на концепцията за справедлив преход, така и на настоящия локализационно-ситуационен анализ е да предизвикат активна обществена дискусия, която да катализира решения от високоинтелектуално ниво, базирани на преимуществата на региона. Стремежът е да се преодолеят постепенното обезлюдяване и обезличаване на територията („джобове“ на депопулация, бедност и структурна изостаналост), както и да доведат до оформянето на просперираща и атрактивни зони за развитие на устойчиви икономически дейности, създаване на нови работни места и заселване на население.

1. ВЪГЛЕДОБИВНАТА ПРОМИШЛЕНОСТ В РЕГИОНА НА ЮГОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

Анализът на общата икономическа ситуация на въгледобивната промишленост и производството на електроенергия от тях в региона на Югозападна България идентифицира проблемните области в сектора и перспективите за трансформация и развитие към алтернативни икономически дейности. Наследените пространствени структури от тези икономически дейности определят изходните условия при разработване на локализационно-ситуационния анализ, посредством който да бъдат планирани възможностите за нова икономическа перспектива и създадени устойчиви работни места.

През XX в., както и в началото на XXI в. растежът на икономиката се дължи на развитието на технологиите и повишаването на ефективността във включването

на нови енергийни източници. Най-важният компонент за запазване на растежа на икономиката е интелигентното управление на енергийния микс за конкретното общество и подходите за оптимизация на неговата вътрешна структура.

Енергетиката е основният икономически сектор, от който зависят степента на развитие и ефективността на абсолютно всички останали икономически сектори. Важна особеност в конкретната ситуация е, че добивът на въглища и тяхното изгаряне за производството на електроенергия трябва да бъдат прекратени в много кратък срок, така както това се случва в останалите страни, които разработват и ще изпълняват териториални планове за справедлив преход – Гърция, Словакия, Латвия и др. Това създава риск от временно високи нива на безработицата и влошаване на някои социални показатели, в т.ч. емиграция и допълнителна депопулация на засегнатите общини за период не по-кратък от две години. В допълнение, тези области и общини и преди прекратяването на тези дейности не се отличават с благоприятна икономическа и демографска структура. Следователно, дейностите и мерките по предотвратяването и управлението на тези рискове трябва да стартират незабавно, което ще осигури справедлив преход в социално-икономическо отношение.

Възможни са най-малко два стратегически подхода за оптимизация на системата на енергийната и социално-икономическата среда:

- **Първо,** социално най-силните обществени групи и представителите на различните категории средна класа, собственици на самостоятелни луксозни къщи, хотели, ресторанти, обекти за обществен достъп – търговски центрове, кина и други, да бъдат стимулирани да намалят енергийната си зависимост от централната енергийна система. Целта е да задоволяват по-голяма част от потребностите си сами или ползвайки минимално количество енергия от централната система (електрическа и топлинна енергия чрез енергийно пасивни и умни сгради). По този начин обхванатите домакинства, публични сгради и бизнеси ще намалят енергийната си интензивност, което от своя страна ще доведе до освобождаване на енергия за бизнеса и публичните нужди, които ще са в състояние да реализират сходни мерки в по-дългосрочен план. Това ще освободи енергия и средства, които да бъдат насочвани чрез програми за енергийно подпомагане към социално уязвими групи[17];
- **Второ,** цялата енергия, произвеждана от националната енергийната система и микс, да се насочи към фирмите и публичните структури, които я използват за производството на добавена стойност. Либерализацията на електроенергийния пазар може да способства за подобна политика. Това действие ще реализира нетен паричен поток и приходи, за които заплащането на по-висока цена за енергия е напълно възможно, без това да внася инфлация на пазара, което ще бъде реален ръст и условие за стабилност в сектор електроенергетика. Така индустрията ще има стимул да инвестира в технологии, които да послужат за намаляване на енергийната ѝ интензивност, а не да очаква това да се случва само с проекти, основани на безвъзмездна финансова помощ (БФП).

Към настоящия момент този преход в България се отлага във времето поради следните причини:

17. Към настоящия момент по процедура № BG16M1OP002-5.003 „Мерки за подобряване качеството на атмосферния въздух“ по приоритетна Ос 5 „Подобряване качеството на атмосферния въздух“ на оперативна програма „Околна среда 2014-2020 г.“ се прилага логика, която подпомага домакинства, ползващи твърдо гориво за отопление. http://ope.moew.government.bg/files/useruploads/files/nasoki_measures_air_0512.pdf

- провеждане на държавна политика за нарастване на производството на енергия с цел „гарантиране на поносима социална цена“; и
- ниската норма на възвращаемост на капитала и дълъг срок на откупуване на инвестициите в традиционни енергоресурси *„налагат необходимост“* от осигуряване на липса на конкуренция в лицето на алтернативните енергийни източници в един значително дълъг период от 20-30 години. Допълнително доказателство в тази посока е качеството и сигурността на електропреносната мрежа, поддържането на нужното напрежение и мощност за редица населени места, времето за реакция и своевременното отстраняване на аварии и други.

Фактът, че страната ни не отчита вътрешнорегионалните си особености по отношение на енергийната си политика, както и това, че редица от енергийните съоръжения у нас все още имат значителен експлоатационен период (т.е. не са налице значими пазарни стимули за иновации в сферата на енергетиката на национално ниво), водят до значително закъснение в предприемането на мерки, които към настоящия момент са по-скоро резултат от международния натиск на Европейската комисия, международни споразумения, неправителствени организации и сдружения.

От друга страна, тъй като конвенционалните енергийни мощности все още поддържат настоящия икономически растеж – важна част от стопанския оборот на страната, процесът на замяна на енергийните ресурси от един вид с друг е свързан с много инвестиции. Реално смяната на енергийната парадигма ще бъде пример за приложението на правилото *„creative destruction“* (креативно разрушение). Вследствие на него ще възникнат нови бизнеси, които не са съществували до този момент – производство на устройства, прибори, уреди, компоненти и инфраструктура за производство на енергия от ВЕИ и техния сервиз и софтуер, както и най-важното следствие – намаляване на количеството използвана енергия за производството на единица продукт или услуга. Същевременно, ще се развият технологиите по отношение на строителните материали, допринасящи за икономия на енергия и топлина в сградите до степен на „пасивни“ сгради – ресурсна и енергийна ефективност. Също така, бизнесите за производство на всички видове устройства ползващи ел. енергия ще трябва да приложат напълно нови авангардни технологии, които да доведат до намаляване използването ел. енергия от всеки уред или машина. Така ще се запази количеството и качеството на *полезността*, която потребителят очаква да получи, но с много по-малко количество енергия и респективно, по-висока допустима еластичност на цената на единица енергия.

Накратко, енергийният преход и преструктурирането на сектора трябва да зависят преди всичко от нивото на енергийна интензивност, нуждата от енергия и цената на единица енергия за отделните потребители – домакинства, фирми, публични институции. В тази връзка, усилията на отговорните институции трябва да бъдат насочени към две групи мерки:

- **Първа група** – мерки, които да осигурят пряко намаление на консумацията на електроенергия и топлинна енергия при запазване нивата на полезност и жизнен комфорт;
- **Втората група** – мерки, които да осигурят подобряване на полезността и намаляване на въглеродната интензивност, както и пазарни стимули за подобряване на енергийната интензивност.

Към днешна дата икономическата ситуация на въгледобивната промишленост в региона на Югозападна България и тази на национално ниво е следната:

ДАННИТЕ ОТ МОНИТОРИНГА НА ВЪЗДУХА ПОКАЗВАТ, ЧЕ ОСНОВНИ ЗАМЪРСИТЕЛИ В ЮЗР СА СЕРНИЯТ ДИОКСИД И ПРАХЪТ

- На въглищата и на горивата от въглища се падат 31.3% от общия енергиен баланс (ОЕБ), като 3.08% са вносни въглища и горива от въглища;
- България основно работи със свои въглища и вносът на въглища няма водеща роля в енергийния баланс;
- ВЕИ заемат около 7.4% от общото брутно вътрешно потребление в ОЕБ, като тук се включват функциониращите ВЕЦ;
- Двете електрификационни ТЕЦ, които се намират в Югозападна България, използват като основно гориво въглищата (и Refuse Derived Fuel (RDF)) и заемат значителен дял в общото производство на електроенергия в страната, тъй като сумарно инсталираната им мощност се равнява на 45% от тази на ТЕЦ „Марица Изток II“ (с най-голяма инсталирана мощност в страната), на 58% от тази на ТЕЦ – Варна (на второ място по инсталирана мощност) и на 81% от тази на ТЕЦ „Марица Изток III“ (на трето място по инсталирана мощност);
- Закриването на ТЕЦ „Бобов дол“ и ТЕЦ „Република“ – Перник ще доведе до необходимостта от компенсиране на 903 781 MWh ел. енергия годишно от алтернативни източници. Необходим е допълнителен анализ, който да докаже дали това количество ел. енергия е въобще необходимо на енергийната система на страната, което не е предмет на настоящия доклад.

В контекста на локализационно-ситуационния анализ за изграждане на нова икономическа перспектива и устойчиви работни места във въгледобивните региони на Югозападна България, наред с текущото състояние на икономическата ситуация, е необходимо да се вземат предвид и следните предизвикателства, които биха могли да се трансформират в потенциал за развитие:

- След прекратяването на дейността на отделни мини възникват много социални, екологични и устройствени проблеми, които следва да намерят адекватни решения, в т.ч. действия по рекултивация на терени, водохващания на повърхностен и подземен отток и др., с оглед намаляване на емисиите на замърсявания на води, почви и въздух. Гарантиране изпълнението на принципа *„замърсителят плаща“*;
- Добивът и използването на въглища в европейски план е стопанска дейност, която подлежи на значителна редукция и преструктуриране в дългосрочен план в съответствие с целите на ЕС[18] до 2050 г., което предвид факта, че страната ни е зависима от въглищата при производството на електроенергия, налага необходимостта от планиране и намиране на алтернативни източници на първична енергия;
- Рискът от реализирането на енергийните и социални преходи и преструктурирането на икономическите профили на засегнатите региони поради моноструктурността на първичните енергоизточници, може да се преодолее единствено чрез внедряване на технологични иновации, развитие на алтернативни икономически дейности, в т.ч. създаване на устойчиви работни места.

Икономическата ситуация на въглищната и въгледобивната промишленост в региона на Югозападна България неминуемо ще бъде повлияна и от европейските мултидисциплинарни цели и приоритети (екологични, социални, образователни, финансови) в областта на климата и енергетиката и концепцията за справедлив

18. https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2050-energy-strategy

преход, което само по себе си е сериозно предизвикателство за тяхното реализиране. Българските институции и общество трябва да изберат и приложат политики, които не само да постигат целите на ниво ЕС, но и да са в съответствие с характерните особености както на национално, така и на регионално ниво.

2. ГЕОГРАФСКИТЕ ДАДЕНОСТИ ЗА НОВИ ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ И РАБОТНИ МЕСТА В ЮГОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

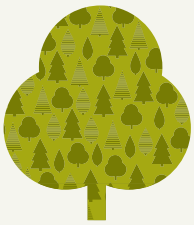

ПРИРОДНИТЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СА ПРЕДПОСТАВКА ЗА УСТОЙЧИВО БЪДЕЩЕ.

Географската характеристика на Югозападния регион предопределя структурата и развитието на нови икономически дейности, които да осигурят устойчиви работни места. В настоящия раздел са резюмирани основните дадености на региона, които имат пряко отношение към разработването на ситуационно-локализационния анализ и които формират местните конкурентни и сравнителни предимства на целевата територия.

2.1. Географски характеристики

Територията на Югозападния регион от ниво 2 е разположена в разнообразни природни ландшафтни области и заема 18,3 % от територията на страната с много разнообразен релеф (в т.ч. ниско-, средно- и високопланински територии), разнообразие от находища на минерални суровини и изкопаеми горива, три климатични области, множество минерални извори, различни типове почви и значителни запаси на горски ресурси.

От гледна точка на настоящия анализ, с висока значимост са следните географски характеристики:

- Главен източник на изкопаеми горива в региона са наличните въглищни находища – кафяви въглища и (антрацитни въглища – гр. Своге закрит);
- Добивът и производството на ел. енергия от въглища, както и засиленото изграждане на ВЕЦ и МВЕЦ имат негативни ефекти върху околната среда и терените, върху които се развиват тези дейности;
- Разнообразният релеф на целевата територия е благоприятен за развитие на алтернативни икономически дейности:
- Различни форми на земеделие;
- Пасищно и оборно животновъдство;
  - Горско стопанство и биоиндустрии;
  - Туризъм (в т.ч. балнеолечебен и СПА);
  - Интелигентни индустрии и софтуерни компании и др.;
  - Производство на енергия от ВЕИ.

2.2. Околна среда

Основните характеристики на региона, свързани с околната среда, които имат отношение към ситуационно-локализационния анализ за развитието на нови икономически дейности и създаването на устойчиви работни места, са следните:

- Наблюдаваните тенденциите за изменение на климата (в т.ч. зачестилите природни бедствия – засушавания, наводнения, градушки, както и екстремни климатични явления) през последните десетилетия в глобален мащаб са валидни и за региона на Югозападна България, което води след себе си редица негативни последствия за икономиката (в частност земеделието и различните екосистеми), качеството на живот на населението, инфраструктурата;
- Високите концентрации прах до 10 μm (ФПЧ10) са резултат от производството на ел. енергия от въглища и RDF, автомобилният транспорт и наличието на площни източници на замърсяване (неутилизирани хвостохранилища, насипи със сгур, пепелина и други). Това са негативни фактори, които влияят върху качеството на живот на населението и решението на отделните индивиди и семейства да останат да живеят в региона, респективно, върху потенциалния брой на работната сила, която би могла да реализира алтернативните икономически дейности;
- Като цяло, качеството на повърхностните и подземни води в целевата територия се оценява като добро, което е предпоставка за развитие на земеделски дейности. Същевременно, зачестилите засушавания и намаляването на снежната покривка влияят пряко върху отглеждането на различни земеделски култури, както и върху развитието на зимните спортове и туризъм;
- Прегледът на природните рискове и бедствия на територията на Югозападна България показва, че най-вероятните природни опасности и рискове са свлачищата, наводненията, горските пожари и в известна степен сеизмичният риск, които влияят върху ситуирането на отделни икономически дейности в определени локации, особено на такива, които изискват висока степен на защита от природни и екологични рискове;
- Целевата територия разполага със значителен брой защитени територии и природни забележителности, които благоприятстват развитието на различни форми на туризъм, биоземеделие, биоживотновъдство, устойчиво горско стопанство, риболов, но същевременно изискват икономическите дейности да са съвместими с опазването на ценните видове, местообитания и природата като цяло.

Тези предпоставки и рискове, както и възможните локации за тяхното възникване в целевата територия следва да бъдат отчитани при вземане на решения за ситуиране на алтернативните икономически дейности, които ще доведат до създаването на устойчиви работни места единствено ако имат висока степен на сигурност и потенциал за запазване на дългосрочност на съответната локация.

3. НАСЕЛЕНИЕ И ДЕМОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ

Населението и неговите демографски характеристики[19] са ключов фактор за развитие. Демографският анализ разкрива броя, квалификацията и специализацията на работната сила, на които отделните икономически сектори могат да разчитат за своето функциониране и развитие. Броят и доходите на населението обуславят потреблението на стоки и услуги в рамките на съответната те-

19. Брой и гъстота на населението, раждаемост, смъртност, естествен и механичен прираст, полово-възрастова, етническа, професионална, образователна структура на населението.

ритория, респективно – необходимостта от наличието на базови и съпътстващи услуги (в т.ч. здравни, социални, образователни, културни и т.н.), което определя създаването на допълнителни работни места.

Наблюдаваните негативни тенденции на демографските процеси на национално ниво се проявяват и на по-ниските териториални нива в страната – регионално, областно, общинско. Неблагоприятните процеси на обезлюдяване, застаряване, стеснена репродуктивна нагласа и нестабилна социална сигурност на населението са отличителни черти в развитието на голяма част от териториалните единици. Едновременната проява на тези негативни процеси оказва цялостен негативен ефект върху бъдещото демографско развитие на териториалните единици и поставя под риск всички потенциални бъдещи инвестиции, както и може да бъде причина те никога да не се реализират.

3.1. Социално-икономически показатели на населението

Подробен анализ на социално-икономическите показатели на населението на изследваната територия е направен в Доклада *„Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България: Сценарии за развитие“*. За целите на настоящия документ, е необходимо да се отбележат следните важни заключения, изведени за целевата територия:

- Данните за динамиката на населението за двете области (Перник и Кюстендил) разкриват много тревожни тенденции по отношение на демографското развитие, в т.ч. отрицателен естествен и механичен прираст над средните нива за страната и ЮЗР, застаряване на населението, депопулация, намаляване на хората в трудоспособна възраст, увеличаване дела на лицата в надтрудоспособна възраст;

- Общините Перник и Бобов дол ще продължат да изпитват най-голям негативен ефект, в случай че настоящите демографски тенденции и прогнози се запазят. Тоест, ако не се предприемат адекватни мерки, направената прогноза за броя на населението за Областите Перник и Кюстендил в 3 варианта (песимистичен, коригиран оптимистичен и реалистичен), ще се реализира в най-неблагоприятния песимистичен вариант, което още повече ще задълбочи демографската и социално-икономическата криза в целевата територия;

- Преструктурирането на енергийния сектор в бъдеще и преминаването към икономика, основана на чиста енергия ще има най-голямо въздействие върху работната сила и миграционните процеси за работещите и техните семейства от целевите общини, където вече е налице проблемът с освобождаване на заетите от въглищната и въгледобивната промишленост;

- За ограничаване на негативните тенденции за обезлюдяване на населените места в двете общини е необходимо предприемането на спешни мерки за запазване на работната сила в региона чрез осигуряване на заетост в други устойчиви икономически сектори. Ускоряване прилагането на тези мерки, ще ограничи риска бъдещите инвеститори да изпитват остра нужда от кадри или да привличат такива от други региони или населени места;

- Настоящата структура на степента на образование сред заетите в целевата територия (преобладаващ брой на лицата в трудоспособна възраст със средно

и по-ниско образование) предопределя факта, че бъдещите инвеститори или нововъзникнали микро и малки бизнеси, ще могат да разчитат предимно на работна сила, обезпечаваща ниско до среднотехнологични производства или такива, които са в по-голяма степен автоматизирани с повторяеми операции;

- При отсъствието на ефективни мерки за повишаване нивото на квалификация и уменията на работната сила (трудови навици, трудова дисциплина, безопасност на труда и други), регионът няма да може да разчита на специализация във високотехнологични производства и внедряване на иновации, което ще ограничи потенциала за неговото развитие, а негативните демографските тенденции биха запазили своя темп.

4. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

4.1. Обобщени резултати от ДАДД

Обобщените резултатите от Динамичния анализ на движение на дяловете (ДАДД) за областите Перник и Кюстендил, извършен в Доклада *„Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България: Сценарии за развитие“* са както следва:

Таблица
Обобщени параметри на ДАДД за областите Перник и Кюстендил

Област	Наети лица			Сектори по КИД-2008 с ръст в дела на наетите за 2011-2016 г.	Сектори по КИД-2008 със спад в дела на наетите за 2011-2016 г.
	2011 г. (брой)	2016 г. (брой)	темп (%)		
Перник*	28 396	27 148	- 4,4%	• **Ръст в сектори:** A, E, H, J, K, M, Q, S • **Най-голям ръст** се отчита в сектори: E – „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ (28,1%) и H – „Транспорт, складиране и пощи“ (20,6%)	• **Спад в сектори:** C, F, G, I, L, N, O, P, R • **Най-голям спад** се отчита в сектори: F – „Строителство (-13,7%), N – „Административни и спомагателни дейности“ (-13,6%) и R – „Култура, спорт и развлечения“ (-13,2%)
Кюстендил*	32 269	30 241	- 6,3%	• **Ръст в сектори:** A, H, N. • **Най-голям ръст** се отчита в сектор: A – „Селско, горско и рибно стопанство“ (65,4%)	• **Спад в сектори:** C, E, F, G, I, J, K, L, M, O, P, Q, R, S. • **Най-голям спад** се отчита в сектори: L – „Операции с недвижими имоти“ (-41,5%), J – „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; Далекосъобщения“ (-37,6%) и K – „Финансови и застрахователни дейности“ (-30,6%)

** Данните за сектори B – „Добивна промишленост” и D – „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива” попадат в категория „конфиденциални” съгласно правилата и политиката на НСИ.*

Въз основа на извършения ДАДД са направени следните изводи:

ИЗВОДИ:

- Област Перник увеличава броя на наетите в сектор „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“, но губи наети в три ключови сектора, вкл. „Строителство“;
- Област Кюстендил се намира в най-сложно положение спрямо останалите области в ЮЗР, като реализира растеж единствено в сектор „Селско, горско и рибно стопанство“. **Най-трудно от социална и икономическа гледна точка ще бъде стартирането на нов тип икономически растеж в тази административна област, тъй като тук са реализирани и най-негативните демографски процеси.**

4.2. Обобщени резултати от Ефекта на мултипликатора

Изчисленията за заетите в добивната промишленост и ефекта на мултипликатор, както и направените изводи и препоръки в Доклада *„Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България: Сценарии за развитие“* са следните:

СЦЕНАРИЙ 1

Област	Заети в сектори B и D (брой)	Консервативно допускане за заетите в сектори B и D (%)*	Заети в добивната промишл. (% от общия брой на населението)	Песимистичен сценарий на мултипликатор (брой население)	Реалистичен сценарий на мултипликатор (брой население)	Структурна промяна в заетостта в добивната промишленост (брой заети)
Алгоритъм на изчисленията	(1)	(2) = (1)*%	(3) = (1)/(5)%	(4)	(5)	(6) = (4)*(2)*(3)
Кюстендил	3055	50%	2,94%	58 094	103 764	854
Перник	1434	50%	1,29%	74 332	110 626	479
Общо	**4 489**	**-**	**2,09%**	**132 426**	**214 390**	**1 333**

ИЗВОДИ ЗА СЦЕНАРИЙ 1:

- **Сценарий 1** изисква решаването на социалния проблем с намирането на нови работни места на 1 333 души.
- Липсата на достатъчно социално-икономически алтернативи няма да осигури устойчив икономически растеж, който да задържи населението в региона и да преодолее емиграционните нагласи. Това означава, че значителен дял от тези новоосвободени работници и техните семейства ще емигрират към други части на страната или чужбина;

- Бизнесът, дори в настоящата си структура, ще разчита на все по-ограничени трудови ресурси и бизнес среда, доминирана от компании, неприлагащи екологични политики и алтернативи;
- Областите Кюстендил и Перник ще затвърдят позициите си на най-депресивни в социално-икономическо отношение и няма да могат да реализират устойчив преход към нисковъглеродна икономика.

СЦЕНАРИЙ 2

Област	Заети в сектори B и D (брой)	Консервативно допускане за заетите в сектори B и D (%)*	Заети в добивната промишл. (% от общия брой на населението)	Песимистичен сценарий на мултипликатор (брой население)	Реалистичен сценарий на мултипликатор (брой население)
Алгоритъм на изчисленията	(1)	(2) = (1)*%	(3) = (1)/(4)%	(4)	(5) = (4)*(2)*(3)
Кюстендил	3055	50%	2,94%	103 764	1 525
Перник	1434	50%	1,29%	110 626	714
Общо	**4 489**	**-**	**2,09%**	**214 390**	**2 239**

ИЗВОДИ ЗА СЦЕНАРИЙ 2:

- **Сценарий 2** ще трансформира пазара на труда като осигури алтернативна заетост на 2 239 души в сектори извън въгледобивната промишленост;
- Създаването на нови социално-икономически алтернативи ще осигури устойчив икономически растеж, който да задържи населението в региона и да преодолее емиграционните нагласи. Това означава, че значителен дял от тези новоосвободени работници ще имат нова реализация на пазара на труда в региона;
- Бизнесът ще може да разчита на постоянни трудови ресурси и по-добра бизнес среда, изпълнена от МСП, предлагащи нови продукти и прилагащи системи за опазване на околната среда;
- Областите Кюстендил и Перник ще се трансформират в социално-икономическо отношение и ще могат да стартират реализирането на устойчив преход към нисковъглеродна икономика;
- Предприемачеството в микро, малки и средни предприятия в алтернативни сектори ще бъде основният фактор за промяна на социално-икономическата структура на региона, което означава, че ще настъпи и ново отношение към заетостта, квалификацията на работната сила и социалната зависимост;
- Голяма част от нововъзникващите бизнеси ще бъдат ориентирани към прилагането на системи и решения, основани на ВЕИ, висока енергийна

ефективност, рециклируеми продукти и други, които имат пряко отношение към постигането на климатичните цели на ЕС;

- Сценарий 2 в значителна степен ще използва ефективно конкурентните предимства на региона, което ще осигури устойчивост на инвестициите и сигурност на доходите;
- Настоящият сценарий пряко ще засегне трансфера на технологии и иновации в МСП, както в организационен, така и в енергиен и социален план;
- Областите Перник и Кюстендил ще изискват най-много време и ресурси за реализирането на този сценарий.

СЦЕНАРИЙ 3

Област	Заети в сектори B и D (брой)	Консервативно допускане за заетите в сектори B и D (%)*	Заети в добивната промишл. (% от общия брой на населението)	Песимистичен сценарий на мултипликатор (брой население)	Реалистичен сценарий на мултипликатор (брой население)	Структурна промяна в заетостта в добивната промишленост (брой заети)
Алгоритъм на изчисленията	(1)	(2) = (1)*%	(3) = (1)/(5)%	(4)	(5)	(6) = (4)*(2)*(3)
Кюстендил	3055	50%	2,94%	158 306	103 764	2 327
Перник	1434	50%	1,29%	166 602	110 626	1 074
Общо	**4 489**	**-**	**2,09%**	**324 908**	**214 390**	**3 401**

ИЗВОДИ ЗА СЦЕНАРИЙ 3:

- **Сценарий 3** ще трансформира напълно пазара на труда като осигури алтернативна заетост на 3 401 души в сектори с висока добавена стойност извън въгледобивната промишленост и свързаните с нея индустрии;
- Създаването на нови социално-икономически алтернативи ще осигури устойчив икономически растеж, който ще увеличи населението в региона и ще допринесе за имиграционни нагласи. Това означава, че всички новоосвободени работници ще имат нова реализация на пазара на труда в региона, като значителна част от тях – в международни компании;
- Бизнесът ще може да разчита на нарастващи трудови ресурси и благоприятна бизнес среда, изпълнена от МСП, както и големи компании, предлагащи нови продукти, нови високо-технологични производства и прилагащи системи за опазване на околната среда;
- Областите Кюстендил и Перник ще се трансформират в социално-икономическо отношение и ще могат да стартират реализирането на устойчив преход към нисковъглеродна икономика;

- Предприемачеството в микро, малки и средни предприятия в алтернативни сектори, както и големите инвеститори в сектори с високи технологии и висока добавена стойност ще бъдат в основата на промяната на социално-икономическата структура на региона. Ще настъпи напълно нов тип заетост, при която доходите ще зависят основно от квалификацията на работната сила, а социалната зависимост ще бъде преодоляна;
- Голяма част от нововъзникващите бизнеси ще бъдат ориентирани към прилагането на системи и решения, основани на НИРД, нови технологии, ВЕИ, висока енергийна ефективност, рециклируеми продукти и други, които имат пряко отношение към постигането на климатичните цели на ЕС;
- Настоящият сценарий пряко ще засегне трансфера на технологии и иновации в МСП, големи компании, както в организационен, така и в енергиен и социален план и ще създаде мрежи от клъстери и корпоративен тип наука с пряко приложение в бизнеса.

Ефектът на мултипликатора по отношение на броя заети за сценарии 3, който съвпада с прехода към климатично неутрална икономика, определен чрез таблиците „вход-изход“ за България за 2015 г.[20] показва, че на едно работно място в сектор добив на енергийни продукти поддържа минимум 1,5 работни места в останалите сектори на икономиката. Мултипликаторът за сектор производство на електроенергия се определя на 2,2 работни места. Това доказва структуроопределящото значение за двете основни икономически дейности в тези региони.

Двата подсектора на територията на двата региона Перник и Бобов дол имат да осигурят пряка заетост на 3 401 души. По данни на Европейския семестър заетите в област Стара Загора в секторите B и D са 12 500 хиляди работни места. Общият брой на пряко засегнатите заети е 15 901. При тази логика, стойността с ефект на мултипликатора ще нарасне с минимум още 27,3 хиляди работни места в други сектори. Директният и допълнителните негативни ефекти върху заетостта оценени в доклада, възлизат на засегнати минимум 43 хиляди работни места, като около 73% от тях са в региона на Стара Загора.

4.3. Пространствено поведение и развитие

Регионалната икономика и условията на живот се характеризират с висока степен на специфична пространствена организация. Тяхната морфология произтича от природата на:

- пространственото поведение на производителите по отношение на търсените и предлаганите стоки или услуги;

20. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IOTSI4_2018

- пространственото поведение на населението в качеството му както на производител (работната сила, която производителите наемат), така и на потребител на тези стоки и услуги; и
- средата за развитие на бизнес и живот, които държавата създава в дадената локация.

В този смисъл, пространствената икономическа система може да бъде определена като сложна мрежа от взаимодействащи компоненти – ресурси, инфраструктура, потребители и производители, свързани заедно с потоци от стоки, услуги и хора. Тя действа като едно цяло, при което всяка нейна част заема определена роля в действието на системата и никоя част не е напълно независима от другите. Промяна във функциите на една от частите при такава система ще има директни последствия върху всяка друга част и комплекса като цяло. Тоест, закриването на въгледобивната промишленост и свързаните с нея индустрии в целевата територия, без трансформация към устойчиви икономически дейности, където освободените работници да намерят алтернативна заетост, ще доведе чрез ефекта на мултипликатора до обезлюдяване на цели населени места, намаляване на потреблението и закриване на други производства и услуги, задоволяващи основните нужди на домакинствата. Респективно, досега съществуващата пространствена организация на регионалната икономика и условията на живот може да се трансформира в две посоки:

1) **При отсъствието на мерки за създаване на алтернативни икономически дейности и устойчиви работни места,** създаване на допълнителен социално-икономически вакуум в разглеждания регион, който в дългосрочен план ще бъде трудно да бъде преодолян поради факта, че дори и при наличието на инвеститорски интерес, ще е налице остър дефицит на работна сила, посредством която да бъдат реализирани инвестиционните намерения; или

2) **Чрез прилагане на концепцията за справедлив преход,** ограничаване на негативните последствия от закриване на въгледобивната промишленост и свързаните с нея индустрии, запазване на базовата икономическа система и условията за живот в целевата територия, а в дългосрочен план – създаване и развитие на икономически дейности от нов тип, които ще дадат възможност както за осигуряване на заетост на местното население, така и за повишаване качеството на живот чрез инвестиции в по-екологосъобразни производства в съответствие с целите на ЕС.

4.4. Агломерационната сянка на София

Процесът на промяна в икономическите дейности може да бъде разглеждан като вид ко-еволюция, в която пазарният потенциал определя къде да се локализират икономическите дейности и промяната в локализацията на тези дейности на свой ред предначертава картата на пазарния потенциал. В частност, пазарният потенциал на дадена индустрия рязко намалява с отдалечаването от града, в който тази индустрия е концентрирана, след което отново започва да нараства след определено разстояние, зависещо от спецификата на икономическата дейност.

Тъй като столицата се намира в непосредствена близост до целевата територия (на 30 км от Перник и на 70 км от Бобов дол (като по-голямата част от пътя може да бъде изминат по автомагистрала), при негативно развитие на насто-

ящата ситуация, София и населените места около нея са естествения консуматор на бъдещите допълнителни вътрешни миграции.

Въпреки, че столицата страда от устройствени проблеми и влошени условия на живот, ниска градска хигиена, трудна мобилност, замърсен въздух, формирани маргинални и бедни квартали с влошени физични показатели, тя остава най-развиващият се български град, който по данни на НСИ[21] формира около 40% от БВП на България. Последното се явява най-голямата заплаха пред развитието на българските региони и националната икономика като цяло.

Независимо от тези условия, тук работят и живеят най-много хора спрямо другите градове и региони, тъй като в столицата на България са концентрирани по-голямата част от условия за бизнес, развитие, учене и респективно, по-големите възможности за доходи, което на този етап се оказва по-силният фактор от благоприятната за обитание среда.

В този смисъл, София, стояща на първо място в йерархията на българските градове, вместо да се явява двигател за развитие на непосредствено разположените до нея други областни и общински центрове от по-нисък ранг, по-скоро „изсмуква“ тяхната работна сила, ограничава възможностите за развитие на печеливши за тези територии производства и услуги, като по този начин ги лишава от устойчиво им развитие. Тя „постига“ това благодарение на недоразвитата си входно-изходна пътна инфраструктура, като поддържа времето за навлизане и напускане на София на около един час, което допълнително затруднява ежедневните трудови миграции.

РАЗВИТИЕТО НА ПО-МАЛКИ ПРОИЗВОДСТВА КОИТО ДА ОБСЛУЖВАТ БИЗНЕСИТЕ В СТОЛИЦАТА ЩЕ ДАДЕ ВЪЗМОЖНОСТ ЗА АЛТЕРНАТИВНА ЗАЕТОСТ.

На това се дължи и „големият интерес“ към поддържане на високата плътност на застрояване, която в обществото широко се представя като пазарно търсене на имоти, изоставащо инфраструктурно развитие на входно-изходните артерии, водещи до „задържане“ на жителите в рамките на околовръстното шосе на столицата, както по отношение на избора на жилища, така и по отношение на бизнес локациите. В практиката това състояние са нарича *„bottleneck infrastructure“* („стеснена инфраструктура“). Това е транспортно локализационна задача, в която времето е по-ценно от условията на живот и ако времето за пътуване е прекомерно, то изборът е допълнително уплътняване с цел пестене на време[22]. От гледна точка на сектор на комуналните услуги (ютилити), това е по-евтиният вариант за издръжка на града, но по-рисковия, който води до възникването на значителна функционална зависимост от ютилити компаниите.

Единствената алтернатива за разглежданите населени места е развитието на по-малки производства, които да обслужват бизнесите, концентрирани в столицата, тоест сформиране на т.нар. производствени клъстери, които да дадат възможност за алтернативна заетост на освободените от сектора на добив на въглища и производство на енергия от твърди горива. Друго възможно решение е ориентиране към изцяло нови за региона производства, ***неподчиняващи се на закона за икономиите от мащаба****, които ще ограничат възможностите за инвестиции от страна на големи бизнеси, каквито са транс-националните корпорации, но за сметка на това ще осигурят устойчиви работни места.*

21. https://www.nsi.bg/tsb/2019/04/25/%D0%B1%D1%80%D1%83%D1%82%D0%B5%D0%BD-%D0%B2%D1%8A%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%88%D0%B5%D0%BD-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82-%D1%81%D0%BE%D1%84-4/
22. Виж заместителна рамка на Айзърд, по-долу на стр. 92

4.5. Алтернативни локации в селища от същия ранг-размер

През втората половина на XX век на пространствената организация на икономическите сектори в България е придадена по-висша роля, отколкото на селищната мрежа като основен пазарен двигател на пространствената организация на икономиката. Това е *ефект на сянка от миналото*, при който системата от централни места се гради на база локализацията на икономическите дейности, т.е. градовете имат функции и висока йерархия само ако са им локализирани икономически дейности в системата на централизирана планова икономика. Разглежданата територия е пример в това отношение, където закриването на основния за местното развитие икономически сектор на добив и производство на енергия от въглища, автоматично изчерпва необходимостта от съществуването на цели населени места. Свидетелство за това е масовото обезлюдяване и изоставяне на наличната жилищна и производствена инфраструктура, особено в гр. Бобов дол.

Целевата територия (общините Бобов дол и Перник) може да бъде разглеждана като алтернативна локация на икономически дейности, но само ако праговото ниво на търсене на произвежданите в нея стоки или услуги, пространствено попадат в обсега на съответната фирма, за да оцелее. Ако това условие не е спазено и нивото на възвращаемост е много ниско, а мобилността на потребителите силно ограничена, фирмите не биха могли да оцелеят при определена локализация. Следователно, преди да се вземе решение за локализиране на нови алтернативни икономически дейности, които биха могли да осигурят устойчиви работни места, е необходимо да се даде отговор на въпроси като:

- **кой е пътят, по който може да се осигури заетост?;**
- **каква е пазарната значимост?;**
- **какви биха били стоките, обект на търговия (секторната специализация – географски фактор)?;**
- **каква е пространствената им проекция[23].**

Възможни отговори на тези въпроси за двете разглеждани общини мога да бъдат следните:

23. Стойчев К., Локализационни подходи за регионално развитие, София, 2012

Въпрос	Община Перник	Община Бобов дол
Кой е пътят, по който може да се осигури заетост?	1) Ежедневни пътувания за работа в столицата; 2) Създаване на алтернативни икономически дейности и условия за заетост.	1) Преместване в друго населено място, където са налице възможности за заетост, вкл. София; 2) Създаване на алтернативни икономически дейности и условия за заетост
Каква е пазарната значимост?	1) Висока пазарна значимост на експортно ориентираните сектори; 2) Средна до ниска пазарна значимост на местно ориентираните сектори, предвид 3-то ниво на общината съгласно НКПР.	1) Висока пазарна значимост на експортно ориентираните сектори; 2) Много ниска пазарна значимост на местно ориентираните сектори, предвид 5-то ниво на общината съгласно НКПР.
Какви биха били стоките, обект на търговия[24] и каква е пространствената им проекция?	1) **Първичен сектор** – развиване на интензивно биоземеделие и биоживотновъдство – местен / национален пазар; алтернативно земеделие: билки – лавандула, женшен, годжи бери, шафран и др. – местен / национален / международен пазар. 2) **Вторичен сектор** – производство на 3D принтери и софтуер за тях – национален / международен пазар; производство, свързано с устойчивата мобилност (скутери, електро-велосипеди, дронове и други) – национален / международен пазар; производство на техника за обезвреждане, оползотворяване и рециклиране на отпадъци – национален / международен пазар; производство на компоненти за ВЕИ – национален / международен пазар; производство на уреди и прибори, снабдени със соларни панели – национален / международен пазар; екструзия на биопластични продукти чрез използване на отпадна пластмаса и дървесина – национален / международен пазар; 3) **Третичен сектор** – атракциони и увеселителни паркове, вкл. такива, изградени върху рекултивирани терени и предлагащи предимно културни и природосъобразни преживявания, в т.ч. индустриален туризъм и др. – местен / национален пазар; 4) Създаване на здравни заведения, санаториуми, за рехабилитация и долекуване на хронично болни на базата на местни минерални извори и други – национален / международен пазар. 5) **Четвъртичен сектор** – Локализиране на дата центрове за копаене на криптовалути с енергия, произведена от ВЕИ – международен пазар; клъстер между компании за производство на ВЕИ и ВУЗ в региона – местен / национален пазар.	

24. Съгласно примерните бизнеси, предложени в Доклада „Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България“

ЧАСТ III. СТРУКТУРА И СЪСТОЯНИЕ НА ЮГОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

1. РОЛЯТА НА СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ ДОКУМЕНТИ

Икономическата логика при развитието на регионите в България значително еволюира през годините, но същевременно показа няколко важни особености. На първо място, изводите, които се отнасят до регионалното развитие на даден регион, трябва да се разграничават съществено за населените места „градове“ и населените места „села“, както и за извънселищните територии. В сега действащия закон за административно-териториално устройство на Р. България (ЗАТУРБ) и по силата на Закона за регионалното развитие (ЗРР) за всеки програмен период се разработва Общински план за развитие (ОПР), който през програмния период 2021-2027 г. бе обновен до План за интегрирано развитие на община (ПИРО), обединяващ ОПР и Интегрирания план за градско възстановяване и развитие (ИПГВР). Проучванията и изводите, които се правят в тези планове се стремят да обхванат територията на цялата община, обект на анализ. Този стремеж пропуска да отчете обаче най-важното вътрешно регионално различие, превърнато у нас в „диспаритет“[25], а именно „град-село“. В тази връзка, изводите в тези планове се отнасят до ниво община (LAU 1), но не разкриват в пълнота състоянието нито на градовете, нито на селата в същата тази община. На този тип диспаритети се дължат значителните разлики в качеството и начина на живот, цените на имотите, достъпа до услуги, вкл. базовите такива – здравеопазване, образование, социални услуги, сигурност, услуги за личността и други, а от там и качеството, броят и доходността на работните места. *В българската селищна структура животът в селата е ощетяващ развитието на личността и възможностите за реализация.*

Този тип ограничения, освен от системата „град-село“, засягат и възможностите за реализация, произтичащи от селищната система и нейната вътрешна организация. Йерархията на градовете и общините от трето, второ и първо йерархично ниво от Националната концепция за пространствено развитие 2013-2025 (НКПР) не отговорят на критериите на ESPON[26]. Създадената йерархия чрез НКПР в България е един компромис в услуга на администрацията за разпределението на средствата от еврофондовете.

Създаването на нови работни места, както и генерирането на регионална структура от населени места с устойчиви на външни влияния икономически вериги, слабо се подчиняват на административно наложени условия и решения. Поради това и процесите на възстановяване са много бавни, често дори закъснели, а това е свело определени териториални структури до наличието

25. Регионалните различия се превръщат в диспаритет когато обществото няма ефективен контрол върху тях, те не са резултат от обществен избор, но и не са даденост, която не се контролира от някой друг, а напротив те са наложени от безперспективни решения върху обществото. Тоест, някой с действията си или бездействията си взема решение за нашия живот и как да бъдем третирани в него и избира да ни третира по различен, и обикновено ощетяващ ни начин. (https://doi.org/10.1377/hlthaff.27.2.374)
26. Национална концепция за пространствено развитие, 2013-2025, стр. 32

на минимум услуги. В това положение са повечето села от областите Перник и Кюстендил, като на много места дори липсва лекар, учител, свещеник, обществеият транспорт е прекратен, а отдалечеността изключва тези населени места от стандартите за спешни услуги като полиция, бърза помощ или пожарна защита. Често провеждането на дискусия за инвестиции в такива население места може да се определи като интелектуален еskиз.

Вторият важен извод е свързан с постоянната дилема дали да се развиват дейности, които имат висока добавена стойност и производителност, насочени към креативност, иновации и са пазарно гъвкави, но ползват малко на брой работна ръка. Алтернативата е да се развиват дейности, които имат средна или ниска степен на добавена стойност, по-слабо креативни са, бавно преориентиращи се към пазара, но за сметка на това заемат по-голям брой нискоквалифицирана работна ръка. Общата връзка между двата процеса е системата на общественото образование, което предопределя възможностите и шансовете за преход от един тип развитие в друг. До голяма степен двата типа развитие протичат едновременно и се допълват. Но бизнесите с ниска и средна степен на добавена стойност са по-уязвими. На тях се дължат ниската безработица в периоди на икономически подем и високата безработица в периоди на криза, тоест, те са източник на неустойчивост на трудовия пазар.

Основните документи, които адресират специализацията на икономическите сектори, а от там и работните места в България са:

- **Национална програма за развитие на България 2030 г.;**
- **Националната концепция за пространствено развитие 2013-2025 г., заедно с актуализацията си от 2019 г.;**
- **Иновационната стратегия за интелигентна специализация 2014-2020 г.;**
- **Оперативните програми[27];**
- **Стратегическите документи на различните териториални нива:**
  - **Национална стратегия за регионално развитие (НСРР);**
  - **Интегрирани териториални стратегии за развитие на регионите за планиране от ниво 2 (ИТСР) за периода 2021-2027 г.;**
  - **Областни стратегии за развитие (ОСР 2014-2020[28]);**
  - **Плановете за интегрирано развитие на общините (ПИРО);**
  - **Интегрираните планове за градско възстановяване и развитие (ИПГВР)[29];**
  - **Общите устройствени планове (ОУП) на общините;**

27. Оперативни програми финансирани от ЕС – www.eufunds.bg
28. Областните стратегии за развитие отпадат за периода 2021-2027 г.
29. ИПГВР ставата част от ПИРО 2021-2027 г. за общините от първо, второ и трето йерархично ниво от НКПР.

Фигура 2
Взаимовръзка между документите за стратегическо планиране по ЗРР, устройство на територията по ЗУТ и териториалното сътрудничество за развитие

- **Стратегиите за развитие на Местни инициативни групи по подхода ВОМР и др.**

Всички те са създадени да обслужват конкретно целево разходване на бюджетни средства, а други (особено тези на регионално и общинско ниво) са лишени от финансов ресурс, тъй като индикативното финансиране е с пожелателен характер.

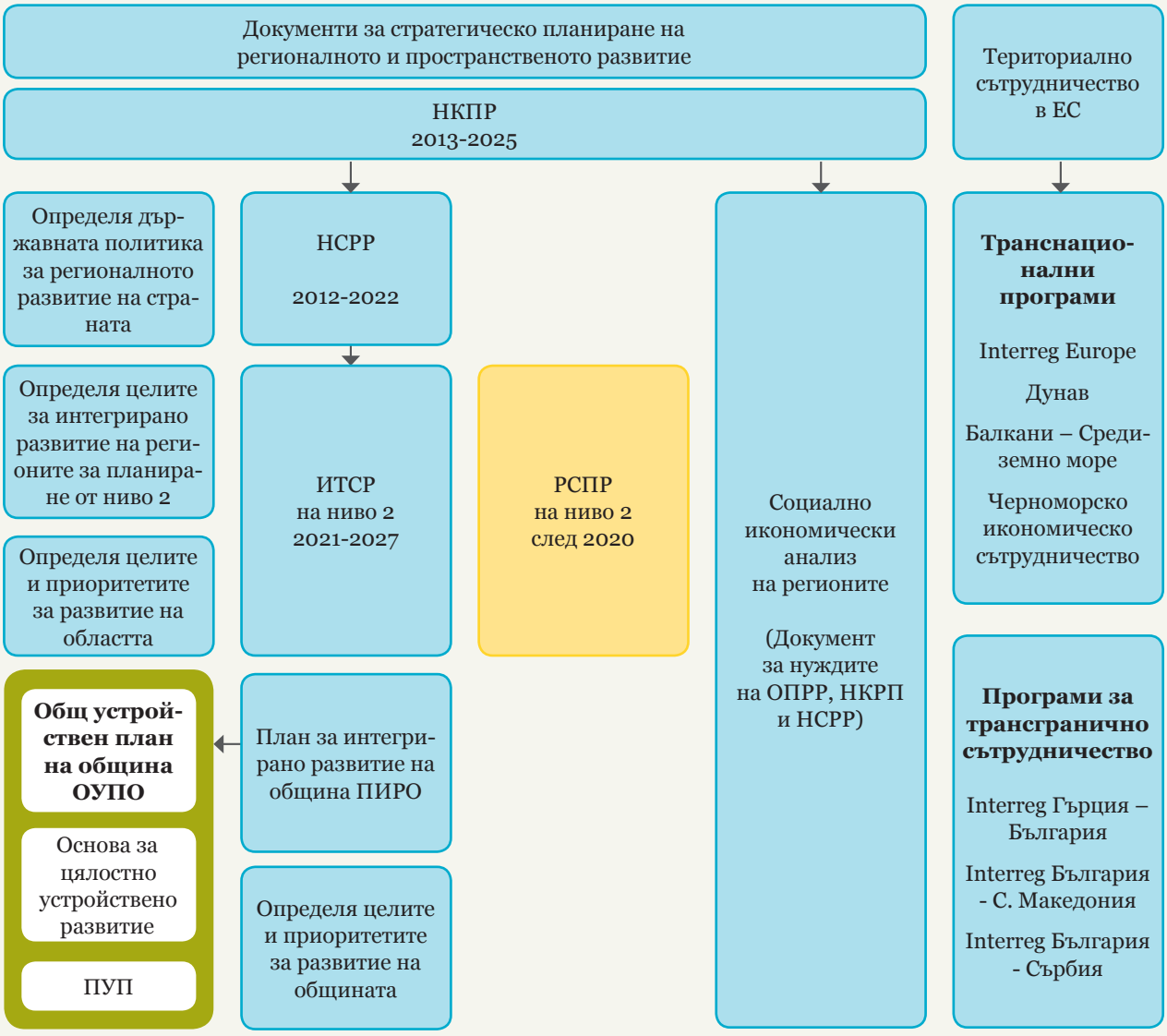

Документ, който се разработва по ЗРР, МРРБ
Документ, който се разработва по ЗУТ
Документ, който не е разработен (Регионална схема за пространствено развитие на район от ниво 2)

2. ТЕКУЩА РЕГИОНАЛНА И СЕКТОРНА ИКОНОМИЧЕСКА СТРУКТУРА

За да се определят секторите на конкурентноспособност са анализирани структурата на създаване на добавената стойност. По-долу е представена серия от графики, които разкриват брутната добавен стойност (БДС) по икономически сектори на ниво район от ниво 2 и области в Югозападния район.[30]

Фигура 3
БДС по райони от ниво 2

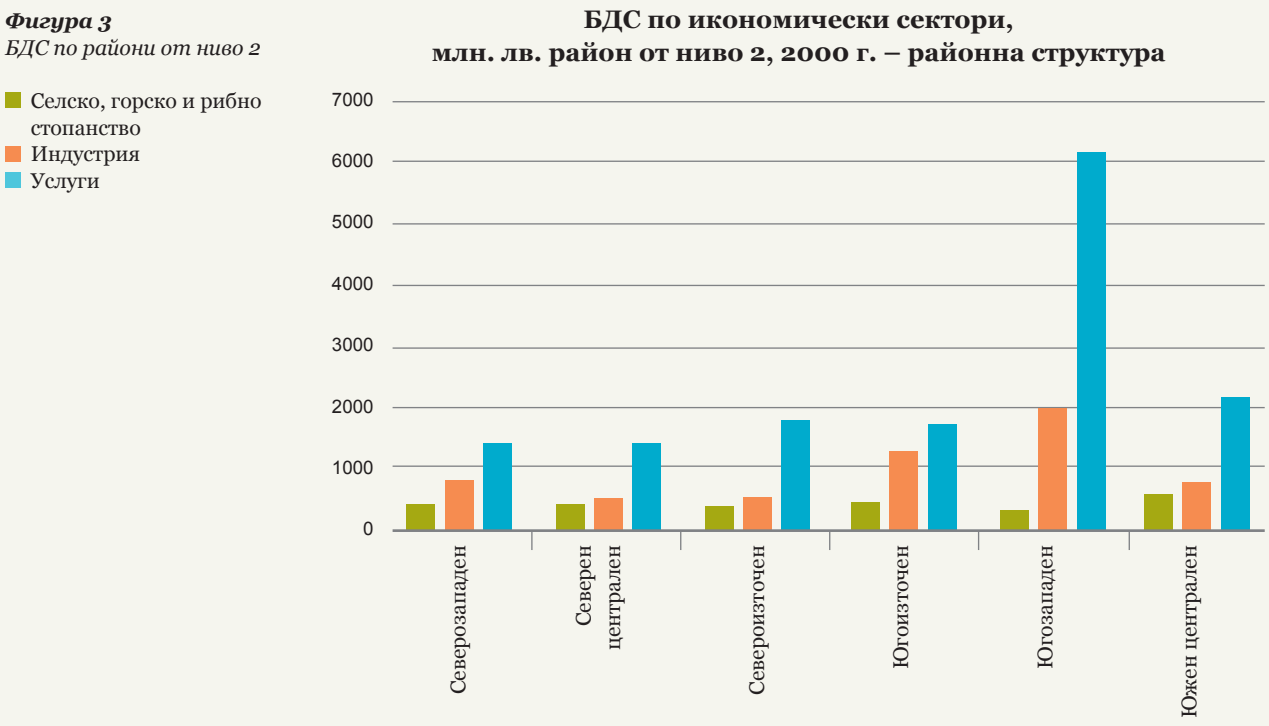

Източник на данни: НСИ

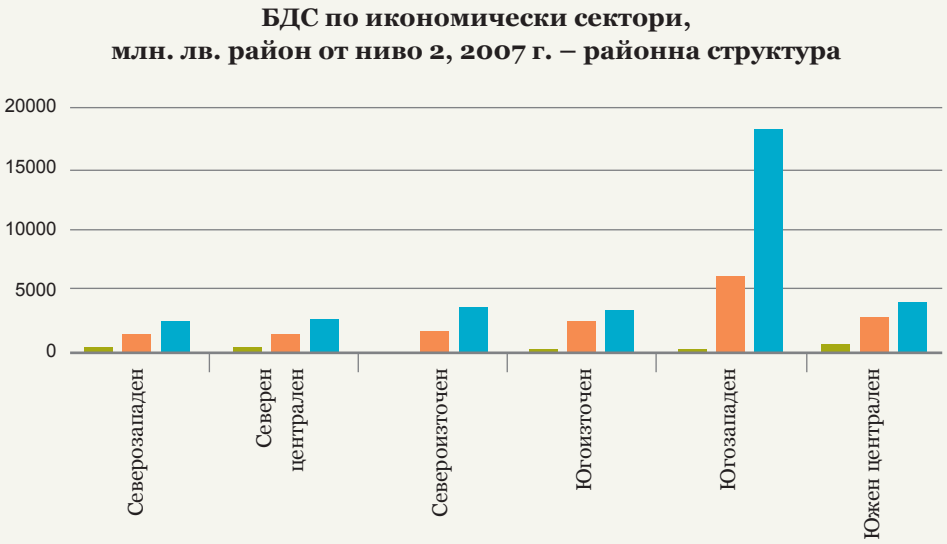

Източник на данни: НСИ

30. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/module.jsf?x_2=6&lang=bg

**БДС по икономически сектори,
млн. лв. район от ниво 2, 2019 г. – районна структура**

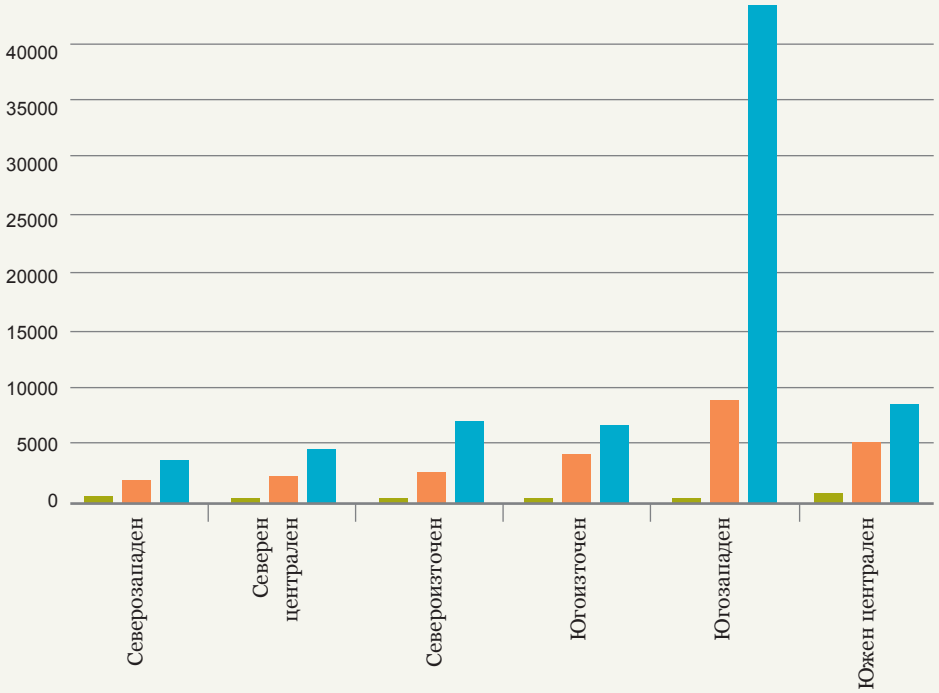

Източник на данни: НСИ

Представените данни разкриват следните тенденции:

- През 2000 г. базата, от която стартира растежът е много ниска;
- През 2000 г. различията („*диспаритетите*“) между регионите от ниво 2 са вече налице, отново с водеща роля на ЮЗР, но значително по-малки от това, което предстои до 2020 г.;
- За периода 2000-2014 г. секторите индустрия и услуги утрояват своят БДС единствено в ЮЗР. БДС по икономически сектори във всички останали райони нараства с несравнимо по-нисък темп, което отличава агломерационната сянка на София;
- През 2019 г. темпът на нарастване на БДС на икономическите сектори на индустрията и услугите е толкова висок, че сектор селско, горско и рибно стопанство „почти изчезва“ в графиката – 3.75% от общия дял на БДС на национално ниво. От 265 общини в България, 232 са определени като селски общини[31] – такива, на чиято територия няма град с население над 30 000 жители. Независимо от предвижданото увеличение на броя на градските общини от 33 на 50[32], това не променя факта, че в резултат са налице допълнително усложнена вътре-регионалната структура и изключителни териториални изкривявания в създаването на БДС по икономически сектори.

31. Наредба № 14 от 1 април 2003 г. за определяне на населените места в селски и планински райони, чл. 2 ал. 1 и приложение 1
32. В момента тече процес на промяна в определението за селска община (предвидено е намаляване на броя на населението в административния център от 30 000 на 15 000 жители). След приемането на предложената промяна общият брой на градските общини в България ще бъде 50 от общо 265.

- През 2019 г. Югозападният район заема толкова голям дял в създаването на БДС по икономически сектори, че дори всичките други 5 района взети заедно не биха могли да достигнат нивото в сектор услуги. Независимо от високия растеж на сектор индустрия в Южния централен район с център Пловдив, неговият темп и стойност са също почти 2 пъти по-ниски от тези на Югозападния район.
- **В съвременната структура на БДС по икономически сектори ЮЗР заема безпрецедентно място като формира 58% от БДС на сектор услуги в България.** Това от една страна е предпоставка за неговото ускорено развитие и преход към следващо икономическо и организационно ниво, но от друга – генерира и някои рискове, тъй като това се дължи основно на София. Например, ЮЗР доминира в инвестициите в образование, здравеопазване, банково дело, НИРД и други, а от там, притегля към себе си човешкия капитал на страната с най-висока квалификация. Това възпрепятства развитието на останалите райони, действа свръх концентриращо и изкривява показателите за регионалното развитие на страната.
- Тези изводи показват, че бързи резултати от инвестиции в секторите ще покажат най-напред услугите, след това индустрията и най-накрая селското и горско стопанство. **Това заключение ни дава основание да определим инвестициите в услуги като инвестиции за растеж, в индустрията – инвестиции за развитие, а в селското и горско стопанство като социални и ресурсно ориентирани инвестиции.**

Значително по-различна е икономическата структура, ако тя се анализира на ниво административна област. В ЮЗР се включват областите София-град, София-област, Перник, Кюстендил и Благоевград. В доклада за справедлив преход на WWF при анализа на ЮЗР София-град е умишлено изключена като административна област, поради по-горните изводи за ЮЗР като район от ниво 2, но и заради структурата, която е реализирана при създаването на БДС по икономически сектори на ниво област. Главният извод, който може да се направи, че плановите райони от ниво 2, независимо че обхващат значителен брой административни области, не успяват да прикрият значителните регионални диспаритети, а за периода 2000 – 2019 г. те се задълбочават.

Фигура 4
БДС по икономически сектори и райони от ниво 2

БДС по икономически сектори, млн. лв. район от ниво 2, 2007 г. – секторна структура

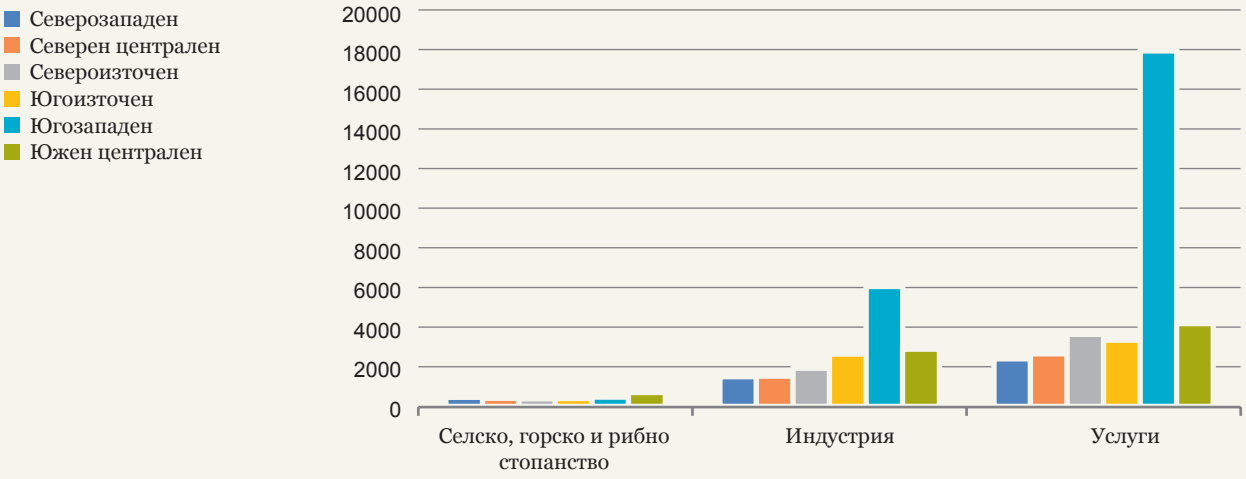

БДС по икономически сектори, млн. лв. район от ниво 2, 2014 г. – секторна структура

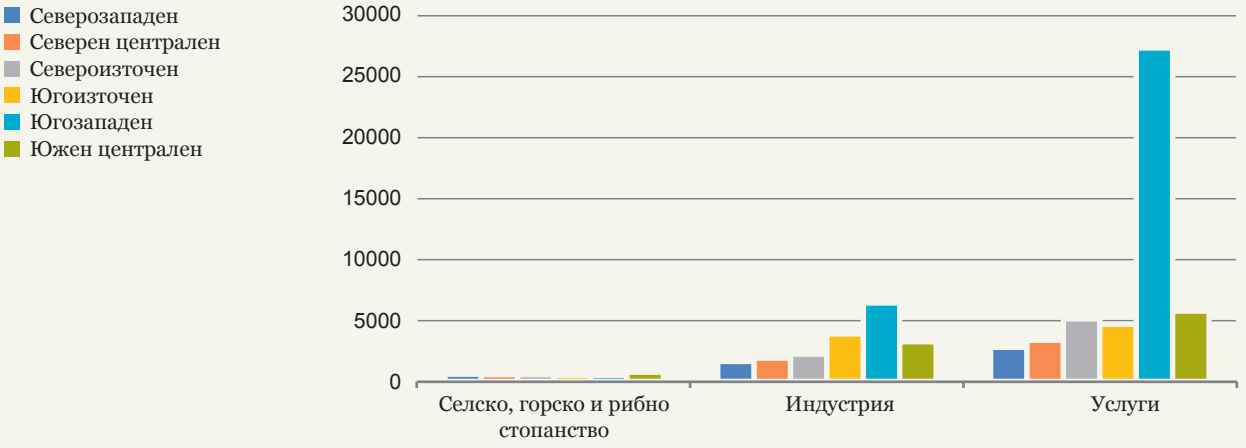

БДС по икономически сектори, млн. лв. район от ниво 2, 2014 г. – секторна структура

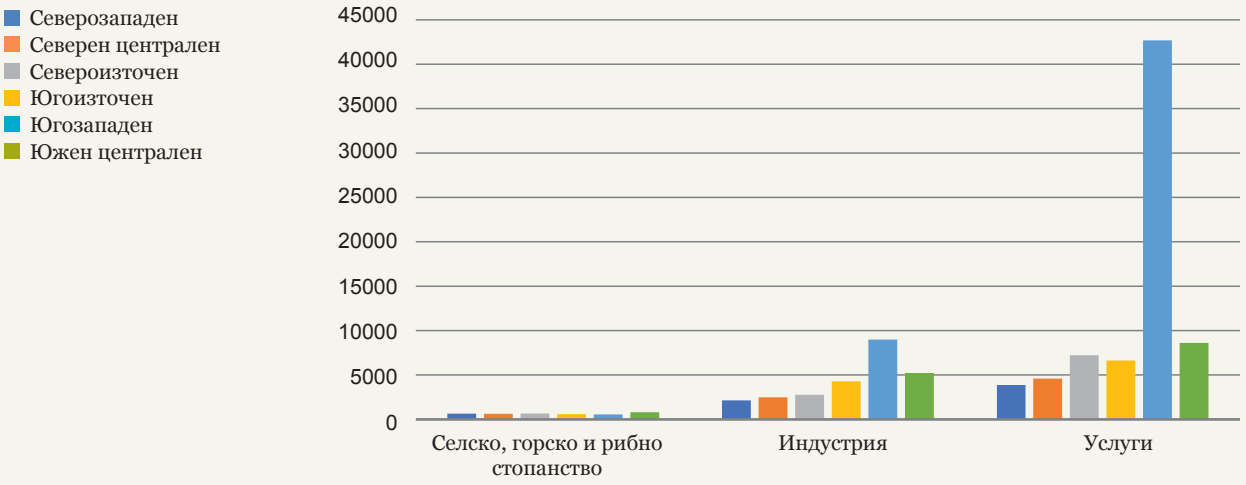

Източник на данни: НСИ

Фигура 4 за периода 2000-2019 г. показва, че към 2000 г. преходът към пост-индустриално общество вече се е състоял за България. Правим уточнението, че това не се случва, както в страните от Западна Европа през периода 1965-1980 г. в резултат на свръх производство в индустриалния сектор и необходимост от „миграция“ на заетите към сектора на услугите[33]. У нас това е резултат от прекратяване на развитието на индустрията във вида от социалистически тип без планиране, търсене и намиране на решения за заетост на освободените работници. В резултат се реализираха вътрешни и външни миграции, които промениха структурата на заетостта, структурата и йерархията на населените места, функциите на градовете, а от там и възможностите за развитие на отделните региони. Настоящият доклад търси решения на сходна ситуация, в която заетите във възледобивната промишленост и производството на електроенергия може да останат на свободния пазар и без планиране да се реализират напълно хаотични последствия.

Фигура 5
БДС по икономически сектори в ЮЗР, 2000, 2017, 2014

- Селско, горско и рибно стопанство
- Индустрия
- Услуги

БДС по икономически сектори, области в ЮЗР, млн. лв. – областна структура

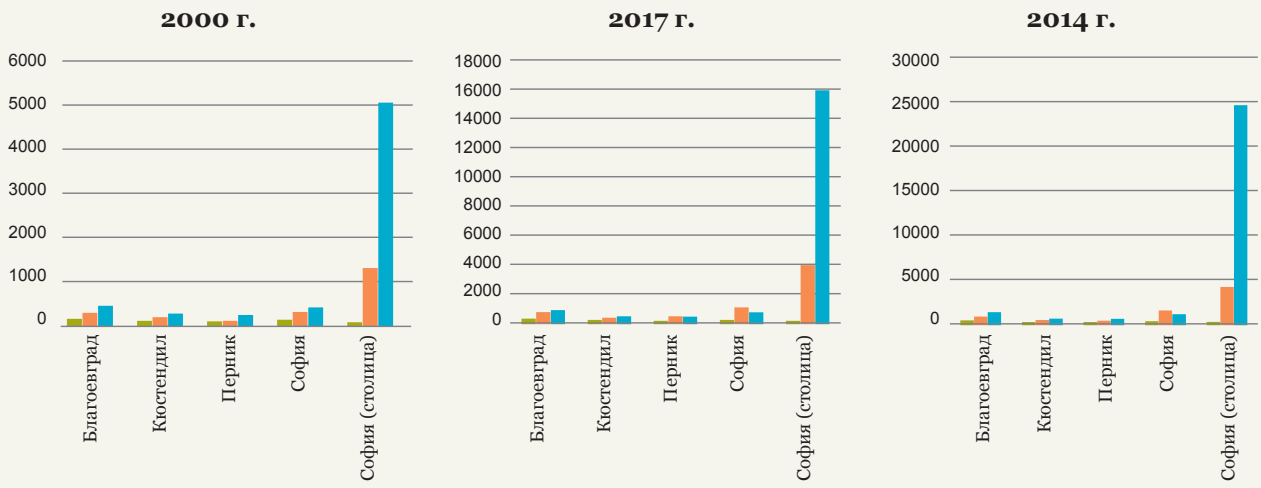

Източник на данни: НСИ

Фигура 6
БДС по икономически сектори по области по ЮЗР, 2019

- Селско, горско и рибно стопанство
- Индустрия
- Услуги

БДС по икономически сектори, по области, млн. лв. 2019 г.

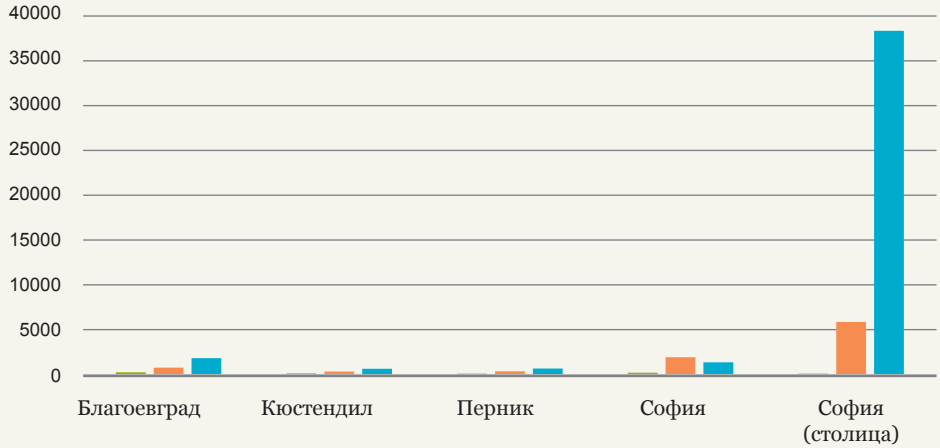

Източник на данни: НСИ

33. Пост-фордиска фаза на организация на производството.
Amin, Ash (1994). Post-fordism: A Reader. Blackwell Publishing. ISBN 0-631-18857-6.

Фигурата показва, че вътре в ЮЗР съществуват териториални диспаритети, които са били налице още през 2000 г., но нито членството на България в ЕС през 2007 г., нито началото на новия програмен период през 2014 г. и неговият пик през 2019 г. не са променили тези тенденции; напротив, те се задълбочават. Водеща е област София-град, която определя и тенденциите за ЮЗР. Всички други области са сравними с областите от другите региони, все едно не са част от ЮЗР.

В рамките на тези разлики също има допълнителна диференциация – Софийска област и област Благоевград заемат междинно положение, а областите Перник и Кюстендил изостават най-значително. Особено е положението с област Кюстендил, която независимо от близостта си със София, наличието на две сухоземни граници на страната (Република Сърбия и Република Северна Македония), преминаването на 2 международни транспортни коридора и добрата си транспортна достъпност, участва във *формирането на ареали с транспортна достъпност 16-30 минути и същевременно – неформални, със специфични характеристики проблеми и потенциали.* По-конкретно, ареал 6 „Западни покрайнини“ и едновременно голям брой общини в областите Перник и Кюстендил да са със *затруднен достъп до публични услуги.*

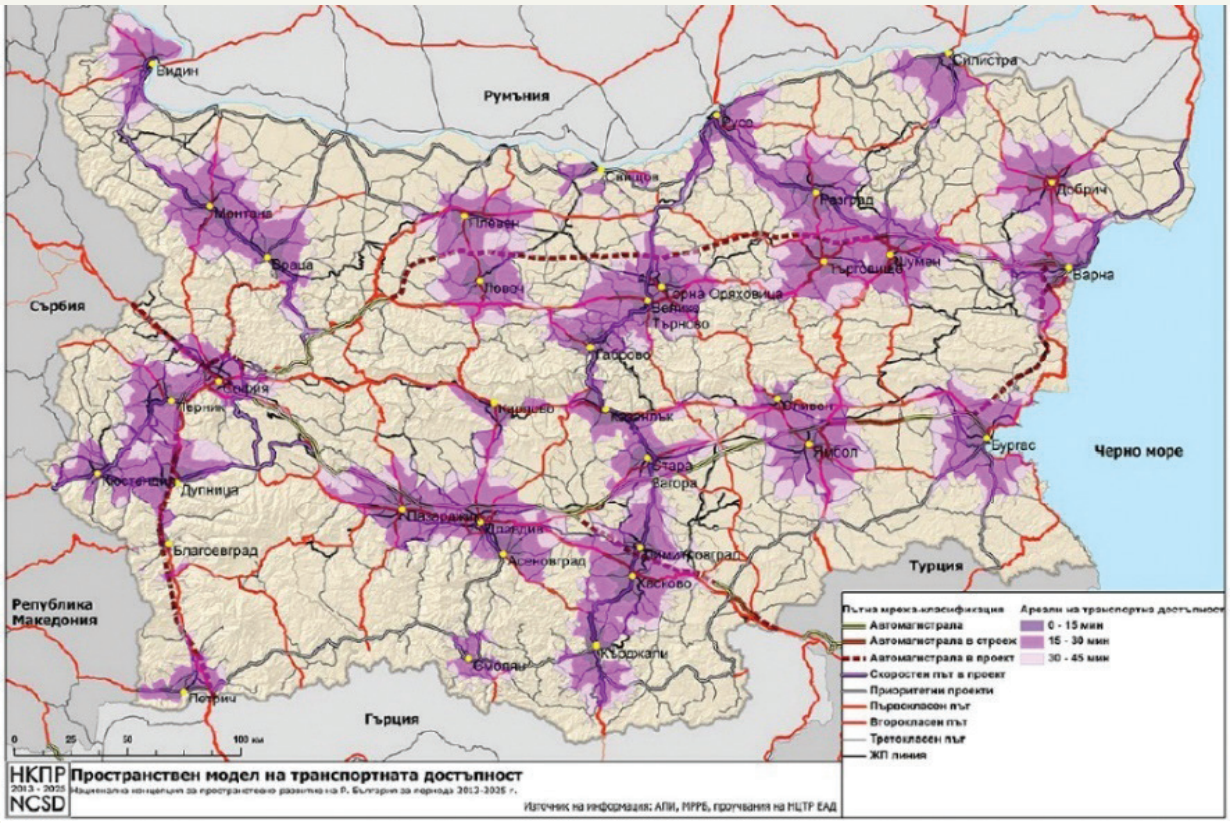

Източник: НКПР 2013-2025, стр. 53

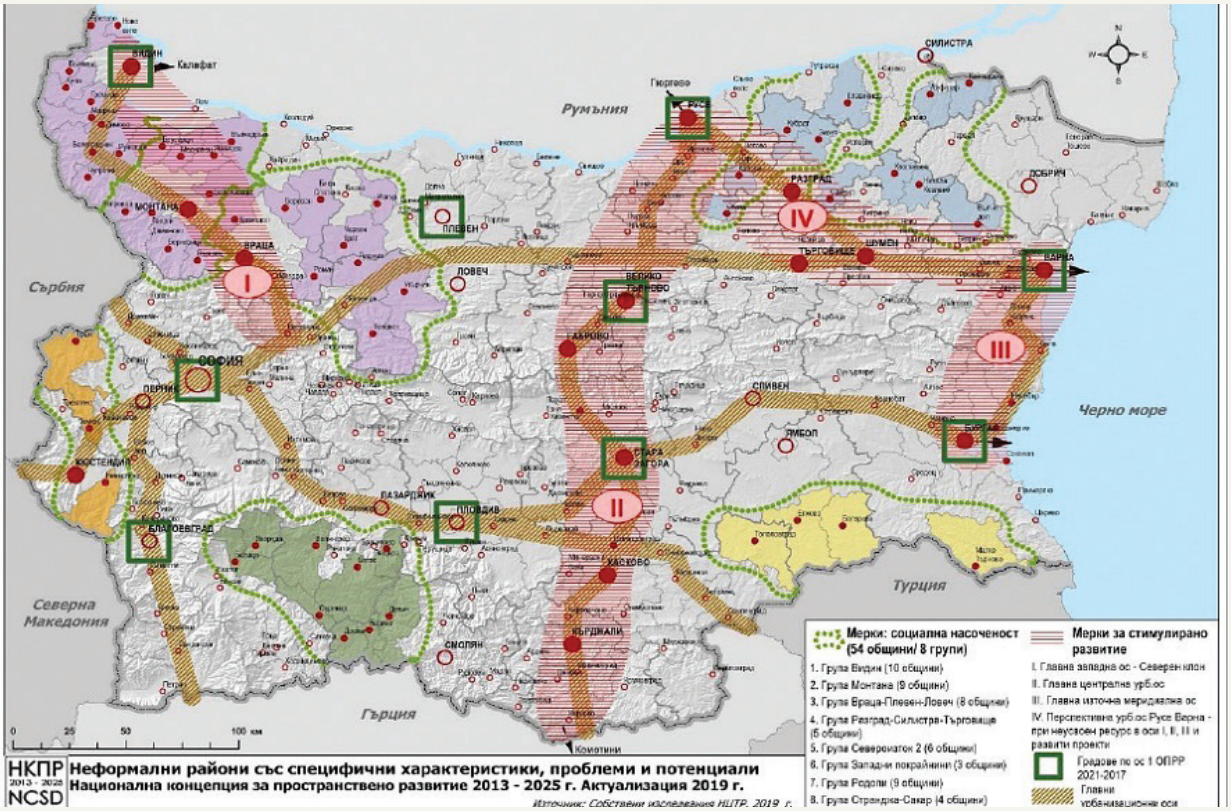

Източник: НКПР 2013-2025, актуализация 2019, стр. 144

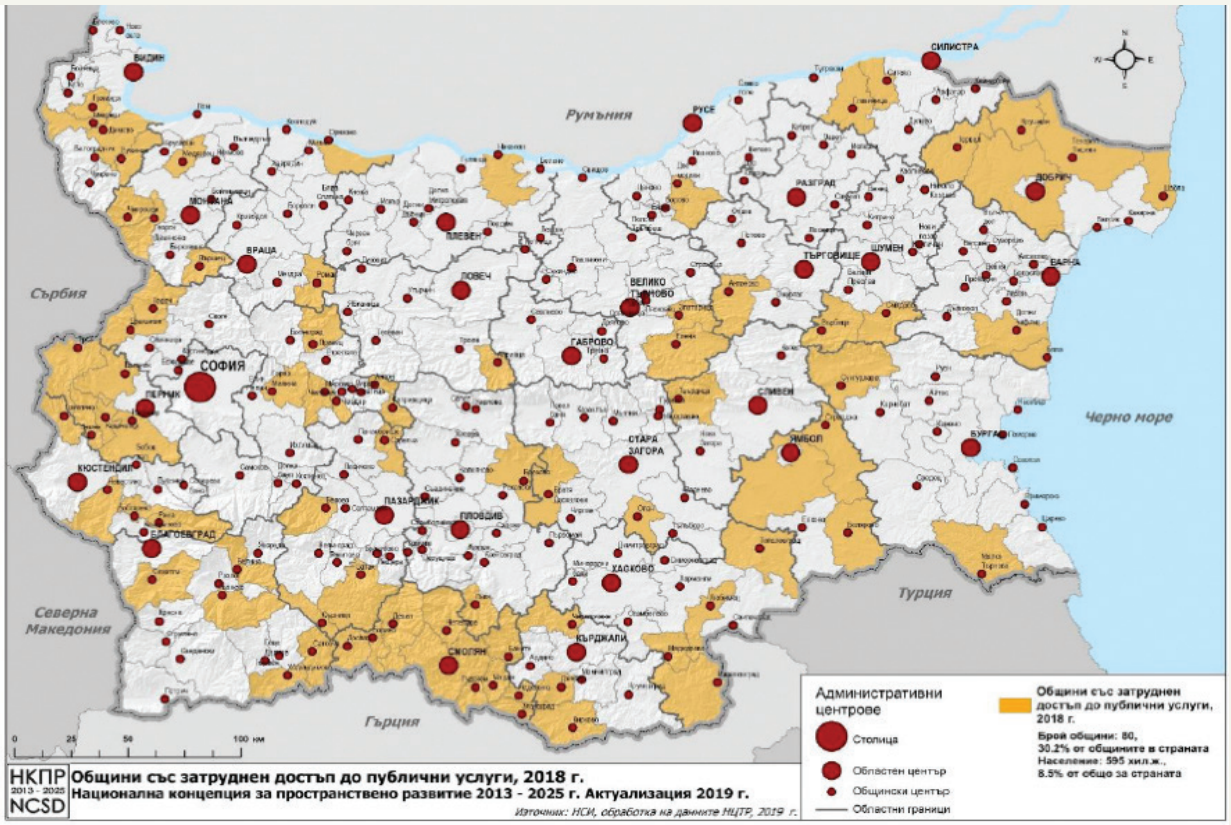

Източник: НКПР 2013-2025, актуализация 2019, стр. 98

Налице са наслагване от една страна на възможности, а от друга на потенциали и проблеми, които обаче са взаимно изключващи се. Общият извод, който може да се направи е, че тези територии и без затварянето на ТЕЦ-Бобов дол, както и свързаната с него добивна промишленост изпитват структурни трудности, слаба икономическа обвързаност със София, обезлюдяване на населените места и застаряване на населението.

При по-нататъшно програмирано развитие на региона, най-вероятни са сценарии 1 и 2 от доклада за Справедлив преход от 2019 г. *Нереализираните потенциали са причинили проявлението на недостатъците на пространствата на областите Перник и Кюстендил, а не на техните силни страни.* В тази връзка, броят на работните места, които могат да бъдат осигурени от голяма външна ключова компания, на този етап остават хипотеза, а ако последната се реализира, то тя ще съдържа елемент на емоция или случайност. Това се доказва в случая с областите Перник и Кюстендил. Съгласно НКПР последните попадат в зона с добра транспортна достъпност, налице са относително добре устроени квартали, но липсва факторът *„работни места“*. Поради това, движещите сили действат в посока ежедневни трудови миграции към София и обратно с автомобилен транспорт, тъй като всички форми на обществен са в недоразвито състояние. Търси се заетост, но поради намаляващия брой на трудовите ресурси инвеститорите са предпазливи. Същевременно, предлаганите работни места слабо кореспондират с образованието в областта. В крайна сметка, работниците с добри умения се обменят между работодателите в търсене на все по-високата заплата, без попълване с нова обучена работна сила. Това изключва възможността от специализация и образуването на басейн от специализирана, учеща и знаеща работна сила в конкретен сектор, а работодателите са в позиция постоянно да наемат нова необучена работна сила и да влагат ресурси в нейната преквалификация.

ЧАСТ IV. НОВИ РАБОТНИ МЕСТА – (НЕ)ВЪЗМОЖНИТЕ АЛТЕРНАТИВИ

Необходимо е създаването на **схема на растежа**, която да предостави напълно нова визия за бъдещето. При нея се програмират една или две икономически дейности, които играят функцията на икономически „двигатели“, които първоначално не включват много големи структури и предприятия.

Това се допуска при презумпция, че е невъзможно всички настоящи социално-икономически проблеми да получат своето решение едновременно. Финансово би било много скъпо, но и реално невъзможно, тъй като факторите за развитие и растеж, следват солидна логика, която не може да се нарушава. Необходимо е да се подходи поетапно, социално-икономическите цели и задачи да бъдат регионално и локално постижими.

В теориите за регионално развитие доминират два ключови подхода при оказване на подкрепа за развитие и растеж:

1. **„Принцип на лейката“** – средства за всички и за всичко. Оперативните програми на България, финансирани от ЕС работят предимно на този принцип за двата програмни периода. Политически той се счита за коректен, тъй като прилага принципа на солидарността, но изисква региони, които имат сходни капацитети за развитие – административен, трудов, икономически, технологичен, какъвто не е случая с областите в Югозападна България, както и останалите части на страната. Поради това, регионите, областите и общините с по-активно политическо лоби и административен капацитет насочват към себе си повечето ресурси. В крайна сметка, регионалните различия нарастват и се превръщат в диспаритети.

2. **„Принцип на концентрираната помощ“** – прави се рационален избор на дейности, проекти, сектори, които да бъдат силно подкрепени под условието, че същите достатъчно бързо ще генерират приходи и нови работни места от които ще се възползват и онези, които не са получили помощ.

Настоящият доклад се основава на условията на втория *принцип на концентрираната помощ*[34], но с достатъчно прилагане на солидарност и активност в която предприемачеството и предприемаческата култура са ключова движеща сила.

Инструментът за вземане на решение са няколко локализационни подхода, чиято цел е да разкрият и докажат кои подсектори трябва да получат целе-

34. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/principles/

насочена финансова подкрепа и кои могат да останат на нивата на подкрепа, която имат вече от страна на действащ фонд или програма.

Следващата фигура илюстрира логиката на процеса на разрушаване и създаване на работни места в контекста на технологична и икономическа трансформация. Регионите които разглеждаме се намират във фаза 3 на социална трансформация в който най-основният процес е социално учене, социални и политически избори, които водят до:

- **„Креативно разрушаване“**
  - Радикално нови индустрии;
  - Западащи индустрии;
  - Златна ера за създаване на нови работни места в новите индустрии;
  - Загуба на работните места в западащите индустрии.

Фигура 7
Динамика на процеса на разрушаване и създаване на работни места в контекста на технологична и икономическа трансформация[35]

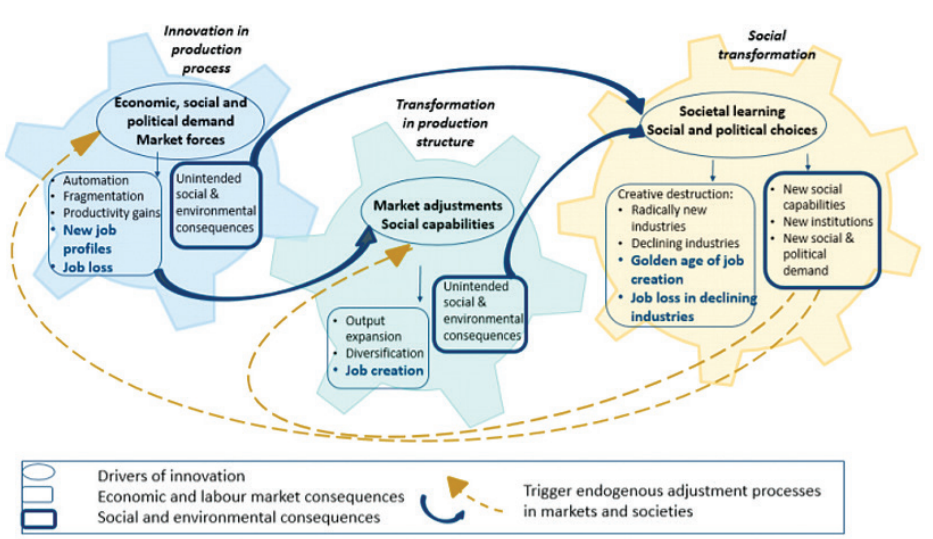

„Във фигурата всяко едно измерение за разрушаване на работни места и процесът на създаване на нови работни места (трите зъбни колелета), водят до иновация чрез определени сили, създават различни форми на иновации в икономиките с определени желани и нежелани последствия на трудовия пазар, в социалната и природната среда. Най-важното е, че тези последствия стартират вътрешен „едногенен“ процес на адаптация, който създава нови вълни и фази от технологичната промяна и иновация. В този смисъл, процесът, продуктът и социалните иновации са част от продължителен период, който оформя бъдещето“. (Пак там)

Фигурата ясно доказва, че това което се случва в Перник, Кюстендил и Стара Загора не е изолиран световен случай, а естествена форма на трансформация. Налице са обаче, няколко **особености**:

35. Nübler I., New technologies: A jobless future or a golden age of job creation?, Nov, 2016

Влошени структури на населението и депопулация

- повечето примери в научната литература при трансформация се отнасят до региони, които имат много по-благоприятна структура на населението, работна сила и вътрешно търсене, особено Азия;
- работната сила, която притежава умения да започне нова работа или собствен бизнес след кратка допълнителна подготовка или обучение е до 20% от заетите и засяга лицата с висше образование и най-голям опит. останалите трябва да получат значителна подкрепа;
- териториите обект на анализ са с влошени структури на населението и влошаваща се структура на пазара на труда.

Нарушена индустриална среда

- индустриалните обекти, които са в процес на трансформация имат староиндустриална среда, другите индустриални сектори са ограничено представени, капацитетът е сведен до няколко ниши;
- производствата в региона често нямат нищо общо, не формират никакви местни производствени вериги, клъстери и т.н.
- локалните индустриални формирования не доставят на конкурентни цени и не са развили никакви форми на кооперране или продуктови вериги.
- броят на компаниите за индустриални доставки е крайно ограничен, основно представени от търговци и силно зависими от търговската конюнктура (продуктово и ценово) в други части на света.

Базово ниво на инфраструктурите

- съществуващите инженерна и транспортна инфраструктура се намират в базово ниво на развитие.
- инфраструктурите на селищата, които най-много са засегнати от прехода страдат от сериозни недостатъци. Освен общото състояние на селищната среда в дисбаланс са развитието на образователната и здравната инфраструктури, спешната помощ, сигурността.

Всички тези особености, поставят специални изисквания към цялостния процес по възстановяването и развитие на тези територии. Тъй като обстановката в някой случай изглежда особено тежка, както за анализ, така и за програмиране, настоящият доклад се опира на локализационните подходи, които обследват територията като нулево състояние за цялостен рестарт.

1. ЛОКАЛИЗАЦИОНЕН АНАЛИЗ – ОСНОВНИ ДОПУСКАНИЯ

Търсенията на стоки, услуги, социални дейности и др., създавани от хората, пораждат стимули към икономическата система, което повлиява на нейното поведение, и обратно. Една производствена фирма се олицетворява от потенциалните пазарни клиенти, фирмите конкуренти, фирмите доставчици, нормативната рамка, пазара на труда и др. Идеята за взаимодействието на

системата/фирмата с нейната среда е от особено значение при опитите ни да разберем нейното поведение, варианти за развитие и оцеляване във вида, в който я познаваме. С други думи регионалната икономическа система има необходимост от доставки и вложения, които получава от външната среда във вид на промишлени поръчки от други фирми. Крайният продукт – „готов продукт“ – е основният начин на взаимодействие на фирмата с външната среда по обратния ред, чрез който тя определя мястото си на пазара и възможностите си за реинвестиция на получените доходи. Тази връзка на областите Перник и Кюстендил е тежко нарушена или съществува в много ограничен брой сектори. Поради това, те са локализационно „невидими“ за инвестиции.

Този тип отворени производствени системи имат цикличен стил на развитие. В най-общ план освен производствените системи подобно циклично развитие могат да имат и териториалните отворени системи от типа център (град) – периферия (хинтерланд[36]). За да съществува, градът се нуждае от стоките, произвеждани от немобилните фактори за производство на периферията по смисъла на Пол Кругман[37]. При ситуацията с Перник и Кюстендил периферите на двата града реално обслужват със своите фактори на растеж София, а не местните центрове. Това е продължило много дълго време и част от техните потенциали са трансферирани към столицата, а други не са се развили въобще.

Таблица 1
Сили, засягащи географската концентрация (по Кругман)[38]

Центростремителни (привличащи)	Центробежни (отблъскващи)
■ Ефект от размера на пазара (връзки с други местни бизнеси) ■ Богат трудов пазар ■ Чисти допълнителни ползи	■ Немобилните фактори (заети в секторите земеделие и животновъдство) ■ Поземлена рента (разликата от дохода между различните земи) ■ Чисти допълнителни разходи

Периферията осигурява земеделски и животински продукти, минерални и енергийни суровини и др. От своя страна периферията е пазарно, технологично и транспортно зависима от центъра. В нашият анализ ние имаме три основни локации:

- в областните центрове,
- в общинските центрове, и
- извън тях.

Фокусът на настоящият доклад е да подберем локализационни модели, които манипулират и програмират производствените фактори в икономическата система на Кюстендил и Перник в състояние и поведение на пазарна икономическа система. Тъй като тяхната икономическа система е отворена система,

36. https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B4
37. https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB_%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BC%D0%B0%D0%BD
38. Krugman, P. (1998). What's new about the new economic geography? Oxford Review of Economic Policy, 14, 2.

която се развива в цикличен стил, при който липсва някакво точно и ясно начало, то логично възниква главния въпрос:

От къде да започнем нашия локализационен анализ?

За да отговорим на този въпрос, нека си представим фирма, която решава да започне бизнес за производството на определен продукт на територията на областите Перник или Кюстендил. Така поставяме първото условие за пазарната предприемаческа инициатива.

Самото решение за това създава дълга верига на пазарно търсене. Фирмата ще закупи земя, върху която ще строи производствени помещения, ще закупи оборудване, машини, суровини, материали, консумативи, ще наеме работна сила и т.н. В отговор на новото търсене ще възникне пазарна поръчка за други фирми в икономическата система на двете области, които ще отчетат това като нарастване на техните продажби, тъй като това е резултат от контрагент, който сега се появява на пазара и до този момент не е съществувал.

От своя страна всяка вече съществуваща фирма ще заплати на своите контрагенти, за ползваните от тях стоки и услуги, т.е. ще се появи кумулативен ефект. Обратно, ако бизнесът е в рецесия и говорим за закриване на фирма, какъвто е случая с възледобивната промишленост, напускането на пазара на същия този производител ще засегне негативно същия брой фирми, като те ще отчетат намаляване на продажбите и съответно ще свият своите поръчки към другите фирми. В тази връзка, за да оцелее всеки един производител или доставчик, успешно да прави бизнес, той трябва да се конкурира с другите фирми, производители на същите стоки или стоки заместители на произвеждания от него продукт. Тази способност да се конкурира трябва да му осигурява достатъчно голям пазарен дял. Самото производство на стоката със съответното качество и цена не е достатъчно условие за успех. За да поддържа *конкурентното си предимство*[39], производителят трябва да направи рационален и правилен избор по отношение на стратегически подходяща локализация (разположение) на предприятието/фирмата.

Вземането на рационално локализационно решение е ключовият въпрос. Днес в света господстват три групи технологии:

- **Information technologies – информационни технологии и софтуер** – производство на компютри, микропроцесори, полупроводници и други компоненти, свързани с хардуера и информационните технологии. Към момента това е бизнес веригата с най-голяма добавена стойност в човешката история[40]. Благодарение на тези технологии днес ние разполагаме с мобилните компютри, смарт телефоните и всички други безброй електронни продукти на достъпна цена.
- **Design intensive products (продукти с интензивен дизайн)** – всички видове староиндустриални продукти (облекла, обувки, потребителски стоки, храни, но подчинени на модата, дизайна и с определен стил).

39. Портър, М. Е., (2004) Конкурентното предимство на нациите, София
40. Секторите с подобно икономическо значение и добавена стойност в близко бъдеще ще бъдат например – нанотехнологиите, възобновяемите енергийни източници и роботиката.

- **Business services (бизнес услуги)** – специализирани консултантски услуги, банкови и образователни услуги, посредничество и други, изискващи специален опит и умения, които създават лоби среда, обществена нагласа или политика.

Следователно процесът на растеж, развитие и просперитет не се случва само във времето и в отделната фирма, а е отличителна черта на различните териториални системи, които наричаме региони. Този процес има самоусилващ се, кумулативен и инерционен ефект, което всъщност ражда проблема за самото регионално развитие като политика и като цел. **Следователно целенасочената подкрепа за Кюстендил и Перник чрез Фонда за справедлив преход цели ново преразпределяне на производствените фактори в пространството, което да им отреди ново място в системата на регионалната икономика на България. Единственият начин, това да се случи справедливо е на проектен принцип, който да реализира първо онези проекти, които съхраняват предимствата на региона и трансформира икономиката му към дейности с достатъчно работни места с по-висока добавена стойност от настоящата. Целта се реализира чрез микс от проекти за енергийна ефективност, възобновяема енергия, за икономически растеж, основан на местните фактори и условия, ускорена технологична модернизация и други.**

В тази сложна ситуация на икономическа система на двете области, развиваща се по цикличен начин (преди 30 години възгледобивът е бил тяхно предимство, днес слабост), няма „естествено начало“ или „естествен край“ при програмирането си.

Поради тази причина ретроспективният анализ, т.е. разкриване и анализ на локализационните фактори и условия за производство в исторически аспект е неадекватен на специфичните нужди на двете области.

Избраните за приложение локализационни модели за областите Кюстендил и Перник се отнасят към онези, чийто изводи са валидни в условията на опростена икономическа среда. Отговаряме на въпроса, как икономическите дейности биха се разположили в определени хипотетични по отношение на средата условия. Тъй като вече, доказахме, че населението има влошена структура и разпределение, а индустриалната среда е базова, можем да приемем, че тези локализационни модели, ще ни дадат добра основа за разсъждения как и къде да създадем нови работни места.

При анализа на пространствените характеристики на икономическата система най-напред ще концентрираме вниманието си върху действието *само на една основна променлива*. Целта е да се опрости реалната икономическа система, като по този начин изследваме основно действието на *фактора разстояние*. Това е възможно единствено чрез ограничаване на действието на другите фактори на икономическата система и приемаме, че другите величини не влияят върху пространствените характеристики или към този момент имат *константен характер*. Тази презумпция се отнася за всички основни групи фактори – икономически, социални, културни, психологически и др.

Това условие ще ни освободи от наслагваните във времето стереотипи по отношение на разстоянието от София и географското положение на двете общини. Стандартно те винаги са оценявани като много благоприятни, изгодни, продуктивни и т.н., но социално-икономическите показатели сочат друго състояние.

Поставяме допускания към пространствените характеристики на два от главните фактори за развитие: **географската повърхнина и населението** в качеството му на производител и потребител на продукти в нашите два региона – Общините Перник и Бобов дол.

Таблица 2
Критерии към локализационните условия

Първа група допускания към географската повърхнина:	**Втора група допускания към населението:**
1. Повърхнината е безкрайна и е хомогенна във всички отношения:	**2. Населението има следните характеристики:**
■ Повърхнината е напълно плоска, без ограничения в придвижването във всички посоки; ■ Транспортните разходи са пропорционални на разстоянията и има единна транспортна система; ■ Природните ресурси са равномерно разпределени, например почвите са еднакво плодородни и т.н.	■ Равномерно пространствено разпределение; ■ Еднакви приходи, търси стоки и има склонност да консумира; ■ И производителите, и потребителите имат пълни знания за средата и действат напълно рационално в съответствие с тези знания. Поради това са способни да имат оптимална позиция.

При така поставените условия единствената величина, която ще има активно действие върху пространствената форма на икономическата система, са разходите, възникващи при преодоляването на разстоянието.

В чл. 2 ал. 2 на Закона за регионалното развитие в България гласи *„(2) (Предишен текст на чл. 2 – ДВ, бр. 82 от 2012 г., в сила от 26.11.2012 г.) Държавната политика за регионално развитие създава условия за балансирано и устойчиво интегрирано развитие на районите и общините и обхваща система от нормативно регламентирани документи, ресурси и действия на компетентните органи, насочени към: намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия в степента на икономическото, социалното и териториалното развитие“*[41].

Трябва да отбележим, че териториалната диференциация (регионалните различия) е основна вътрешна черта, естествено състояние на икономическото пространство. Всъщност то функционира благодарение на тези различия и не трябва да бъде обект на намаляване. Следователно целта на законовата норма може да бъде не намаляване на междурегионалните различия в какъвто и да било аспект, а търсене на регионална допълняемост и ефективност. Тоест, всеки регион и община да печели и да се възползва от това с което разполага спрямо другите региони и общини.

41. Закон за регионалното развитие, изм. и доп. ДВ. бр.21 от 13 Март 2020г.

2. ЦЕНТРАЛНИ МЕСТА, ПРАГОВО НИВО И ОБСЕГ НА СТОКА В ОБЩИНИТЕ ПЕРНИК И БОБОВ ДОЛ

За да разберем логиката на този вид локализационно моделиране, трябва да допуснем употребата на главната категория централно място.

Дефиниция: Централно място е място, чиято първостепенна функция е да осигури широк набор от стоки и услуги на разпръснатото около него население.

В нашият случай – всички селища от общините Перник и Бобов дол заедно с техните общински центрове. Това поставя селищата на равна основа. При условията на модела, които описахме по-горе, е необходимо един инициативен предприемач да произвежда стока, за която има достатъчно търсене[42], което ще му осигури да я произвежда в количество над собствените му нужди, за да я продава, покривайки своите разходи и реализирайки печалба. Минималното ниво на търсене, което осигурява тези условия, се нарича *прагово ниво за съответната стока*. Ако това условие не се изпълни, производството няма да бъде насочено към пазарни продажби, а произведената стока ще има характер на лично потребление (например, натуралните стопанства в българските села).

Нека допуснем, че такъв хипотетичен предприемач е удовлетворен от бъдещите пазарни условия в общините Бобов дол и Перник, търсенето е значително над минималното прагово ниво и неговият бизнес стартира.

Фигура 8
Географско положение на община Бобов дол

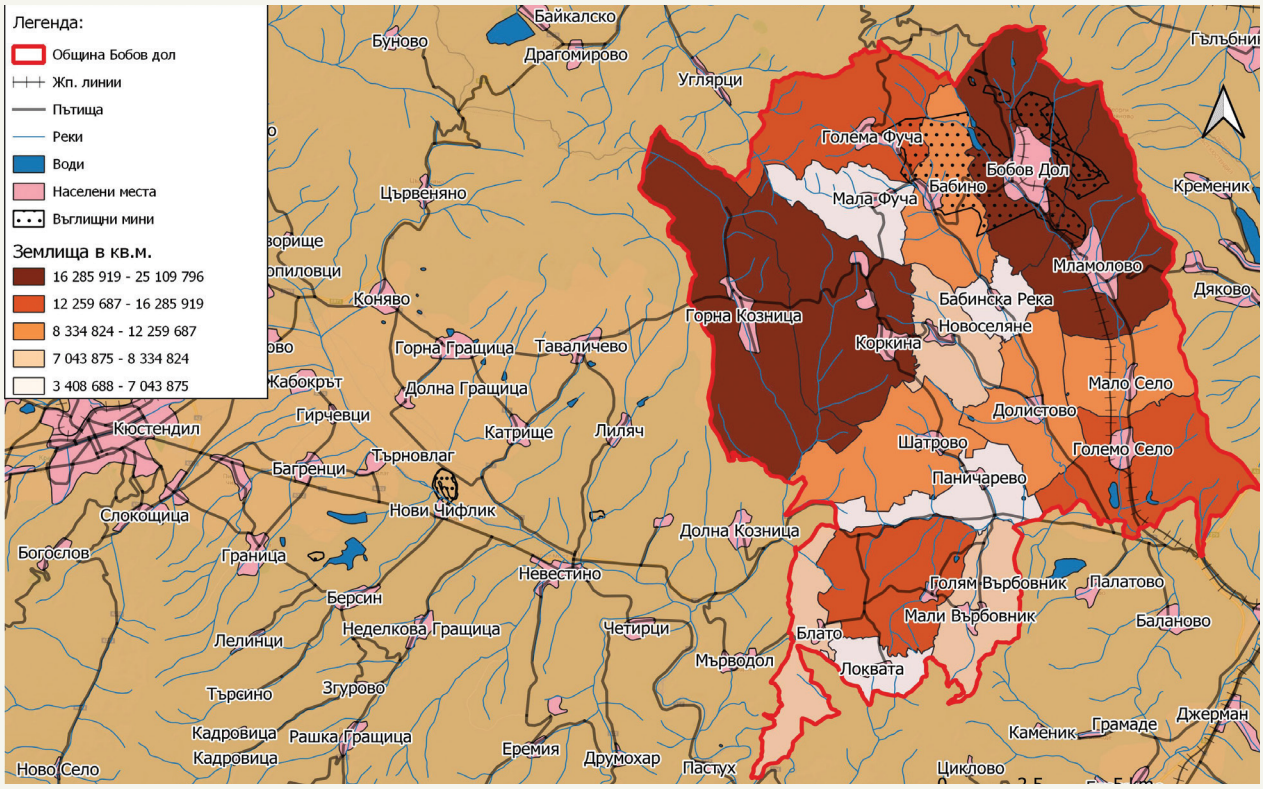

Източник: Регионплан ГИС анализ

42. Оценката на търсенето в маркетингов план е обект на анализ във всеки бъдещ проект за развитие

Фигура 9
Географско положение на община Перник

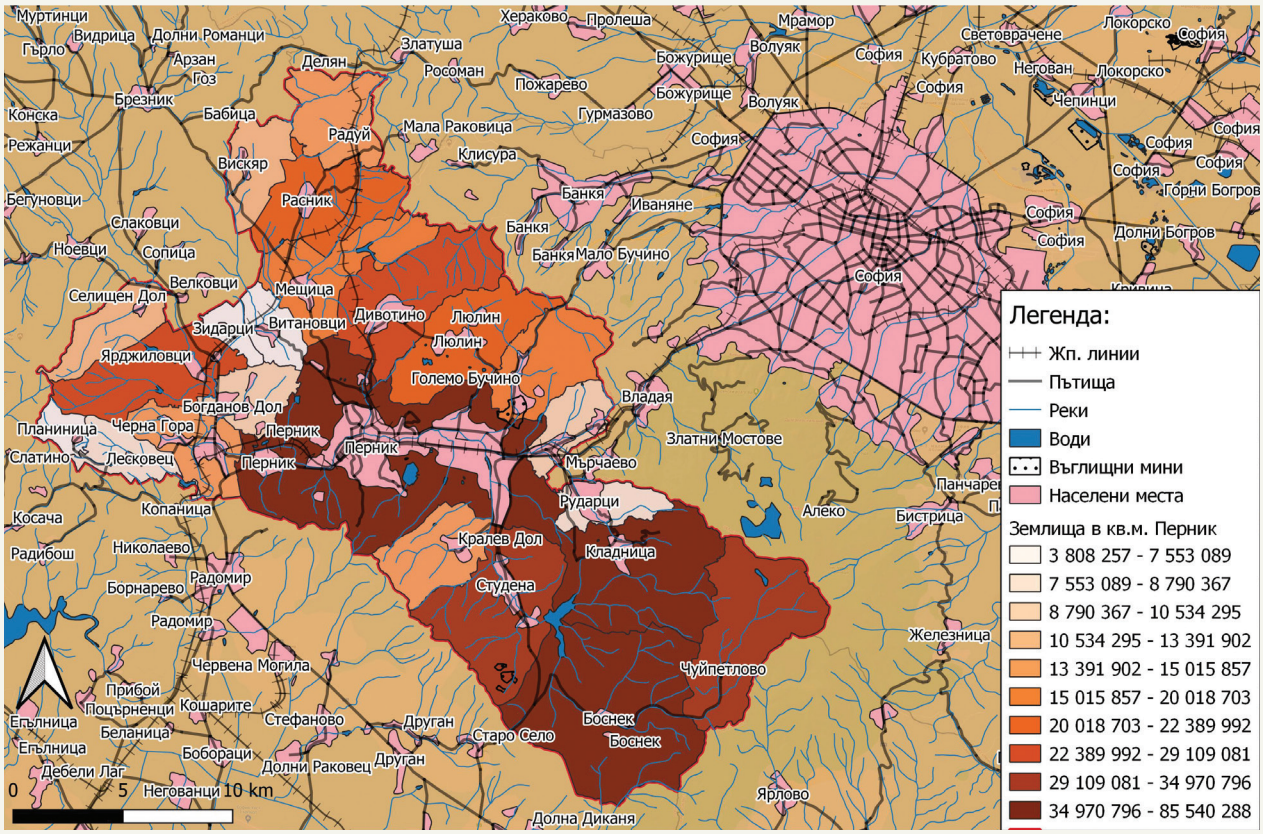

Източник: Регионплан ГИС анализ

Количеството, което всеки клиент ще купува, зависи от искана пазарна цена при равни други условия. Следователно колкото по-далеч е купувачът, толкова по-малко ще консумира – ситуация, развиваща се в условията на *айсбергови транспортни разходи*[43]. Най-общо казано, колкото по-голямо е разстоянието от точката на производство, толкова по-висока ще бъде цената и толкова по-малко количеството стока ще купуват по-отдалечените купувачи.

43. Айсбергови транспортни разходи – това е теоретична рамка, при която разходите за транспортиране на дадена стока x се представят като част от самата стока x´. Концепцията е разработена детайлно в работата на Пол Кругман в направлението „Нова икономическа география“, нобелов лауреат по икономика от 2008г. Наименованието произтича от примера с айсберг, който се движи от север на юг. Колкото по-далеч достига айсберга, толкова повече се „топи“, до момент в който е напълно разтопен. Например, ако превозваме стока от Кюстендил до София, която има стойност от 1000 лева, а разходите за транспорт са 200 лева, в условията на айсбергови транспортни разходи в София стоката би струвала 800 лева. Следователно на всеки 100 км. стоката „губи“ 200 лева от стойността си. Ако същата стока пропътува 500 км тя не би имала повече стойност в тези условия. В реалната икономика новата цена на стоката би била нейната първоначална стойност плюс всички транспортни тарифи, свързани с нейното доставяне. В София, стоката би струвала 1000+200 лева за транспорт.

Фигура 10
(а) Хипотетична крива на търсенето за една стока (d).
(б) Хипотетичен конус на търсенето за същата стока.
(по Дънн, 1954)

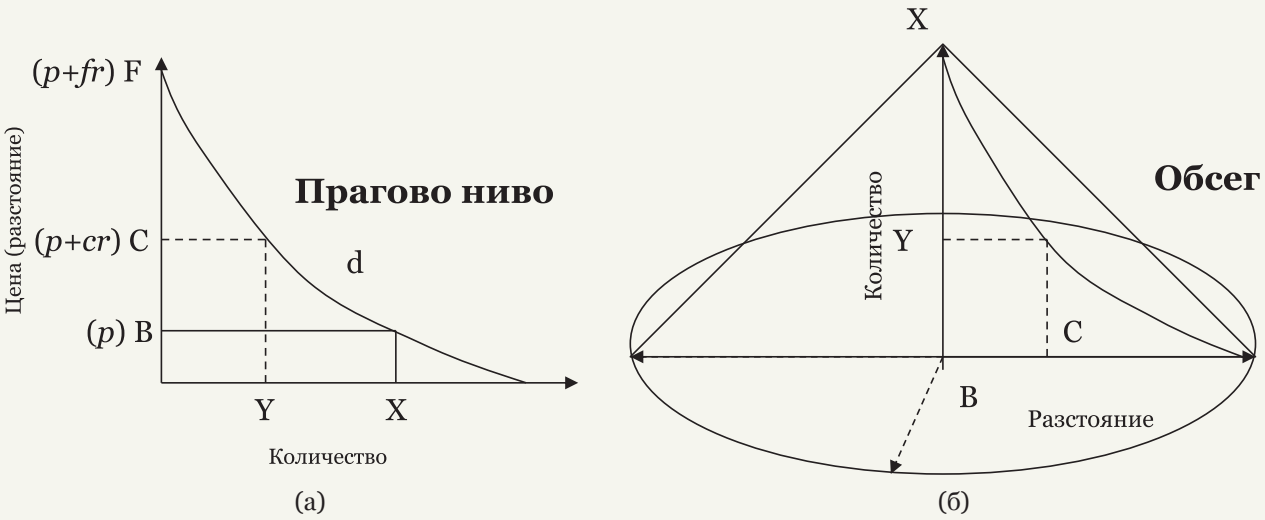

Фигурата показва взаимовръзката между разстоянието, на което се намират потребителите и количеството стоки, което могат да закупят. *Този анализ е в сила само ако приемем условието, че потребителите сами пътуват до точката на производство*. Същото правило би важало и ако производителят транспортира сам своята стока до потребителите, прилагайки еднообразна f.o.b. (free-on-board) ценова политика за индустриални предприятия. Главната идея е, че потребителят се натоварва с транспортните разходи било то директно или индиректно. Това повишава крайната цена на стоките правопропорционално с нарастването на разстоянието.

Анализът обяснява състоянието на крайните населени места от общините Перник и Бобов дол, както и пограничните общини от областите Перник и Кюстендил. Тъй като предлаганите там стоки и услуги, са от ниско прагово ниво, потребителите не са стимулирани да пътуват до тези локации и да бъдат натоварени с допълнителните разходи. Следователно, при предлагането на проекти за тези отдалечени населени места, трябва да се търси полза, която не е пазарна, а емоционална или има друга стойност – екологичност, здравословност, нематериално наследство и други.

Тъй като в нашия модел населението е равномерно разпределено и движенията във всички посоки не са ограничени, бихме могли да визуализираме търсенето на тази стока като конус на търсенето, описан около триъгълника *BXF (вж. фиг. 10 б)*. По този начин пространствената вариация се изразява чрез коничната повърхнина, която има най-висока стойност на върха, съвпадащ с точката на производство т. *B* и постепенно намаляваща към крайния периметър на т. *F*. Окръжността, която е основа на конуса, представлява обсегът на стоката. Той очертава максималното пространство, до което може да се продава стоката, произвеждана в т. *B*. Причината за това е, че позволява да се обслужват максимален брой клиенти на цената на минимални общи разходи. Също така ни позволява да предвидим праговото ниво на търсене в пространствен контекст, тоест колко голям кръг трябва да има този бизнес, за да стартира и оцелее. Вътре в него е

необходимо да съществува достатъчно търсене, за да бъде стоката продаваема с реализирането на печалба. *Следователно, за да бъде произведена стоката и за да продължи нейното производство, обсегът на стоката трябва значително да превишава нейното прагово ниво*. Така ще се гарантират значителни печалби, постъпващи от приходите и покриващи всички разходи, описвани от точката на праговото ниво. Т.е., колкото по-голяма е разликата между обсег и прагово ниво, толкова по-висока е печалбата от тази стока.

В действителност не е възможно цялото население, макар и равномерно разпределено, да бъде обслужвано само от един производител. В ситуацията обаче с общините Перник и Бобов дол, много често населените места села се обслужват от един единствен обект (доставчик/производител), като липсва ясна специализация на тези магазини/обекти/доставчици на услуги, защото не е ясно за коя стока/услуга, кое и праговото ниво поради малкото население в тях.

Ако на регионалния пазар се появи втори производител на същата стока/услуга, то неговото съществуване се обуславя от факта, че има необслужени потребители, намиращи се извън обсега на първия производител.

За него са валидни същите производствени условия и броят потенциални потребители значително превишава минималното прагово ниво на стоката. Цената на стоката при точката на производство и разходите за транспортиране са същите като при първия производител и праговото ниво и обсегът на стоката ще бъдат напълно идентични.

Тъй като първият производител е вече локализиран, вторият производител, както и всеки следващ, ще бъдат относително ограничени в своя избор на локация. Вторият производител не може да бъде разположен на разстояние, по-малко от два пъти радиуса на пазарната зона на първия производител. В противен случай двете пазарни зони биха се препокрили, което ще предизвика конкуренция между производителите и съответно намаляване на продажбите на единия или на двамата.

В случаите, при които търсенето на стоката остане незадоволено, тоест, населеното място е по-голямо, се появява трети, четвърти, пети и *N-ти* производител на тази стока, базирани на гореспоменатите принципи. Всеки един от тях ще обслужва пазарна зона с формата на окръжност с напълно еднакъв радиус.

В тази ситуация цената зависи изцяло от изминатото разстояние от точката на производство, за да постигнат удовлетворителен резултат, производителите си поделят пазарната зона на припокриване. Така само онези потребители, разположени на линията на поделяне, ще имат възможността да купуват от двама производители на една и съща цена. Поради тези обстоятелства посочената линия е известна като *линия на безразличието*.

За нашия локализационен анализ определянето на линията на безразличие е важно в няколко аспекта:

1. Линия на безразличие между селата в двете общини и техните общински центрове Бобов дол и Перник;

2. Бобов дол спрямо Кюстендил, Дупница (вторичен център в област Кюстендил) и София;

3. Перник спрямо София.

Това не може да се случи на общо основание, а на базата на конкретни сектори и бизнеси. Това означава, че обсегът и линията на безразличие между тези централни места стои на различна локация за отделните бизнеси. Ако открием, кои са бизнесите които имат по-голям обсег в полза на общините Перник и Бобов дол, ще можем да предвидим в кои сектори и бизнеси да се инвестира и в кои София, и другите центрове от ЮЗР на България имат предимства спрямо тях.

Тъй като пазарът не търпи празни пространства, е необходимо да го разширим до точката, в която той е напълно запълнен – балансово състояние. Това условие трябва да бъде удовлетворено както от гледна точка на производителите, така и от гледна точка на потребителите. Дългосрочното решение може да се постигне само в момент, при който всяка допълнителна промяна на площта на пазарната зона би довела някой производител под минимума клиенти, необходими за неговото оцеляване.

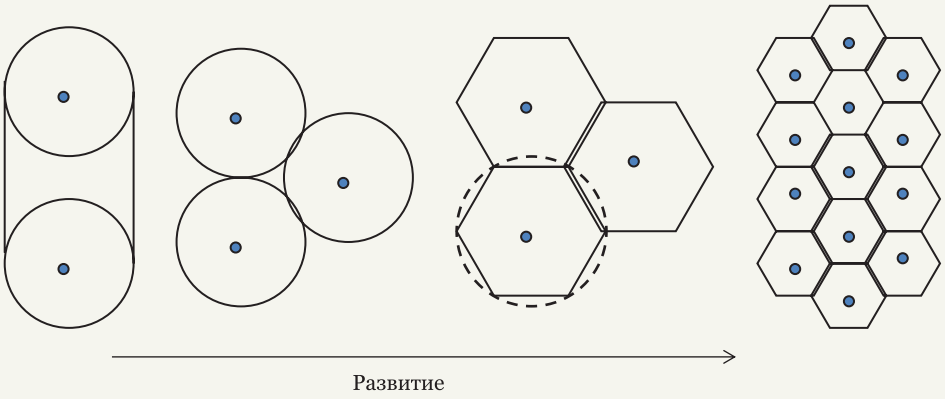

Фигура 11
Запълване на пазара от един производител до пазарни зони във формата на правилни шестоъгълници (А. Льош, 1962)

Този момент за някой от населените места в общините Перник и Бобов дол е настъпил много отдавна, а за самите Перник и Бобов дол по отношение на бизнеси, които се развиват в София и Кюстендил. Причината за това е, не защото са се появили условия на свръх предлагане и производителност, а заради негативните демографски процеси. Депопулацията е консумирала потребителите, обсегът е станал твърде голям, а праговото ниво високо и това е причина за липсата на условия за възникване на каквото и да било инвестиционно намерение. От своя страна, дори София и Кюстендил да не предлагат съответната стока на Перник и Бобов дол на добра пазарна цена, няма условия за развитието на същия бизнес в техните локации. Това води до високите нива на доставка и влошената индустриална среда, упомената по-горе. Реално всички села с население под 200 души са в състояние на липса на минимално прагово ниво на търсенето и при тях липсва пазарно търсене за инвестиции, свързани със населеното място. При тях единствената пазарна инвестиционна инициатива се основава на базата на природните условия и ресурси в землището на населеното място – обработваеми земи, пасища, полезни изкопаеми, водни тела, гори и други. Всичко което се реализира в тази група населени места е резултат от финансова субсидия без значение на произхода за финансиране – строителство и ремонт на селищната инфраструктура, строителство и ремонт на сгради, инвестиции в места за настаняване (например прилаганите вече по ПРСР 2007-2013 мерки 311 и 312 и 6.4 по ПРСР 2014-2020), инвестиции в преработващи предприятия (пак там) и други. Втората група мерки нямат минимално прагово ниво на търсене в населеното място и поради това могат да се реализират само чрез безвъзмездна финансова помощ.

Таблица 3
Население по населени места, 2011 г.

Населено място	Брой население към 01.02.2011 г.
Община БОБОВ ДОЛ[44]	**9067**
ГР. БОБОВ ДОЛ	5737
С. БАБИНО	229
С. БАБИНСКА РЕКА	97
С. БЛАТО	30
С. ГОЛЕМА ФУЧА	118
С. ГОЛЕМО СЕЛО	488
С. ГОЛЯМ ВЪРБОВНИК	175
С. ГОРНА КОЗНИЦА	144
С. ДОЛИСТОВО	280
С. КОРКИНА	175
С. ЛОКВАТА	8
С. МАЛА ФУЧА	145
С. МАЛИ ВЪРБОВНИК	108
С. МАЛО СЕЛО	328
С. МЛАМОЛОВО	742
С. НОВОСЕЛЯНЕ	75
С. ПАНИЧАРЕВО	71
С. ШАТРОВО	117

Населено място	Брой население към 01.02.2011 г.
Община ПЕРНИК	**97181**
ГР. БАТАНОВЦИ	2263
ГР. ПЕРНИК	80191
С. БОГДАНОВДОЛ	486
С. БОСНЕК	155
С. ВИСКЯР	102
С. ВИТАНОВЦИ	269
С. ГОЛЕМО БУЧИНО	726
С. ДИВОТИНО	1911
С. ДРАГИЧЕВО	2121
С. ЗИДАРЦИ	80
С. КЛАДНИЦА	1202
С. КРАЛЕВ ДОЛ	619
С .ЛЕСКОВЕЦ	117
С. ЛЮЛИН	849
С. МЕЩИЦА	873
С. ПЛАНИНИЦА	30
С. РАДУЙ	51
С. РАСНИК	399
С. РУДАРЦИ	1362
С. СЕЛИЩЕН ДОЛ	146
С. СТУДЕНА	1819
С. ЧЕРНА ГОРА	302
С. ЧУЙПЕТЛОВО	29
С. ЯРДЖИЛОВЦИ	1079

44. t.ly/TfMk

Фигура 12
Разпределение и гъстота на населението, 2019 г.

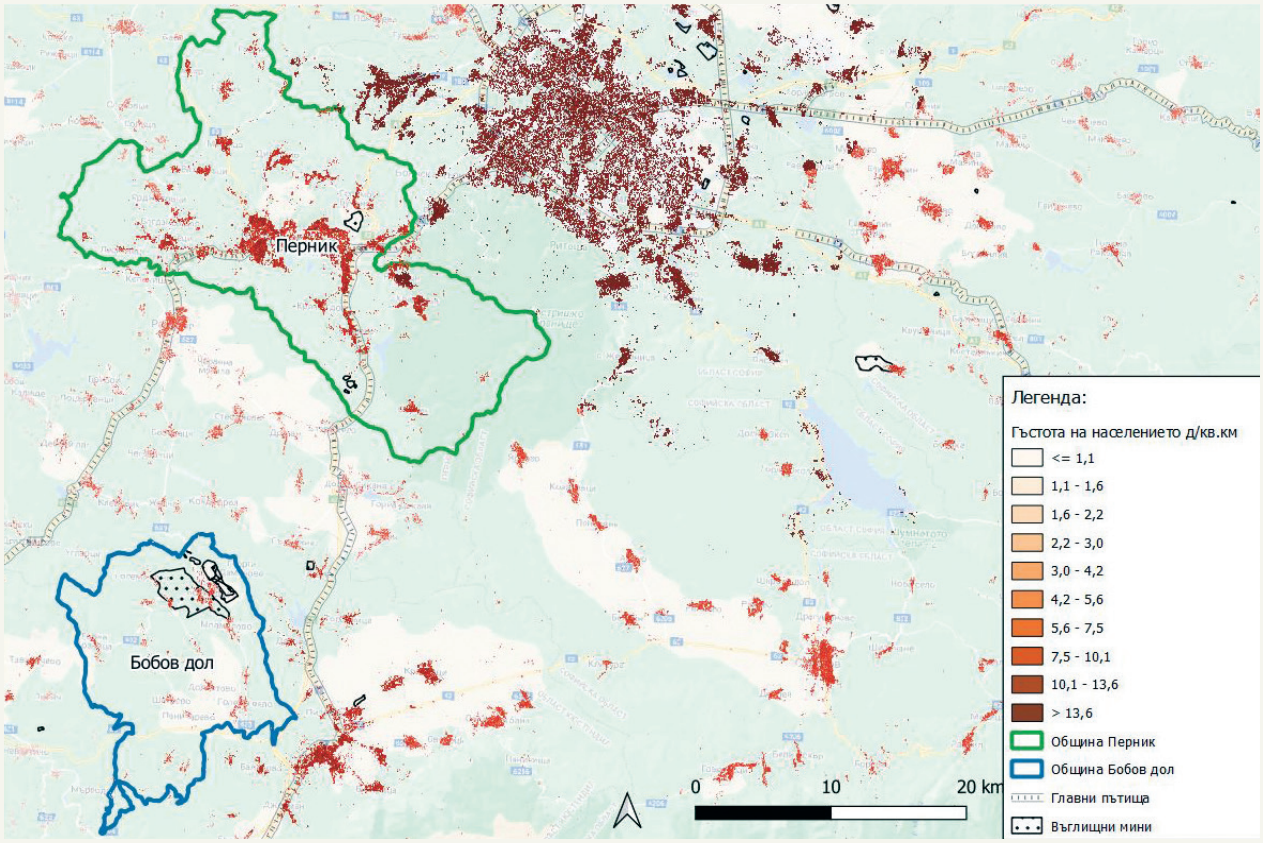

Източник: Регионален план ГИС анализ

Използването на данни от последното преброяване 01.02.2011 има за цел да илюстрира сложността на процесите още преди 10 години. В демографско отношение данните към днешна дата са още по-тежки. Както се вижда от ГИС визуализацията с данни от 2019 г. при използвания градиент община Бобов дол е трудно видима. Целта на доклада, не е да опише апокалиптична картина, а даде здрава логика за провеждане на целенасочена регионална политика свързана с предстоящото навлизане на средства от Механизма за справедлив преход във въгледобивните региони, но не единствено. Поради това точно с колко още са се влошили показателите за демографско развитие, няма особено значение за бъдещите предложения за решения.

3. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА МИНИМАЛНО ПРАГОВО НИВО ЗА ОСНОВНИ БИЗНЕСИ И УСЛУГИ ПО НАСЕЛЕНИ МЕСТА В ОБЩИНИТЕ ПЕРНИК И БОБОВ ДОЛ

Определянето на минималното прагово ниво и обсег за основни бизнеси и услуги по населените места в общините Перник и Бобов дол е извършено на база следните условия. Броят на населението е взето като към 01.02.2011г. тъй като е последно официално преброяване. Поставяме условието, че на база настоящи модел, всеки предприемач, може сам да определи своето прагово ниво за конкретния бизнес.

Избраните бизнеси са в следните сектори:

- **Селско, горско и рибно стопанство (сектор A)**
  1. Този сектор не се локализира в рамките на населените места и също така е държавно субсидиран, поради това е изключен от изчисленията.

- **Промишленост (сектори B, C, D и E)**
  1. Производство на храни/напитки
  2. Производство на облекла/обувки
  3. Предприятие от тежката промишленост и енергетиката

- **Строителство (сектор F)**
  1. Строителна фирма за вътрешен ремонт
  2. Строителна фирма за строежи до 4 категория
  3. Строителна фирма за строежи от 3 до първа категория

- **Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети (сектор G)**
  1. Магазин за хранителни стоки
  2. Магазин за облекла и/или обувки
  3. Магазин за домашни потреби и железария

- **Транспорт, складиране и пощи (сектор H)**
  1. Клон/офис на куриерска фирма
  2. Хъб на куриерска фирма
  3. Самостоятелна транспортна фирма

- **Хотелиерство и ресторантьорство (сектор I)**
  1. Хотел
  2. Ресторант
  3. Кафене

- **Други (сектори J, L, M, N, P, Q, R и S)**
  1. Банков клон
  2. Аптека

Важно: ***Моделът изключва държавни структури и институции които са по силата на закон – отбрана, съдебна система, полиция, пожарна защита, спешна помощ и други.***

По данни на НСИ, преброяването от 2011 година показва, че средния брой членове на едно домакинство общо за страна е 2,4 души[45].

Всички изчисления се извършват по следната формула:

$$(1) \qquad x = \frac{(P \times Y‰)}{Z}$$

Където:

x е броят на теоретично възможните обекти от съответния бизнес;

P – броят на населението;

$Y‰$ – средната натовареност на съответния бизнес в ‰, за болницата ще се определи на база заболеваемост, в магазина за хранителни стоки, хотелът, ресторантът е броят посещения в месеца за покупки спрямо всички градски пътувания, и други; Всеки предприемач, може да постави самостоятелен критерии, който да измери в промили и да определи своето прагово ниво съобразно него.

Z – средногодишният капацитет на съответния бизнес[46].

Използвайки правилото за прагово ниво и обсег, достигаме до следните резултати:

45. t.ly/yqBG
46. Например, за един ресторант с 30 места, работещ без почивен ден, максимума е 10950 клиента, ако всяко място се заема всеки ден от поне един клиент, но средногодишния капацитет (реалната натовареност е 40% от тази стойност), тоест, 4380 души.

Таблица 4
Прагово ниво и обсег на избрани бизнеси в общините Перник и Бобов дол

	Минимално прагово ниво на домакинства	Брой хора на база домакинства	средногодишен капацитет	Мерна единица	Натовареност	Перник	Бобов дол
Селско, горско и рибно стопанство (сектор A)							
Този сектор не се локализира в рамките на населените места и също така е държавно субсидиран, поради това е изключен от изчисленията.[47]	0	0	0	0	0	0	0
Промишленост (сектори B, C, D и E)							
1. Производство на основна храна (хляб)	500	1200,00	365000	брой	304,17	80,99	7,56
2. Производство на облекла/обувки	5000	12000,00	2000000	брой/чифта	166,67	8,10	0,76
Строителство (сектор F)							
1. Строителна фирма за вътрешен ремонт	300	720,00	100	Ремонти/заявки	0,14	134,98	12,59
2. Строителна фирма за строежи до 4 категория	1500	3600,00	4000	кв. м	1,11	27,00	2,52
3. Строителна фирма за строежи от 3 до първа категория	15000	36000,00	50000	кв. м	1,39	2,70	0,25
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети (сектор G)							
1. Магазин за хранителни стоки	1000	2400,00	100000	брой продажби	41,67	40,49	3,78
2. Магазин за облекла и/или обувки	1500	3600,00	10000	брой продажби	2,78	27,00	2,52
3. Магазин за домашни потреби и железария	2000	4800,00	10000	брой продажби	2,08	20,25	1,89
Транспорт, складиране и пощи (сектор H)							
1. Клон/офис на куриерска фирма	2500	6000,00	15000	пратки	2,50	16,20	1,51
2. Хъб на куриерска фирма	5000	12000,00	365000	пратки	30,42	8,10	0,76
3. Самостоятелна транспортна фирма	15000	36000,00	10000	поръчки палетни	0,28	2,70	0,25
Хотелиерство и ресторантьорство (сектор I)							
1. Хотел с 10 стаи	2000	4800,00	7300	клиенти	1,52	20,25	1,89
2. Ресторант с 30 места	1500	3600,00	10950	клиенти	3,04	27,00	2,52
3. Кафене с 20 места	350	840,00	7300	клиенти	8,69	115,70	10,79
Други (сектори J, L, M, N, P, Q, R и S)							
1. Банков клон	2500	6000,00	13200	банкови операции	2,20	16,20	1,51
2. Аптека	1500	3600,00	36500	продажби	10,14	27,00	2,52
3. Поликлиника/Болница	10000	24000,00	73000	манипулации/прегледи	3,04	4,05	0,38

Източник: Собствени изчисления по методика

47. Сектор „Селско, горско и рибно стопанство (сектор А)“ е силно субсидирани. Тяхното развитие у нас не се базира единствено на пазарни условия, поради това прогнозирането им е нецелесъобразно.

Получените резултати дават някои важни изводи за потенциала за локализация. На първо място, резултат над 1 не означава задължително наличие на този вид бизнес, от друга страна резултат над 5 не означава, че съществуват 5 завода един до друг. Прочитът е следният: При резултат над 1, но липсва реално такова предприятие, това означава, че регионалната икономика на общината предоставя своя пазарен потенциал на друга териториална система. Ако резултатът е 5 и над 5, но реално има 3 фирми, от същия сектор, това означава, че те съществуват в много добър пазарен потенциал и комфорт. Именно тези сектори, са онези чието прагово ниво е далеч над минималното, а обсегът им е голям. Те притежават някакво предимство, което за всеки сектор и подсектор може да варира и изисква още по-детайлен подсекторен анализ или конкретен бизнес план.

Например, община Перник, в резултат от изчисленията в таблицата, има потенциал за 27 аптеки и 4 поликлиники/болници. За община Бобов дол са съответно 2,52 и 0,38. Аптеките изискват пряк контакт с клиентите и поради това ще са концентрирани само в най-големите населени места от общината и предимно Перник. Това условие, както и допълнителните ограничения при създаване на аптека, няма да позволят да се реализира този общ потенциал от 27 единици, а една трета от тях. По този начин, тези които възникнат ще работят в условията на пазарен комфорт с високо ниво на клиенти и голям обсег. В Бобов дол, може да има до 2,52 аптеки. Това означава, че най-вероятно ще има една или две аптеки и те задължително ще бъдат в общинския център. По отношение на болниците, в Перник те са само 3 и спешен център при потенциал от 4. Тоест, този капацитет е почти напълно оползотворен. При Бобов дол, със стойност от 0,38 означава, че няма нито прагово ниво, нито нужния обсег за възникване на болница или поликлиника. По този начин, системата на здравеопазването може да бъде представена от спешен център и лекарска практика.

Тези примери ни доказват, че параметрите на пространството дефинират локализационните потенциали. Те са ясна черта, че не всичко може и трябва да се локализира навсякъде, че не всичко което ни се струва за нужно или удачно да го има е точно така. Например, програмата за селските райони (ПРСР 2007-2013) в мярка 312 и 311 не поставяше никакви условия към локализацията на къщите за гости, които финансира. Така при приключването на проектите, дори и добросъвестни предприемачи, не успяха да използват капацитета си и работят много близо до праговото си ниво, поради липсата на подобен анализ.

Всеки отделен вид стока има напълно различно прагово ниво и съответно пазарен обсег в пространството. В общия случай винаги ще имаме стоки с ниско прагово ниво и съответно малък обсег, докато други биха имали много по-голямо изискване към нивото на търсене за тяхното съществуване и следователно много голям обсег на обслужване (стоки с високо прагово ниво). Например хранителните стоки, облеклата и обувките са стоки с ниско прагово ниво. Поради това обектите, които ги предлагат, са на практика повсеместни. Обратно, училищата, болниците и други специфични дейности са създаващи продукти с високо прагово ниво и поради това са налични само в основните локации Перник и Бобов дол.

4. ЦЕНТРАЛНИ МЕСТА ПО А. КРИСТАЛЕР – ОБЩИНА ПЕРНИК И БОБОВ ДОЛ

Поради ограниченията на праговото ниво е очевидна невъзможността всяка стока да се произвежда и предлага на всяко място, затова съществува търговията. Честотата на проявление на производствени точки е пряко свързана с ранга на стоката. В локализационния анализ, трябва ясно да разграничим състоянията при които местното производство е възможно (добро прагово ниво и обсег) и когато те не са налице и трябва да се доставят стоки от друга териториална система (чрез търговия).

Стоките с нисък ранг ще бъдат повсеместно достъпни, докато стоките от висок ранг само в ограничен брой местоположения. Допуска се, че локализациите са организирани в определена *йерархия*.

„Място от определено йерархично ниво осигурява не само онези стоки и услуги, съответстващи на неговия ранг, но и всички стоки и услуги на местата от по-нисък ранг“.

Това означава, че всички стоки и услуги, предлагани в селата от двете общини се предлагат и в общинските центрове – Перник и Бобов дол. Но всички стоки и услуги, които се предлагат в Бобов дол се предлагат и в Перник, тъй като той е най-висок ранг (областен център) и е единственото селище, което предлага най-голям набор от стоки и услуги от изследваната територия.

Този тип структури се самоорганизират, затова ще отбележим всички търсени стоки и услуги от населението с *1* до *n* съобразно праговото ниво. Стоката, отбелязана с *1 (например хляб)*, има най-ниско прагово ниво, а стоката с n – най-високо. Стоката n, която има най-висока пазарна степен, ще трябва да обслужва най-големи пазарни зони. Реалният брой на центровете и съответно броят пазарни зони от този порядък ще зависи от обемите на търсене на стоката n. В нашият случай, населението на община Перник е 97 187 д. и при прагово ниво от 50 хил. д., това означава, че може да съществува само един център – самият Перник. Същото се отнася и до община Бобов дол, но с прагово ниво 5000 д.

Това са производствените центрове от най-високо ниво – *централни места*. Според НКПР Перник е 3 йерархично ниво, а Бобов дол 4-то. Следващата стока по степен на прагово ниво *(n – 1)* също ще бъде произвеждана в главните центрове, тъй като те са основните консуматори. Стоката *(n – 2)* също би могла да се произвежда в тях, в случай че отговори на изискванията по отношение на праговото ниво. В горната таблицата, това са видовете услуги и продукти с най-високи прагови нива, изискващи над 2500 домакинства.

Процесът продължава докато намаляваме необходимото прагово ниво и несъмнено ще достигнем до определена стока, доставяна за главните центрове, за която пазарната зона би била толкова малка, че да остави значително неудовлетворено търсене отвъд ранга на главния център.

Това условие няма да предизвика появата на нови производствени точки на тази стока в главните центрове, а ще се случи в центровете с по-нисък ранг. В нашия случай, това са най-големите села и малки градове от двете общини, за Перник – гр. Батановци, с. Драгичево, с. Рударци, с. Дивотино. В община Бобов дол това са – с. Големо село, с. Мало село и с. Мламолово.

Процесът може да бъде продължен до създаването на толкова центрове, колкото са йерархичните стоки. Например, при още едно йерархично ниво, центровете с още по-нисък ранг, ще бъдат разположени на абсолютно същия принцип като по-горните центрове. Всеки такъв център ще се намира на сходно разстояние от три центъра от следващото по-високо йерархично ниво. Всички останали населени места от тези две общини ще са именно от този трети тип. Те са акумулирали най-сериозните демографски и икономически проблеми, мащабът на депопулация е най-значим при тях – малките села.

Центровете от всяко йерархично ниво се характеризират със специфичен набор от стоки в съответствие с техните прагови нива. Няма стока, която да не може да бъде налична или достъпна в най-големите градски метрополитени. Тоест, тези центрове теоретично доставят всички стоки, характерни за тяхното ниво, плюс всички стоки, характерни за центровете от по-нисък ранг.

Налице е едно правопропорционално взаимоотношение между всяко ниво в йерархията. Това взаимоотношение е познато като k-стойност и показва, че всеки център доминира определен брой центрове от по-нисък ранг и пазарните им зони в допълнение към своята собствена пазарна зона.

Тъй като всеки нов йерархичен център се намира на еднакво разстояние от три по-високи йерархични центъра, то следва, че всеки нов център и неговата пазарна зона се „споделят“ от тези три центъра. Това означава, че ако възникне бизнес в главен център ще може да разчита на пазарната зона на по-малките центрове и до ги включи в своя обсег. Това е *пазарен принцип* на локализация, а възникналата пространствена организация работи при $k = 3$. Причината да я определим като пазарна се крие във факта, че чрез нея се обслужват максимален брой от равномерно разпределени потребители с минимум наличност на централни места. В случая – само един главен център за общините Перник и Бобов дол. Тази ситуация гарантира всеки най-малък център да се намира на равно разстояние от главен център и два междинни центъра. В действителност най-малките центрове не се намират на равно разстояние, но могат да получат ареали (техните землища), които да са равно отдалечени от останалите.

Също така се допуска, че k-стойността, веднъж установена в един регион, остава йерархично постоянна за много дълги периоди от време, като по този начин броят на центровете и пазарните зони на всяко йерархично ниво нараства според своята обичайна прогресия. Следващата таблица показва подхода и темпа на нарастване за петстепенна йерархия, в която главният метрополитен трябва да доставя стоките с най-високо прагово ниво за еквивалента на две големи селища (плюс собствения си пазар), шест по-малки селища, 18 села и т.н.

Таблица 5
Система на централните места при k = 3 за община Перник (по Кристалер, 1933)

Теоретично разпределение при *k = 3*

Ниво на йерархия	Централни места, доминирани от центровете с най-висок ранг	Пазарни зони, доминирани от центровете с най-висок ранг
1. Метрополитен	1	1
2. Град	2	3
3. По-малък град	6	9
4. Село	18	27
5. Малко село	54	81

Реално разпределение при *k = 3* за община Перник

Ниво на йерархия	Централни места, доминирани от центровете с най-висок ранг	Населено място	Пазарни зони, доминирани от центровете с най-висок ранг
1. Метрополитен	0	София – агломерационна сянка	1
2. Град	1	гр. Перник	2
3. По-малък град	1	гр. Батановци	3
4. Село с над 1000 души	6	Дивотино, Драгичево, Кладница, Рударци, Студена, Ярджиловци	9
5. Малко село	16	Всички останали 16 села	27

Реално разпределение при *k = 3* за община Бобов дол

Ниво на йерархия	Централни места, доминирани от центровете с най-висок ранг	Населено място	Пазарни зони, доминирани от центровете с най-висок ранг
1. Метрополитен	0	София – агломерационна сянка	1
2. Град	1	гр. Кюстендил	2
3. По-малък град	1	гр. Бобов дол	3
4. Село с над 1000 души	5	Мламолово, Бабино, олистово, Мало село, Големо село	8
5. Малко село	12	Всички останали 12 села	20

От процеса на обмяна зависи оцеляването на двете страни в лицето на индивидуалните производствени подсистеми и централните места. Тоест, бизнесът е добре, когато селището е добре и обратно. Също така тя притежава конкретна пространствена форма заради разликата в мястото на точките на търсене и точките на производство. При придвижването на един консуматор към централно място, за да обмени част от своите приходи за стоки и услуги, той трябва да употреби ограничени по количество ресурси (пари, време, физическа енергия), за да преодолее разстоянието. На едно определено разстояние от точката на предлагане тези разходи стават толкова големи, че когато се добавят към първоначалната стойност на придобиване, те намаляват неговото търсене към тези стоки и услуги до нула. На това разстояние процесът на обмяна просто спира, тъй като изчезва търсенето на тази стока (съвпада с *обсега на стоката*). Важен е фактът, че двете населени места Перник и Бобов дол, центрове на общини, които се намират в много голяма близост до столицата са в ситуация в която не успяват да задържат при себе си достатъчно голям брой стоки и услуги с високо прагово ниво и обсег. Ако това беше факт, проблемът с прехода към климатично неутрална икономика щеше да бъде много по-лека задача, защото пазарното търсене щеше да е високо. Тоест, необходима е реализацията на проекти, които почиват на социална основа, но трябва да създадат пазарен резултат, което създава трудностите за възобновяване на икономическите функции.

Йерархичната структура, развита по-горе, представлява стабилно състояние на системата на централните места в общините Перник и Бобов дол. На този етап от развитието си центробежните сили са много по-силни от центростремителните. Поради това динамичната функционална и пространствена организация **не е в състояние на баланс** между входящите и изходящите потоци и тези две общини са губили ресурси – население, икономически дейности, суровини и енергия за много дълъг период от време. Началото на края на възгледобивната индустрия и производството на енергия от тях, освен, че представлява технологична и екологична трансформация, е допълнение към процеси, които са протекли и в други икономически дейности от общините.

Търсенето на стоки и услуги от населението не е удовлетворено ефективно и то търси решения извън териториални системи на двете общини – емиграция и трудови пътувания. Функциите на самите централни места и тяхната мрежова йерархия не са в динамичен баланс със заобикаляща ги среда. Най-малките населени места са в състояние, което не се счита за потенциална локация за никакви дейности изискващи работна сила, поради това те участват в икономическата система само със своите землища – земеделие, животновъдство, горско стопанство, възобновяема енергия от слънцето и вятъра, вододайни зони на водни тела и други, но без реален пазарен потенциал за селищата от териториалната система на общините.

5. ЦЕНТРАЛНИ МЕСТА – ПАЗАРЕН ПОТЕНЦИАЛ

За да разберем по-добре йерархията между централните места, добавяме нови елементи към анализа. Най-вероятната пространствена форма представлява йерархичното разпределение на центровете според пазарния принцип (k=3). При тези условия системата на централните места се подрежда в съответствие с два основни принципа. Първо, във всички части на хипотетичната повърхни-

на се доставят всички произвеждани продукти от най-малките центрове. Второ, действа допускането – централно място от определен ранг доставя всички стоки и услуги, характерни за неговия ранг, плюс всички стоки и услуги на местата от по-нисък ранг.

Модификацията на единия или на двата от тези принципи би довела до алтернативни конфигурации в йерархичната подредба. Предлагат се още две нови йерархични структури (при *k=4* и *k=7*), при който се получава напълно различна пространствена организация, наречени от него транспортна и административна.

Производството на която и да било стока в едно централно място трябва да отговаря на определени минимални условия по отношение на размера на пазара. Тези минимални изисквания варират за различните стоки от различен ранг и прагово ниво. В първоначалната система разпределението на пазарните зони е фиксирано и равномерно в мрежова конфигурация в зависимост от прилагания принцип – пазарен, транспортен, административен.

Фигура 13
Ориентация в пространството (Кристалер, 1933)[48]

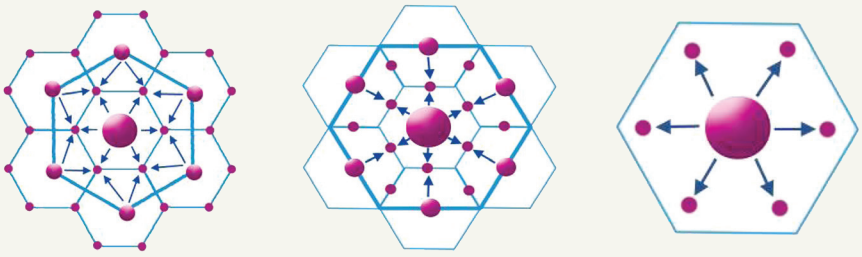

k=3 *k=4* *k=7*

Трите решения представляват пространствена преориентация на една и съща логическа рамка. Първоначално зададената стойност на k остава постоянна, а йерархичната подредба на центровете и пазарните зони следва строго зададените допускания. Оказва се, че пазарни зони, съдържащи само 3, 4 и 7 центъра, са най-малките и непредставителни серии от решения, но тъй като селищната структура на общините Перник и Бобов дол са тип „първични“, те отговарят на условията.

Чрез допълнителни промени в размера и ориентацията на шестоъгълниците k може да приема стойностите 9, 12, 13, 16, 19, 21, като могат да бъдат определени и други такива. Някои пазарни зони е невъзможно да възникнат и поради това няма да присъстват в серията от изчисления. Обратно, тези стойности на k, които не допускат споделяне на пазарни зони като 7, 13, 19, е много по-вероятно да възникнат в реалността, защото се основават на пълно доминиране над съседния пазар какъв е случай с Перник спрямо София и Бобов дол, чийто пазарен потенциал е поделен между София, Кюстендил и Дупница.

Такава е ситуацията в ЮЗР и агломерационната сянка на София. Областните и общинските центрове са в състояние на стойност на *k* = 7

48 t.ly/QvnM

при който за много дейности София не споделя пазарната си зона, напротив, консумира от областите около себе си. Това е в пълна сила за дейностите висше образование, медицински услуги, управление, сигурност и отбрана, основната част от съдебната система, IT и софтуер, както и най-големите търговски хъбове и големи вериги магазини. В резултат на този процес темпът на нарастване на населението е отрицателен за всички области от ЮЗР без София град, а за 2020 година включително и София град[49]**.**

При тези условия всяка стока, за да бъде предлагана в системата на централните места, би трябвало да „избере“ най-близкия подходящ пазар съобразно неговия размер измежду всички други възможни решения. Така пазарната продуктова мрежова зона може да бъде прогнозирана и изчислена съобразно избраната стойност на *k*. В действителност, всички бизнеси които имат добра възвращаемост, нужда от квалифицирана работна сила и високо прагово ниво и обсег избират София. Планирането и програмирането на централните места, бъдещите проекти и дейности в целевите територии във връзка със справедливия преход, трябва постоянно да отчитат тази пространствена конфигурация, която ще създава дисбаланси в развитието на ЮЗР и България за много дълъг период от време.

В анализът допускаме, че пространствената организация на градските центрове е напълно съвместима с един от специфичните принципи на човешката организация и поведение: *„принцип на най-малкото усилие“* ще отбележим, че не само самата мрежа създава диференциация между „богати“ и „бедни“ зони, но това се случва и вътре в рамките на центровете, на самите градове. Рамките на „богатите“ зони локализацията на центровете с различна значимост също варира, особено с отдалечаването от основния център първи ранг. Така например с отдалечаване от главния център размерът на най-големите центрове също нараства. Прочита на тези пространствени правила означава, че след Перник, първите два града които също са център висок ранг-размер са Кюстендил и Благоевград в Югозападна България. Това означава, че Бобов дол се намира в поделената пазарна зона между София, Перник, Кюстендил от ранг-размер *A* и близката пазарна зона на Дупница като ранг размер *B*. **Като се имат предвид процесите във въглищната индустрия, процеса към справедлив преход и демографските процеси може да се направи заключението, че *в община Бобов дол не съществува нито едно централно населено място, което да генерира пазарни стимули за локализация*. Такива могат да се реализират единствено и само чрез целенасочена програма и/или група проекти с държавна подкрепа, като Механизма за справедлив преход, например.**

Във връзка с това заключение централните места ни дават една добра възможност. Тя се състои в това, че градовете ранг-размер *A* може да бъдат разглеждан като централно място за цял регион, където се произвеждат и предлагат всички възможни стоки и услуги. Но няма фиксирано взаимоотношение между вида стока, която се произвежда и центровете от по-ниски рангове. Например, една хипотетична стока *X* се произвежда в главния град, но и в още два центъра от по-нисък ранг – центрове *B*. Условието, че център от определено йерархично ниво ще осигурява стоките на всичките центрове от по-нисък ранг, не е

49. t.ly/sNIL

удовлетворено, с изключение на главния център. Всъщност стоката *X* се предлага (произвежда) в още два центъра освен главния пазарен център. Единственото условие това да се реализира е пазарният интерес на А центровете, да не бъде засегнат от интересите на центровете *B*, а да го обслужват. На тази основа, са всички предложения в раздел 6, които допускат нови производства на стоки, които не са от ранга на Перник и Бобов дол, но обслужват София и другите центрове *A* на територията на страната. Нито една нововъзникваща фирма не е в състояние да преодолее пазарната гравитация на центровете *A*, но външна фирма инвеститор, която държи пазарна зона в А, е в състояние да го направи *(Сценарии 3 от доклада за справедлив преход, WWF 2019)*.

При този вид допускания, системата налага извода, че движенията ще бъдат характеризирани от линейност по дължината на конкретни пътни артерии. Вече е налице бърза пътна връзка между София и Перник по две направления. Това обстоятелство дава шанс на Перник да води по-независима пазарна политика и в бъдеще време да използва работната сила за икономиката на Перник, процес който ще се усили във времето. Второ, град Бобов дол пряко се ползва от магистрала Струма в три направления към Перник и София, към областния си център Кюстендил, към Благоевград и Солун.

Независимо, че вариациите в гъстотата на населението както е случая с общините Бобов дол и Перник причиняват деформации, значителна част от пространствената организация се запазва в организиран и регулярен вид. С други думи, йерархичната структура на градските центрове съществува в реалния свят независимо от всякакъв тип пространствени неравновесия по отношение на население, размер на пазара, покупателна способност или друг фактор. Всичко това се налага като извод заради специфичното прагово ниво и обсег, които са минимално задължително условие за всяка стока или услуга и са обект на внимание при реализацията на всеки бъдещ инвестиционен проект и неговата локализация.

6. ГРАВИТАЦИОННИ СИЛИ В ЮГОЗАПАДНИЯ РЕГИОН ОТ НИВО 2

За да подобрим разбирането ни за локализационни процес в този тип пространствена хипотеза и организация, е необходимо да ги изпитаме върху реалната икономическа среда. В този смисъл основателен е въпросът, дали реалната пространствена организация на икономическата система на общините Перник и Бобов дол, имат връзка с основите на пространствената организация, описана по логиката от предните допускания.

Общата цел на настоящия раздел е да се тества моделът на пространствената икономика в опростена среда спрямо реалния свят. За постигането на тази цел ще трябва да добавим в нашите наблюдения максимален брой условия и фактори, които биха имали отношение. До момента само една променлива определяше пространствения подход на локализация, както на праговото ниво и обсег, така и на централните места. При допускането на допълнителна променлива самото разстояние ще остане значим фактор при конструирането на пространствената организация, което вероятно ще отчитаме при наблюдения на действителността. В настоящият анализ за централните места допускаме още три ос-

новни условия, които ще гарантират характеристиките на модела в опростена среда:

1. Градските центрове са организирани йерархично. Всяко ниво от йерархията се характеризира със:

а). специфична функционална структура; и

б). специфична дистанция на взаимодействие с равномерно разпределените на центрове от същото йерархично ниво.

Тези две условия са отражение на съответните прагови нива на различните стоки и услуги, както и на обсега, над който те са търсени.

2. Пространствената организация на производството се базира на концентрични кръгообразни зони на земеползване около градските центрове;

3. Движенията (честотата) като цяло намаляват с нарастване на разстоянията.

Емпиричните изследвания, които се отнасят до **йерархичната организация на градовете и селищата,** засягат задължително функцията централно място на урбанизираните центрове от всички рангове. Поради преходите от една технологична система в друга (което е една от причините за необходимостта от справедливия преход), които са добре маркирани от К[50] вълните, изследователите **не поставят** на първо място пространствената организацията на отделните икономически сектори. Те гледат на нея като на вторичен продукт, при който периодите, свързани с пространствена реорганизация на техните териториални структури, настъпват с все по-голяма честота и сила на проявление. Следователно не могат в пълна степен да играят ролята на репер при формирането на пространствената организация на икономиката. Тази хипотеза е толкова силна, че нейното проявление е факт и в най-модерната теоретична рамка – Новата икономическа география, която по обективни причини не се прилага в настоящия доклад.

В традициите на българската икономическа география, до ден днешен на пространствената организация на икономическите сектори е придадена по-висша роля. По този начин, градовете имат функции само, ако им бъдат придадени икономически дейности в системата на централизирана планова икономика, а селищната мрежа като основен пазарен двигател на пространствената организация на икономиката е силно подценена. Поради това разкъсването на секторните връзки, влоши функциите на цели населени места, като някой от тях не успяха да преодолеят влошените връзки. Логиката за това състояние се намира и във факта, че българските селища никога не са преживяли всички етапи на капиталистическо развитие и натрупване. **Днес реализирайки проекти с финансиране от ЕС страната ни отново развива икономика близка по логика до централна планово стопанство в която главен деятел и идеен предприемач е самата държавата с нейните програми. Това състояние съдържа висока степен на риск за пазара, конкуренцията и ефективността на взетите решения.**

50. Вълни на Кондратиев известни като К вълни. Представляват 50-55 годишнини цикли, които следят нивото на цените на световната икономика. Всяка К вълна започва с технологична промяна, която се явява двигател на нейното начало. Към днешна дата ние живеем в кроя на петата К вълна наречена „Дезорганизиран капитализъм“.

В литературата се срещат различни наименования и категории населени места, които участват при формирането на йерархичната структура, тъй като в отделните страни съществуват детайлизирани разлики между тези селищни категории. Поради това в нашия пример се започва от 1 (най-ниско ниво) към повишение нагоре. Друга специфична особеност е, че нивата на йерархия, която може да бъде идентифицирана в конкретния регион, обект на анализ, силно варират. Например възможно е нивото да се състои само от 3 или 5 нива на йерархия. Това е много вероятно при опити да се установят степента на йерархия и броят централни функции, изпълнявани в малки и много малки селища. При подобни изследвания най-големите населени места могат да бъдат целенасочено изключени, за да се премахне „ефектът на смущенията".

Връзката на градските центрове, изразена чрез техния брой население се доказва и от друга емпирична зависимост. Тя се изразява в следното допускане – ако ранжираме селищните центрове в намаляващ ред съобразно броя на тяхното население, то често се установява, че размерът на центъра е обратно-пропорционален на неговия ранг в реда. Извеждането на тази зависимост по правилото за *„ранг-размер"*[51] му придава статистическа значимост. Символично то се изразява така: броят на населението на всеки град от ранг r е равен на броя на населението на най-големия град (първи ранг), разделено на ранга на града, който определяме (q е допълнителна величина, която обикновено има стойност от 1):

$$P_r = \frac{P_1}{r^q}$$

Когато уравнението се представи на логаритмична скала, това взаимоотношение се проявява като права, постепенно намаляваща линия с наклон – *1*.

Фигура 14
Теоретична крива на разпределението на населени места по правилото „ранг-размер"

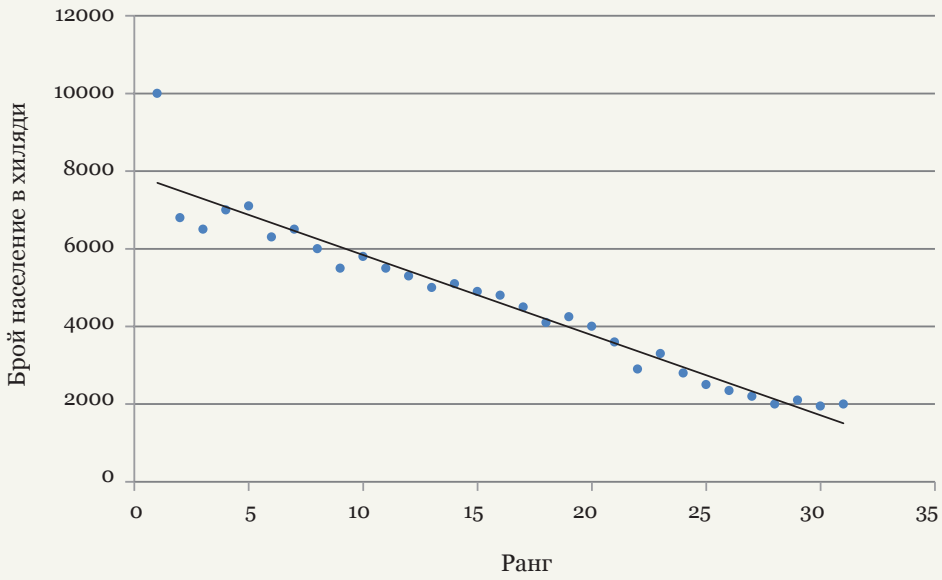

Източник на данни: НСИ

51. Законът на Зипф (G. K. Zipf), по името на харвардския лингвистик професор Джордж Зипф (1902 – 1950), представлява функция за наблюдение на честотата на проявления на дадено явление (P) като функция на ранг (i); когато рангът е определен от най-високата честота на проявление: Pi ~ 1/ia , където а клони към 1.

Фигура 15
Разпределение на населените места по правилото „ранг-размер“ в община Перник

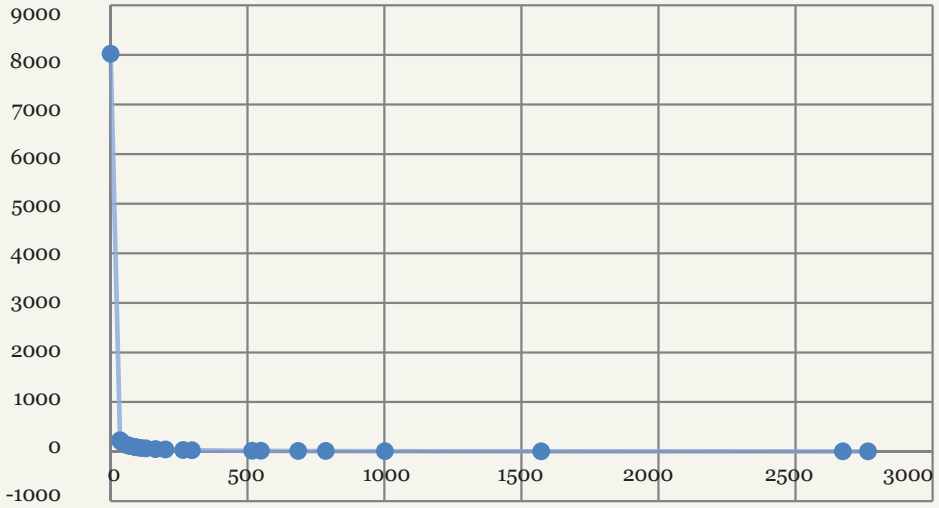

Източник на данни: НСИ

Община ПЕРНИК	Ранг	Население
ГР. ПЕРНИК	1	80191
ГР. БАТАНОВЦИ	35	2263
С. ДРАГИЧЕВО	38	2121
С. ДИВОТИНО	42	1911
С. СТУДЕНА	44	1819
С. РУДАРЦИ	59	1362
С .КЛАДНИЦА	67	1202
С. ЯРДЖИЛОВЦИ	74	1079
С. МЕЩИЦА	92	873
С. ЛЮЛИН	94	849
С. ГОЛЕМО БУЧИНО	110	726
С. КРАЛЕВ ДОЛ	130	619
С .БОГДАНОВДОЛ	165	486
С. РАСНИК	201	399
С. ЧЕРНА ГОРА	266	302
С ВИТАНОВЦИ	298	269
С. БОСНЕК	517	155
С. СЕЛИЩЕН ДОЛ	549	146
С. ЛЕСКОВЕЦ	685	117
С .ВИСКЯР	786	102
С. ЗИДАРЦИ	1002	80
С. РАДУЙ	1572	51
С. ПЛАНИНИЦА	2673	30
С. ЧУЙПЕТЛОВО	2765	29

Фигура 16
Разпределение на населените места по правилото „ранг-размер“ в община Бобов дол

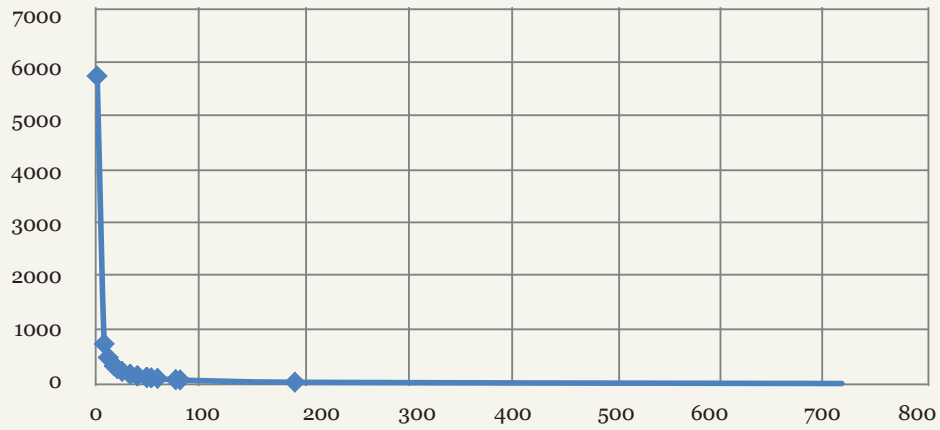

Източник на данни: НСИ

Община БОБОВ ДОЛ	Ранг	Население
ГР. БОБОВ ДОЛ	1	5737
С. МЛАМОЛОВО	8	742
С. ГОЛЕМО СЕЛО	12	488
С. МАЛО СЕЛО	17	328
С. ДОЛИСТОВО	20	280
С. БАБИНО	25	229
С. ГОЛЯМ ВЪРБОВНИК	33	175
С. КОРКИНА	33	175
С. МАЛА ФУЧА	40	145
С. ГОРНА КОЗНИЦА	40	144
С. ГОЛЕМА ФУЧА	49	118
С. ШАТРОВО	49	117
С. МАЛИ ВЪРБОВНИК	53	108
С. БАБИНСКА РЕКА	59	97
С. НОВОСЕЛЯНЕ	76	75
С. ПАНИЧАРЕВО	81	71
С. БЛАТО	191	30
С. ЛОКВАТА	717	8

Както се очаква, общините Перник и Бобов дол имат изключително идентични селищни профили, които са крайно отдалечени от теоретичния. Това означава, че селищната структура е небалансирана, доминира основния град, останалите населени места в общината са източник на население, работна сила, потребители, данъци, ресурси и т.н. Някой от тези населени места, които вече са останали с население под 200 души и затихват напълно. Там липсват каквито и да било стимули за инвестиции основани на пазарна основа, единствената опция са фондове или правителствени разходи, както и използването на ресурсите на тяхното землище.

Още през 60-те години на XX в. се провеждат редица изследвания на градовете в много от развитите страни по света, основани на правилото „ранг-размер“. В една трета от извадката разпределенията имат първичен тип по правилото „ранг-размер“, какъвто е случай с Перник и Бобов дол. Останалите проявяват междинно положение. Върху тези диференциации влияят редица фактори като степен на икономическо развитие, продължителност на урбанизационния процес, политически процеси и промени и др., които у нас исторически са настъпвали твърде често от гледна точка на икономическите цикли. Много важен извод е, че: *колкото по-сложен става социално-икономическият живот на страната, толкова по-близко ще протича развитието на градовете й, основано на правилото „ранг-размер“, като системата на градовете ще олицетворява „стабилната държава“*. Членството на страната ни в ЕС породи стабилизиране на макроикономическите ни показатели, но негативните демографски процеси намаляват част от положителните ефекти. Дори в най-големите градове, където населението не намалява или дори слабо се увеличава, урбанизационните процеси са стихийни и достигат само до устройствено ниво – ново застрояване. Последното условие разширява устройствено градовете, но не подобрява екологичните показатели, качеството на живот и най-важното, не увеличава функциите на градовете.

В доказателство на това, можем да заключим, че значението и рангът на един град остават постоянни във времето. Той може да се повиши, но може и да се понижи, като България е пример в това отношение. За период от 20 години поради огромното намаляване на броя на населението спрямо мащаба на страната почти всички областни центрове загубиха функции по правилото *„ранг-размер“*. Така нашата страна има и типичното първично разпределение на градовете на база правилото.

Фигура 17
Разпределение на 27-те областни града в България по правилото „ранг-размер“

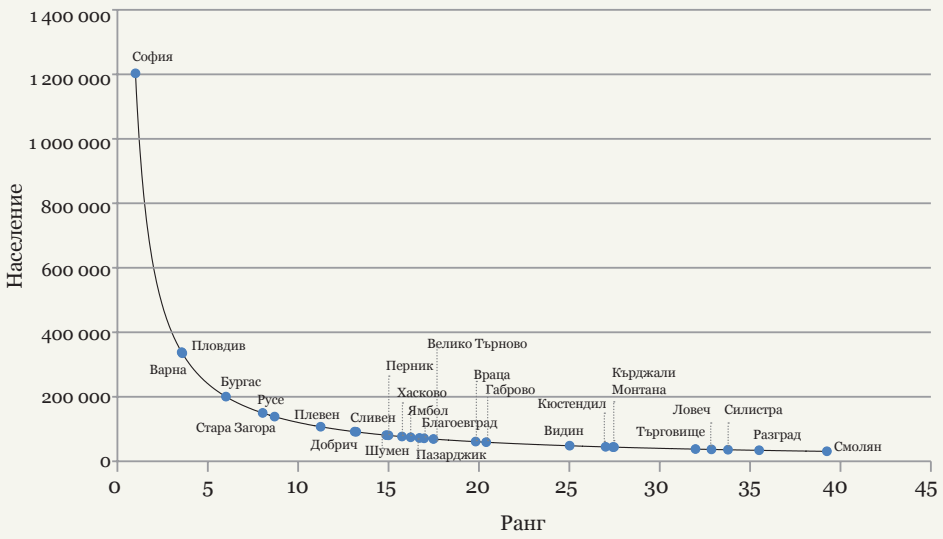

Източник на данни: НСИ

От фигурата е видно изключително високото място на София в системата на областните градове. Следващите два града – Пловдив и Варна, са далеч след столицата. Всички останали 24 областни града са под 200 000 души. Последният по значимост областен град Смолян има ранг 39, което рангово е много по-ниска стойност от аритметичния брой от 27 града. Областният град който участва в нашия анализ Перник заема 10 позиция по големина на населението, но в България по правилото *„ранг-размер“*, той заема 15 позиция, тоест, губи 5 позиции в полза на София, като и предоставя голяма част от пазарния и трудовия си потенциал. В случай, че тази структура на отношенията и ранговете между областните градовете в България и столицата и се запазят още дълго във времето, инвестициите в останалите градове биха забавили, но не могат да обърнат силно задълбочените негативни процеси.

Тук включваме още един изключително важен фактор, присъщ на моделите в опростена икономическа среда – придвижването на самите потребители към центровете. Това е онази сила, която привежда цялата система в действие и прави възможни потоците от енергия, пари, стоки и хора. Тези придвижвания на потребители съответстват на предположенията на теорията за централните места. Въпреки всичко този въпрос е доста по-сложен от разгледаните до момента, тъй като включва допускания за пространственото поведение на самите потребители. Данните за пространственото поведение на хората са оскъдни, често са базирани на откъслечни наблюдения, нямат константен характер и са субективни.

В Германия[52] се приема за стандарт ежедневното трудово пътуване да продължи до час и половина в рамките до 100 км. Това означава, че населението, което живее около мрежата от населени места ранг А и В и работи и пазарува там, не променя местоживеенето си, а пътува ежедневно. По този начин се запазват няколко важни фактора:

- Главният/те град/ове се възползва от както пазарно, така и трудово от населението на периферията и расте;
- Транспортната система се развива изпреварващо съобразно интензитета на пътуванията – автомагистрали, жп. транспорт и съпътстващи зони за смяна на видовете транспорт;
- По-малките населени места центровете В и С (градчета и села) не губят населението си. Запазват средищните си жилищни функции, предоставят услуги, развиват пазарната си среда, качеството си на живот, не губят стойност на имотите. Селищната им икономическа система функционира.

В случай, че магистралите на България бяха изградени 3 десетилетия по-рано, включително към всички ГКПП връзки към съседните страни и до всички областни градове, доминиращият тип миграции щяха да останат трудовите миграции. Но тъй като България все още не е завършила своята базова пътна инфраструктура, се налага дори население, което живее в областите Перник, Кюстендил, София област, да живее постоянно в София, за да може да учи или работи там. Това е съществен дефект на пространствено-транспортната структу-

52. Spatial Development and Spatial Planning in Germany, Federal Office for Building and Regional Planning, Bonn, 2001

ра на страната ни, която създава значителни проблеми на регионалното развитие, генерира неконтролируеми диспаритети и консумира ресурсите за растеж на вторичните селищни центрове.

Централните места на база функционалните характеристики на градовете насочват потребителите да пътуват до най-близкия възможен център, в който биха задоволили своя пряка нужда. Но честотата на производство и предлагане на една стока в пространството (центровете) е обратнопропорционална на нейното прагово ниво за производство – така стоките с най-високо прагово ниво ще се предлагат в центровете от най-висок ранг, които ще имат голямо пространствено пазарно влияние (най-големи по площ шестоъгълници). Това означава, че разстоянието, което трябва да се пропътува, ще зависи от праговото ниво и обсега на стоката. Например производството и предлагането на храни е типичен пример за стоки с ниско прагово ниво, поради което линиите на търсене показват, че покупките се осъществяват на принципа най-близкото разстояние. Тъй като храните са силно стилизирани, стандартизирани и уеднаквени, цената им е приблизително сходна. Единственият фактор, който ще повлияе, е близостта на обекта до потребителя. Благодарение на малкото разстояние потребителят ще пести от величината, върху която не може да влияе – времето. Тази ситуация е особено валидна за големите градове, където трафикът е интензивен, а свободното време – ограничено какъвто е Перник, но не и Бобов дол. При него, пътуването може да възникне поради факта, че Бобов дол въобще не предлага този тип продукт или услуга. В повечето случаи най-близкият магазин в съответното селище е избраната локация при равни други условия.

Водещите фирми, изграждащи магазини, борси и други обекти, търсят именно този фактор – ефект, който е извън маркетинговата им стратегия, но ще работи винаги в тяхна полза. Поради тази причина и локациите, които се ползват от тези предимства, имат най-висока пазарна цена при локализация.

Междинно положение заемат стоки като облеклата, които едновременно имат къси и дълги линии на търсене, в зависимост от продукта. Например при купуването на всекидневно облекло линиите на търсене биха били много къси, по подобие на храните. Обратно, търсенето на висококачествени модни облекла би имало дълги линии на търсенето до основния град, първи ранг в региона.

В напълно противоположна ситуация са хората при търсенето на стока с високо прагово ниво. Линиите на търсене са много по-дълги спрямо тези на храните. Например, ако е необходимо да се извърши специализирана здравна услуга, която изисква висококвалифициран екип и техническо оборудване, всички пътувания ще бъдат ориентирани към главните центрове в системата на централните места.

На тази идейна основа пътуванията не само в сферата на здравеопазването, но също и на образованието, културата, изкуството, административното управление и пр. Благодарение на тях големите градове концентрират в себе си всички дейности, от които зависи цялото население на страната. Това им придава особено важна роля, но също така е първопричина за възникването на сериозни диспаритети.

Тези примери могат да бъдат репродуцирани в различни времеви и пространствени мащаби, като те доказват степен на взаимосвързаност с централните места и централните функции на градовете. Изминатото разстояние варира по отношение на стоките от различни нива и второ, има значителна разлика между разстоянията на „максимални покупки“ и тези на най-„близката покупка“, което означава, че потребителите не купуват най-много от най-близката пазарна точка. Това също така зависи и от степента на стоката. Разликите в тези две величини са много малки при стоките с ниска степен, обратно по отношение на стоките с висока степен – потребителите са готови да пътуват далеч от най-близкия център, за да намерят това, което искат.

Съвременен пример в това отношение е разполагането на хипермаркети на една фирма за техника, мебели, уреди, автомобили, мода и др. извън най-близките квартални локации. Те търсят добрата транспортна локация и площ, която да им позволи изграждането на необходимата инфраструктура (паркинги, зони за отдих, зони за товарене и разтоварване и др.). Тази локация ще позволи бързо придвижване на потребителите, бърз достъп до огромен брой сходни или алтернативни стоки по цена и функционалност „под един покрив“, което силно ще улесни решението за покупка. На подобна пространствена стратегия разчитат и съвременните МОЛ (MALL) магазини, но те домакинстват различни конкуриращи се фирми, предлагащи предимно стоки от средна и висока степен. Чрез този модел те решават транспортната задача в полза на потребителя, като събират в една точка широк спектър от стоки. Ако един потребител желае да посети 10 магазина за луксозни обувки в централната част на София, ще е необходимо да измине разстояние от няколко километра. Ако потребителят посети един МОЛ, ще разгледа продуктите в тези 10 алтернативни магазина в рамките на няколкостотин метра. Независимо от това тези магазини предлагат и хранителни стоки, тъй като знаят, че потребителите няма да имат нищо против да използват пътуването за закупуване на стоки от средна и висока степен, като закупят и тези от ниска. Това ще им спести време и разходи. Така пътуванията постепенно намаляват, тъй като потребителят не прави отделно пътуване за всеки вид стока. Постига се кумулативен допълнителен ефект, което се отчита от броя посетители в тези търговски центрове. Обратно, местата, където се продават само стоки от ниска степен, имат по-нисък обсег и постепенно привличат все по-малко потребители. Така в резултат се получава, че стоките от ниска степен, но предлагани в градове от висок ранг, имат по-голям обсег спрямо обсега на същите стоки, но предлагани в центровете от нисък ранг. Последното условие се доказва от факта, че потребители, които са жители на центрове с нисък ранг (села), пътуват до центровете от висок ранг за стоки с висока степен, но си закупуват и стоки от ниска степен, т.е. храни. **Иновативен проект за Перник и Бобов дол би било създаването на търговска борса, тържище или друг вид търговска структура за продукт или продукти, които не се предлагат другаде в такъв обем и разнообразие. Това ще изтегли потребители към тях, а тъй като те предлагат по-ниски оперативни разходи ще даде допълнителни ползи. Допълнителен стимул им дава и онлайн търговията, която преодолява някой недостатъци на пазарното място и го конвертира в складова наличност с необходимата оперативност за преопаковане и изпращане до клиента.**

7. ЗАМЕСТИТЕЛНА РАМКА НА УОЛТЪР АЙЗЪРД

Чрез този метод се разширява обхвата и аналитична гъвкавост на локализационния анализ, поставяйки го в контекста на т.нар. заместителен анализ. Този тип техника не увеличава значително приложния аспект, но го превръща в мощен прогнозен инструмент. Логиката на Айзърд е показана на фиг. 18, където трябва да се реши проблемът с двете възможни локации. Допуска се, че локализацията може да възникне във всяка точка по правата линия, свързваща суровината и пазара – ситуация, при която суровината е „чиста“[53]. При тази точка на локация има две променливи величини – разстоянието до пазара и разстоянието до суровината. Получената линия на трансформацията отразява всички възможни заместителни взаимоотношения за двете променливи.

Фигура 18
Линия на трансформацията за локализационен проблем с две възможности

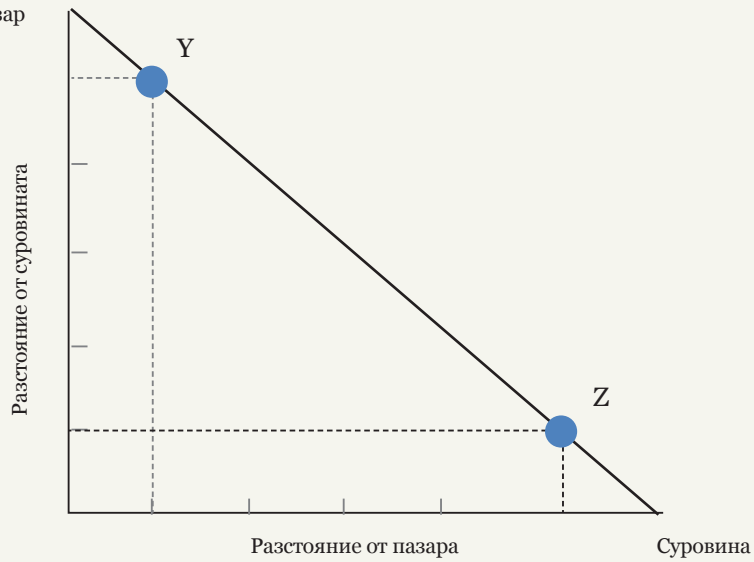

Локализация в т. *Y* означава използването на 5 единици транспорт за суровина и 1 единица транспорт за крайния продукт. Ако локализацията се извърши при т. *Z*, то тогава производителят ще получи напълно обратна, заместителна конфигурация относно транспорта на суровина и готов продукт. Впоследствие включването на втора суровина, довежда до значително усложняване, тъй като вече има три заместителни променливи, за всяка от които може да бъде начертана линия на трансформацията при спазване на следните условия:

1. За всички разстояния от пазара ще има линия на трансформацията между променливото разстояние от суровина А и разстоянието от суровина *B*.
2. За всички разстояния от материал *A* между променливото разстояние от пазара и от материал *B*.
3. За всички разстояния от материал *B* между променливото разстояние от пазара и от материал *A*.

53. Чиста суровина е тази която не губи маса при преработка и не генерира отпадък.

Фигура 19
Локализационно решение с три възможности (по У. Айзърд, 1956)

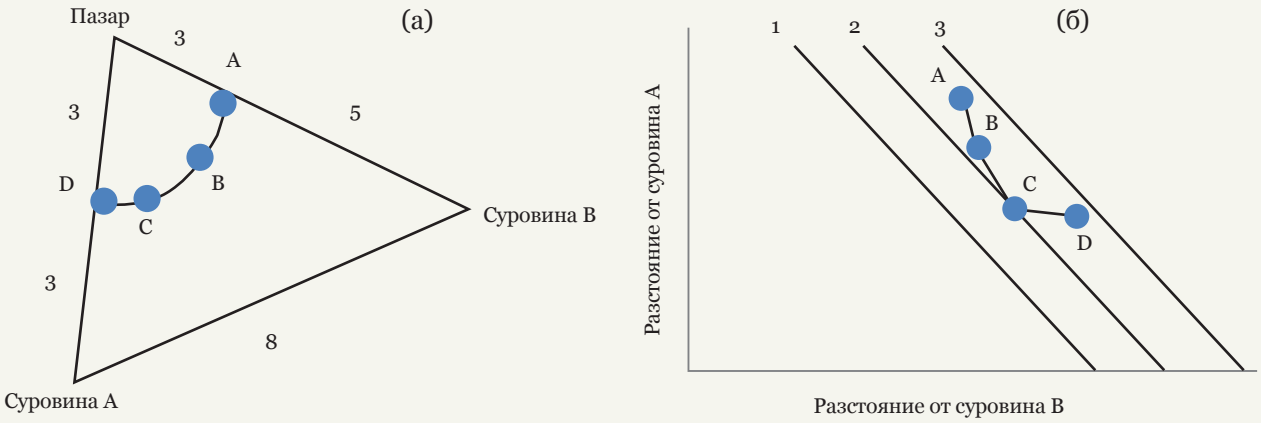

Интерпретацията на фигурата за общините Перник и Бобов дол има следния вид: Перник трябва да обърне конфигурацията на заместителната рамка към себе си спрямо София. Към настоящия момент суровина А за Перник е работната сила спрямо столицата. Тъй като тя е мобилна сила, реализира своите трудови пътувания, като разходва значителна част от работното си време за път в двете посоки. Инвестицията която трябва да се реализира в Перник следва да бъде в обем равен на стойността на времето за пътуване плюс разходите за неговото реализиране. При равни други условия, работната сила ще предпочете да остане на работа в Перник и региона в случай, че общите разходи за време и път, се компенсират от икономиите. Допълнително, възникването на работните места в Перник ще предизвика нарастване на регионалната икономика, повишеното предлагане и някой пазарни услуги ще повишат нивото си локално. Градът ще привлича работещите от собствената си община и ще се възползва от ресурсите си. Това е изходна точка, за промяна на положението на Перник спрямо София.

Реализирането на стратегия по отношение на заместителната рамка на Бобов дол не е спрямо областния център Кюстендил, който изпитва напълно други нужди, а спрямо общинския център Дупница. Данните от заетостта показват, че над 80% от заетите в ТЕЦ Бобов дол са от община Дупница. Този общински център логично запълва нуждата от работна сила за ТЕЦ, тази трудова миграция и процес ще засегне бъдещата рекултивация на рудниците и доказва трудността на Бобов дол да осигурява работна сила, дори в сектор, в който е специализиран. За да преодолее своята зависимост от работната сила на Дупница, Бобов дол трябва да се преориентира към дейности, които не използват този профил работници, нито в такъв обем от стотици хора в една фирма. Заместителната стратегия на Бобов дол трябва да се основава на онова, което никой друг в региона няма и това са самите рудници. В Европа са налице много проекти, в които стари рудници са превърнати в паркове за посещение, музеи, зони за забавление и след необходимата ютилизация и социализация могат активно да се включат в туристическия регион на София, е не само декларативно. В този случай, близостта до 4 областни града –

София, Кюстендил, Перник и Благоевград ще се обърне в полза на Бобов дол. Ще се реализира „заместване“ на ресурси и потоци към Бобов дол, а не от Бобов дол към тях както е сега.

Втората фигура, илюстрира линията на трансформация между двете променливи. Общото оптимално локализиране се определя чрез намиране на точката с оптимални разходи за всеки един от тези случаи и използването на резултатите от първите два като основа за крайното решение. Лявата част на фиг. 21 демонстрира първия от трите възможни случая, при който е допуснато определено разстояние от пазара, в случая три единици разстояние. Дясната част на фигурата илюстрира линията на трансформация за променливата дистанция от суровина А и от суровина В, състояща се от локации по дължината на кривата AD. При тази ситуация се приема, че локализацията може да се извърши само в една от четирите възможни точки по дължина на кривата, тъй като това са единствените точки, разположени на транспортни пътища между суровините и пазара. Задачата на Перник е да определи, кой са бизнесите, които ще задържат работната сила в Перник, а Бобов дол, кой е проекта, който ще накара хората да се отклонят от скоростните тангенти водещи към големите градове и ще влязат в Бобов дол.

Оптималната локация ще бъде тази, която изисква минимални разходи за придвижване както за суровина А, така и за суровина В, тоест, трябва да е налице стойност за работника, стойност за инвеститора при икономия на време и за двете страни.

Ако допуснем, че от двете суровини се изисква еднакъв обем на производството на единица продукция, както и че транспортните разходи са идентични и пропорционални на разстоянието, тогава се получават три теоретични изолинии на разходите (1, 2 и 3) във фиг. 21 (б). Те показват възможните комбинации на двете променливи (суровините/ресурсите), които могат да бъдат доставени при едни и същи разходи. Оптималната локация е тази точка от линията на трансформацията, която лежи най-близо до теоретична линия на разходите, в случая т. С. Ситуацията представлява модел на частично икономическо равновесие (баланс), който може да бъде използван за определянето на допълнителни локализации за бизнеси, като се допуска дистанцията до пазара да варира в определени граници.

За община Перник подобна равновесна точка, би била постигането на толкова пътуващи към Перник работници, колкото пътуващи за други локации, вкл. София. За община Бобов дол, равновесната точка би била създаването на толкова работни места в други сектори, колкото са пътуващите заети в рудниците и ТЕЦ Бобов дол идващи от Кюстендил и Дупница. Това условие, ще постави напълно нова пространствена балансова точка за общинската икономика на Бобов дол. Ако община Бобов дол изпревари община Дупница в този процес, ще продължи да се ползва от нейната работна сила, но много по-ефективно от сега.

8. РАЗХОДНИ КРИВИ НА СМИТ

В тази група решения създава локализационен метод с редица предимства. Методът може да се прилага в относително сложни локализационни ситуации. В настоящия случай ще представим вариант, оценяващ значението на транспортните разходи за суровините и крайните продукти за локализацията на индустрията. Причината за това е, че общините Перник и Бобов дол се очаква да приемат на своя територия, нови индустрии, които да използват работната ръка освободена от въглищните мини и ТЕЦ.

При изследване значението на вторичния фактор, а именно разходите за работна сила върху локализационния подход се разработва метод за минимизиране на транспортните разходи. Първо се определят линиите с еднакви транспортни разходи около всяка точка на суровина и всеки пазар. Ако движенията са възможни във всички посоки, линиите на транспортните разходи ще имат формата на концентрични кръгове. Съединявайки всички пресечни точки от възможни комбинации, получаваме обща линия на разходите. В този случай точката с най-малките транспортни разходи е най-ниската точка на фиг. 20(б) при т. А, която е източникът на суровина. Процесът продължава до получаването на повърхнина с определени транспортни разходи. Това е т. А – източникът на суровина, на фиг. 20.

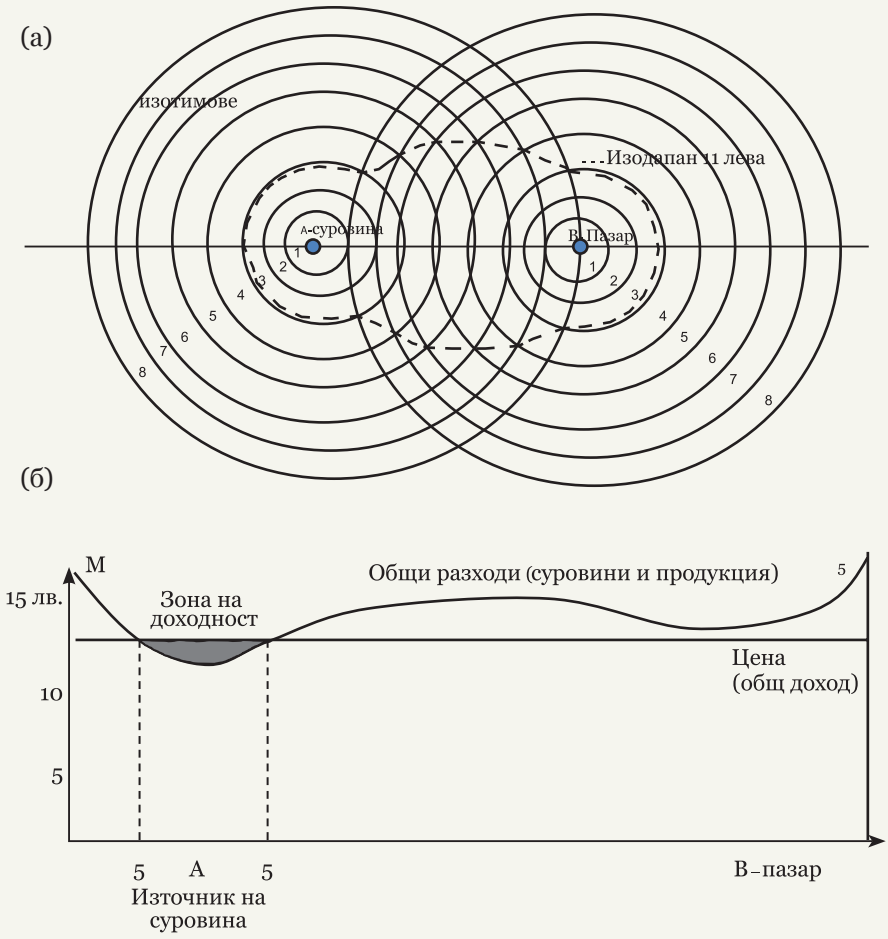

Фигура 20
Повърхнина на транспортни разходи линии
(а) и крива на разходите в пространството (б). (по Смит, 1956)

Въз основа на този анализ се извеждат две важни концепции:

Първата концепция е за кривата на разходите в пространството (фиг. 20, б), която представлява сектор, изчертан на база разходните контури от фиг. 20, (а). Най-ниската точка на кривата е мястото с най-ниски разходи за локализация, най-ниски транспортни разходи и представлява решение на локализационната задача в условията на заместителната рамка на Айзърд. Наклонът на кривата дава информация за отношението на конкретния бизнес към разходите, произтичащи от преодоляването на разстояние (локализиращ ефект). Тези, които имат голяма локализационна тежест, имат стръмен наклон, докато тези с по-малка тежест, имат полегат.

Втората концепция произтича от „кривата на разходите в пространството“, а именно пространствените маржини на доходността. Произведените продукти се продават в пространството на една и съща цена. Това освен удобство представлява и реална пазарна ситуация. На определена точка в пространството на общите разходи, очертани от разходните изоплети, има контур, който ще съвпадне с тази цена. Той представлява пространственият маржин на доходността в условията на линейния модел, разгледан на фиг. 20. В рамките на маржин-а ще се реализира доход, извън него ще се реализира загуба. *При тази ситуация предприемачите могат да бъдат пространствено встрани от точката на най-ниските разходи и да оцелеят, като реализират доход.* Освен това и други фактори ще им дават възможност да остават в зоната на доходност. **Това е особено важен извод за Бобов дол, който е в страни от основните пътни артерии. Редица от реалните локализационни решения се ползват от този тип анализ, като не се намират в точките с най-ниски разходи, но са в зоната на доходност.**

Да допуснем едно бъдещо предприятие за преработване на сушени плодове, сурови ядки и здравословни хранителни биосмеси в Бобов дол, което извършва основните продажби в София. Ако фабриката разполага само с три фирмени магазина[54] в столицата, може да си представим локацията им като три източника на крайни продукти. Ако добавим онлайн магазин, потенциален пазар е всеки дом или офис на територията на София – дисперсен характер. Мениджърът на веригата разполага своите магазини в три квартала на София, които са гъсто населени. В условията на поръчки винаги се стреми да „вкара“ клиентите в зоната на доходност от фиг. 20, (б) и има три основни ситуации.

- Първа, обявява се, че за няколко най-близки квартала, поръчките независимо от тяхната стойност са без такса доставка, т.е. това са зоните с изотим до 2 лева при равни други условия;
- Второ, за кварталите, намиращи извън този списък с най-малките транспортни разходи се предлага, че над определена сума доставката също ще бъде безплатна, което стимулира клиентите да поръчват повече, като получат продукт, вместо да плащат за транспорт (заместителна рамка). Така магазините влияят индиректно на фактора цена и отново „вкарват“ доставката в зоната на доходност.
- При третия случай, ако разстоянието е много голямо, независимо от стойността на поръчката се начислява транспортна ставка, тъй като пазарът е

54. Само магазините в София покриват минималното прагово ниво за търсене. В другите областни градове се ползва търговската мрежа на други фирми.

извън теоретичната пространствена крива на доходността. В тази ситуация могат да действат и допълнителни фактори като натрупването на няколко поръчки за един и същ квартал, което да задейства икономии от мащаба.

Нито един от тези клиенти не се намира в точката на най-ниските разходи (това са самите магазини), но всеки един от тях може с допълнителни условия да бъде в пространствената зона на доходност. Допълнително, ако източника на плодове и ядки е региона на Кюстендил, самата фабрика локализирана в Бобов дол ще бъде вкарана в зоната на доходност чрез суровините, достъпа до работна сила и близостта на АМ Струма.

Ако тези условия на локализационния анализ не се спазят, инвестициите ще бъдат устойчиви само до момента на реализация на проектите за тяхното финансиране. След това, те ще изпаднат в неустойчивост и ще изчезнат. С други думи, трябва да сме сигурни, че пространствено бизнесът ще успява да бъде в зоната на доходност за да оцелява.

9. ИКОНОМИИ ОТ МАЩАБА И КРЪГОВА ИКОНОМИКА

Настоящият раздел е посветен на две взаимно допълващи се концепции, като първата създава икономическата ефективност, а втората, екологичната ефективност. Фигура (фиг. 21) показва, че съществуват няколко варианта на разходни криви в зависимост от мащаба на производство. Дори локализация в ограничителни условия, създаде много изводи за локализационния потенциал на общините Бобов дол и Перник, които ако бяха анализирани едновременно с всички възможни променливи нямаше да се открият.

При допускане на икономии от мащаба, ситуацията съществено ще се измени, тъй като ползите от мащаба ще варират значително в зависимост от обема на производство по един от три възможни варианта и няма да има никакво значение дали средствата за създаването на новото предприятие са частни или публични.

По правило, ако едно производство нараства в абсолютно същата пропорция, като нивото на вложенията, говорим за **постоянни ползи от мащаба**. Анализите от предните раздели са в тази логическа група. Ако производството нараства по-бързо от вложенията, говорим за **нарастващи ползи** от мащаба и обратно, когато произведената продукция нараства с по-малки мащаби от вложенията, говорим за **намаляващи ползи от мащаба**. При наклонена надолу крива, икономиите от мащаба са нарастващи с увеличаването на производството и намаляващи, ако кривата е наклонена нагоре с нарастване на производството[55]. Преди да анализираме детайлно въпроса за влиянието на

55. Този въпрос добре се описва от функцията (Cobb-Douglas), създадена в първата половина на XX в. Cobb – Douglas е форма на производствена функция, която се използва, за да представи взаимоотношението между производство и факторни вложения. Статистически моделът е тестван от Paul Douglas и Charles Cobb през 1928 г.
За промишленото производство функцията има следния вид:
$Y = AL^{\alpha}K^{\beta}$, където: Y е производство, L = работна сила, K = капитал, A, α и β са константи, зависещи от технологията.
Условия на модела:
Ако: $\alpha + \beta = 1$, производствената функция има постоянни ползи от мащаба. Това означава, че ако L и K нараснат с 20%, то и Y ще нарасне с 20%;
Ако: $\alpha + \beta < 1$, ползите от мащаба са намаляващи;
Ако, $\alpha + \beta > 1$, ползите от мащаба са нарастващи.

фактора икономии от мащаба върху локализацията, ще обърнем внимание на причините, които влияят на разходите за единица продукция в зависимост от размера на нашите нови бъдещи производствени предприятия.

Фигура 21
Възможни варианти на разходни криви съобразно мащаба на производство

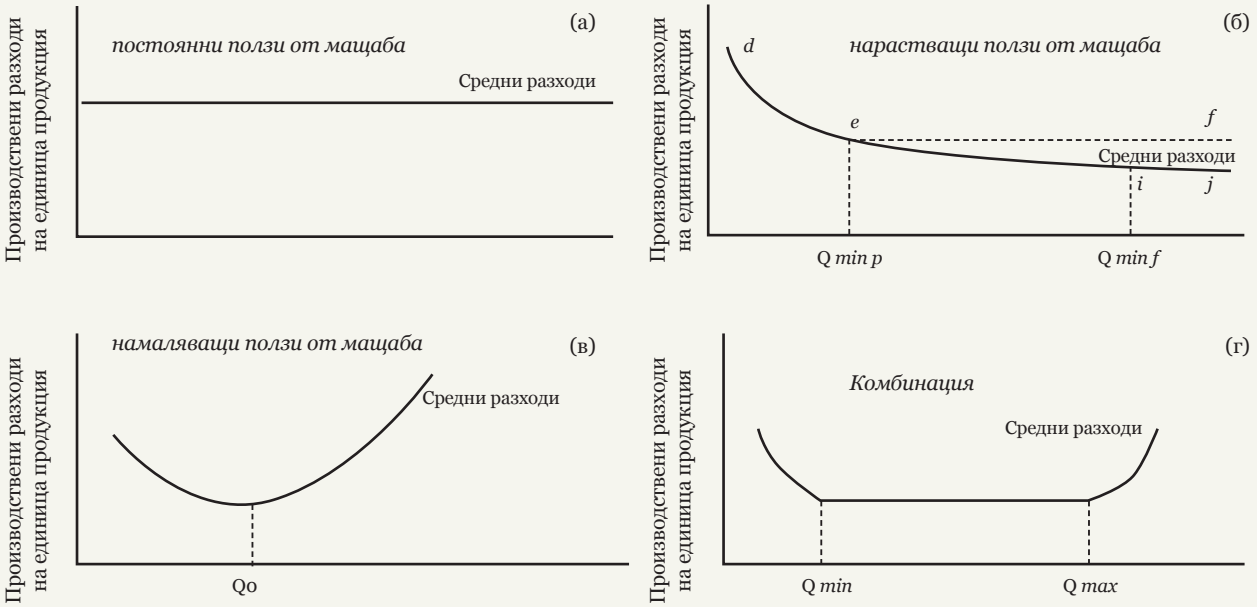

Специализацията на работната сила и оборудването е важен фактор за постигането на икономии от мащаба. Общините Перник и Бобов дол в период от 40 години са постигнали именно това в областта на въгледобива и функционирането на ТЕЦ, а Перник и в областта на черната металургия. По силата на системния подход всяко производство може да бъде сведено до малки процеси. **Общото правило е, че колкото по-малко е предприятието, толкова по-вероятно е всеки работник да бъде ангажиран с множество от тези процеси.** Предприятията, които ще бъдат създадени в следствие на прехода към неутрално климатична икономика ще бъдат предимно малки и даже микро. Тоест, работникът трябва да има умения и опит в множество дейности, но по-важното е, че това означава *по-големи разходи на време и енергия при преминаването от един производствен процес в следващ.*

В голямото предприятие индивидуалният работник е зает с една или максимум две задачи, в които той е максимално квалифициран. По подобен начин в малкото предприятие, ако една машина трябва да се използва за няколко операции едновременно, тя често се пренастройва или се сменят инструменти, което също представлява разход на време и енергия. Предимствата на специализацията се отразяват и на ниво управление на производството. Собственикът на малка фирма трябва да бъде многофункционална личност в управлението на фирмата. В нея той се явява собственик, управител, закупчик, продавач, води маркетинговата политика, отговорен е за условията на труд, воденето на законосъобразно счетоводство, приложението на производствените стандарти

и т.н. Обратно, в голямата фирма всяка една от тези дейности или дори техни производни се извършва от тясно специализиран екип или от личност, която отговаря за това, с висока степен на познание и квалификация. Казано иначе, микро и малките предприятия са изначално по-неефективни структури от големите. **Затова не могат да си позволят да се намират в пазарни ниши с ниска добавена стойност защото няма да оцелеят при евентуално ниско прагово ниво, каквито са нивата в общините Перник и Бобов дол.** Това е основна причина всички стоки, които се подчиняват на производство от големи компании да са достъпни в малките централни места през търговията, но не и чрез местно производство. Бъдещите инвестиции трябва да отчитат тези условия и да избягват подобни търговски сблъсъци.

Допълнителните производствени икономии, свързани с по-мащабна специализирана продукция са резултат от това, което е известно в регионалната наука с термина *икономии от големите машини*. Тази икономия има два основни аспекта. Първо, колкото са по-големи инвестициите в машини и оборудване, толкова по-вероятно е да се съхрани тяхната оперативност за по-дълъг период от време. По този начин капиталовите разходи се разпределят върху по-голям брой крайни произведени продукти и следователно техният дял спада на единица продукция. Този ефект не съществува в микро и малките предприятия.

В допълнение някои видове оборудване имат определено минимално ниво на производствен капацитет, под който е по-добре да се спре неговата употреба, защото това би довело до допълнителни разходи. Второ, разходите за закупуване на много видове капитално оборудване нарастват по-бавно от капацитета на производство на това оборудване.

Всички производствени единици трябва да разполагат с едно *определено ниво на запаси* от материали, оборудване и резервни части, с цел да посрещнат временно отсъствие на регулярни доставки, дефектиране на машини и оборудване и др. Това е особено силен фактор във време на кризи, подобни на сегашната от COVID-19, когато международният транспорт и търговия са влошени.

Големите компании имат възможността да договарят всичките си доставки на преференциални цени, тъй като тези икономии се натрупват в полза на самите доставчици. Следователно ниските цени за доставки не засягат процента на добавена стойност на доставчиците, а просто премахват някои допълнителни разходи. Тук е много важно да се отбележи, че това не означава по-ниски крайни цени за потребителя или поне не винаги, но дава възможност на големите компании да атакуват пазара с дъмпингови цени. Нашата страна има малки традиции в защитата на вътрешния ни пазар. Целта на тези икономии не е да се осигурят на пазара свръхевтини продукти, което да доведе до масови фалити в по-малките конкурентни фирми. Целта е чрез едно по-добро управление цените да се задържат стабилни (ниска инфлация), но нормата на печалба при тези цени да нараства. Този модел на икономии има още един ресурс за растеж, който произтича от това, че по-големите обеми на производство ще увеличат нетния паричен поток. Подобрените ценови нива на доставка при относително стабилен процент на възвращаемост и стабилна инфлация, ще гарантират добрата ликвидност и доходност на предприятието.

Поради тези и други причини нарастването на едно предприятие и неговото производство е много вероятно да доведе до по-ниски разходи за производство на единица продукция. Но този вид икономии е възможно да възникват само след достигането на определено индустриално мащабно ниво. **По терминология това е „минимален оптимален мащаб“ на производство, какъвто ако не е налице в новите инвестиции в Бобов дол и Перник, не бива да се преминава към реализация на каквито и да било проекти.** Причината за това е, че под нивото на този мащаб предприятието ще бъде по-малко ефективно, а това означава да извършва по-високи разходи на единица продукция – енергия, труд, емисии. *Условия, несъвместими с климатично неутрална или кръгова икономика*.

ЧАСТ V. АЛТЕРНАТИВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ

1. ПРЕДВАРИТЕЛНИ ИЗИСКВАНИЯ И УСЛОВИЯ КЪМ АЛТЕРНАТИВНИТЕ И НОВИ ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ И РАЗВИТИЕТО НА РЕГИОНА СЛЕД ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ НА ВЪГЛЕДОБИВНИЯ СЕКТОР

РАЗНООБРАЗНИЯТ РЕЛЕФ НА ЦЕЛЕВАТА ТЕРИТОРИЯ Е **БЛАГОПРИЯТЕН** ЗА РАЗВИТИЕ НА АЛТЕРНАТИВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ.

В резултат от локализационния анализ извършен по-горе, могат да бъдат обобщени предварителните изисквания и условията към алтернативните и нови икономически дейности и развитието на региона след преструктуриране на въгледобивния сектор както следва:

- Създаване на **схема на растежа** чрез програмиране на една или две икономически дейности, които играят функцията на икономически „двигатели“, тоест, възприемане на поетапен подход за реализиране на социално-икономическите цели и задачи с цел те да бъдат регионално и локално постижими;
- Прилагане на **принципа на концентрираната помощ** – рационален избор на дейности, проекти, сектори, които да бъдат силно подкрепени под условието, че същите достатъчно бързо ще генерират приходи и нови работни места от които ще се възползват и онези, които не са получили помощ;
- Преразпределяне на **производствените фактори в пространството** на проектен принцип, който да реализира първо онези проекти, които съхраняват предимствата на региона и трансформира икономиката му към дейности с достатъчно работни места с по-висока добавена стойност от настоящата;
- Определяне на територии, с крайно влошени демографски и социално-икономически показатели от гледна точка на регионална икономика и социално развитие, че би било по-реално икономиката да се ограничи до биоземеделие, екологични и природосъобразни дейности и други подобни дефинирани като особен тип екологични зони и селища – „еко-гео паркове“. Начинът на живот постепенно да се доведе до най-високи екологични стандарти в комбинация с нови технологии.
- Определяне на **минималното прагово ниво и обсег** за основни бизнеси и услуги по населените места с цел дефиниране на локализационния и пазарен потенциал на алтернативните икономически дейности;
- Достигането на **минимален оптимален мащаб на производство** с оглед оптимизиране на производствените разходи и постигане на съответствие с условията, съвместими с климатично неутрална или кръгова икономика.

Алтернативните и нови икономически дейности, в зависимост от техния мащаб на инвестиции и производствен капацитет биха могли да бъдат реализирани посредством различни механизми за финансиране, в т.ч. комбинация от тях:

- Безвъзмездна финансова помощ от програмите, финансирани от ЕС и други донори – за МСП и големи предприятия;
- Частни инвестиции, включително чуждестранни – за МСП и големи предприятия;
- Публично-частни партньорства – за мащабни проекти;
- Финансови инструменти (дългови, дялови и квази-дялови инвестиции), предоставяни в България основно от „Фонд мениджър на финансови инструменти в България“ ЕАД, който изпълнява функциите на Фонд на фондовете като разпределя целево публични средства от европейски програми и национално съфинансиране чрез специализирани схеми за финансиране – за МСП и големи предприятия.

2. ТЕКУЩО РАЗВИТИЕ НА БИЗНЕСА В РЕГИОНА И ДОБРИ ИКОНОМИЧЕСКИ ПРАКТИКИ

По данни на *„Регионални профили: показатели за развитие“*[56] за 2020 г. на Института за пазарна икономика оценката за икономическото развитие на Област Кюстендил е следната:

- През 2018 г. БВП на човек от населението в област Кюстендил отбелязва третия най-висок годишен ръст в страната (16,2% при средно за страната от 9,3%), но размерът му остава сравнително нисък – 9,3 хил. лв. (при 15,6 хил. лв. за страната);
- През последните пет години икономическата активност в област Кюстендил остава почти постоянна и ръстът на стойността ѝ в страната я оставя на сравнително ниско ниво. През 2019 г. икономическата активност достига 70,2% (при 74,3% в страната);
- Област Кюстендил се характеризира със много слаба инвестиционна активност. Броят на предприятията в областта е близък до средния за страната – 51 на 1000 души от населението при 59 на 1000 души в страната през 2018 г. Разходите за придобиване на дълготрайни материални активи (1118 лв./човек от населението при 2750 лв./човек в страната) и преките чуждестранни инвестиции (361 евро/човек при 3560 евро в страната) нарастват изключително слабо и през 2018 г. са третите най-ниски в страната. Ниските инвестиции се отразяват и на нивото на произведената в областта продукция – през 2018 г. стойността ѝ е 11,9 хил. лв./човек при 25,9 хил. лв./човек в страната.

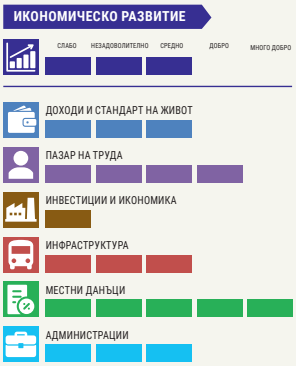

56. https://www.regionalprofiles.bg/bg/

Данните на НСИ за ключовите показатели, характеризиращи развитието на бизнеса в страната и област Кюстендил са както следва:

Основни показатели за икономическо развитие			2007	2014	2019	% изменение 2019/2007
Общо за страната	Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовите предприятия към 31.12.	хиляди евро	15167125	21581580	25341513	67%
	Разходи за придобиване на ДМА	хиляди левове	27446562	20123833	21873680	-20%
	Оборот	хиляди левове	180576931	235121539	316382065	75%
	Произведена продукция	хиляди левове	111050458	141783781	194336570	75%
	Добавена стойност по факторни разходи	хиляди левове	33130103	43913202	70780834	114%
Кюстендил	Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовите предприятия към 31.12.	хиляди евро	15671	43524	43398	177%
	Разходи за придобиване на ДМА	хиляди левове	149841	139008	124925	-17%
	Оборот	хиляди левове	1150746	1678667	1971997	71%
	Произведена продукция	хиляди левове	879020	1265127	1498260	70%
	Добавена стойност по факторни разходи	хиляди левове	297394	346039	495133	66%

Източник: nsi.bg

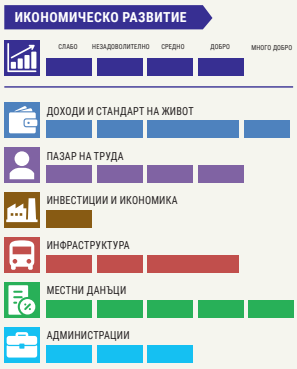

За Област Перник оценката за икономическото развитие е следната:

- През 2018 г. БВП на човек от населението в област Перник нараства двойно по-бързо от средния за страната (18,3% при 9,3% в страната), въпреки че остава далеч под средното ниво – 9,2 хил. лв. при 15,6 хил. лв. в страната;
- През 2019 г. се наблюдава сериозно раздвижване на пазара на труда в областта. Икономическата активност отбелязва сериозен ръст от 7 процентни пункта до 79,1%, изпреварвайки значително средната за страната (74,3%);
- Инвестиционната активност в областта е сравнително слаба. Близостта й до столицата се отразява както на броя на предприятията, така и на привлечените инвестиции. През 2018 г. в областта функционират 45 предприятия на 1000 души от населението при 59 на 1000 души в страната. Разходите за придобиване на дълготрайни материални активи, както и преките чуждестранни инвестиции са над двойно по-ниски от средните за страната. Това обяснява и сравнително ниската произведена продукция – 17,5 хил. лв./човек при 25,9 хил. лв./човек в страната.

Данните на НСИ за ключовите показатели, характеризиращи развитието на бизнеса в страната и област Перник са както следва:

Основни показатели за икономическо развитие			2007	2014	2019	% изменение 2019/2007
Общо за страната	Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовите предприятия към 31.12.	хиляди евро	15167125	21581580	25341513	67%
	Разходи за придобиване на ДМА	хиляди левове	27446562	20123833	21873680	-20%
	Оборот	хиляди левове	180576931	235121539	316382065	75%
	Произведена продукция	хиляди левове	111050458	141783781	194336570	75%
	Добавена стойност по факторни разходи	хиляди левове	33130103	43913202	70780834	114%
Перник	Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовите предприятия към 31.12.	хиляди евро	232106	218999	186984	-19%
	Разходи за придобиване на ДМА	хиляди левове	237041	126798	146411	-38%
	Оборот	хиляди левове	2147341	2019411	2869295	34%
	Произведена продукция	хиляди левове	1553886	1433169	2004335	29%
	Добавена стойност по факторни разходи	хиляди левове	414510	319057	558976	35%

Източник: nsi.bg

В обобщение, икономическите показатели, характеризиращи развитието на бизнеса в двете области са едни от най-негативните за страната и с най-ниски стойности в Югозападния регион за планиране от ниво 2.

При локализиране на алтернативни и нови икономически дейности с цел преодоляване на негативните тенденции в резултат от преструктуриране на въгледобивния сектор, могат да послужат добри практики, вече реализирани в други европейски страни (Гърция, Дания, Полша, Великобритания, Германия, Нидерландия, Франция), които могат да бъдат обобщени по следния начин:

- **Първичен сектор** – отглеждане на култури с висока добавена стойност (напр. ароматни и енергийни растения, растения за добив на аминокиселини и други хранителни добавки), зеленчуци, плодове, други;
- **Вторичен сектор** – развитие на ВЕИ, енергоспестяване, управление на отпадъците, акцентиране върху икономически дейности от кръговата и климатично неутрална икономика, подкрепа на „зелените“ технологии, внедряване на иновации, реконверсия на индустриални терени, подпомагане на стартиращи предприятия – преработка на суровините добити в земеделието, предимно чрез енергия добива от ВЕИ;
- **Третичен сектор** – преквалификация и допълнителна квалификация на икономически активното население в т.нар. „зелени“ професии, развитие на алтернативни форми на туризъм на базата на местните конкурентни предимства (в т.ч. индустриален и еко туризъм, атракциони от модерен и/или културен тип – етнопаркове свързани с преживявания и активни атракции в които гостите са участници, а не само публика), активно ангажиране на научните среди и бизнеса за развитие на НИРД, информационни технологии и други.

3. СЦЕНАРИИ ЗА РАЗВИТИЕ

В Доклада „Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България“ са идентифицирани три сценария за преструктуриране на въгледобивния сектор и преминаване към от въглищна към икономика с ниски или нулеви емисии:

1) **Сценарий за запазване на статуквото** или да не се прави нищо;

2) **Сценарий за растеж**, основан на вътрешните възможности и предимства на региона;

3) **Сценарий „творческото надграждане“** с участието на външни инвеститори, основан на концепцията за „творческото разрушение“ (creative destruction).

Предвид необходимостта от ограничаване на негативните ефекти от вече настъпващите промени, както и за да се предотврати най-лошият сценарий, локализирането на нови и алтернативни икономически дейности следва да се фокусира върху реализирането на втория и по възможност третия сценарий, в по-големи детайли както следва:

Икономически дейности по приоритетни направления	Сценарий 2 Растеж, основан на вътрешните възможности и предимства на региона	Сценарий 3 „Творческо разрушение“ с участието на външни инвеститори
ИНОВАЦИИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ	■ Поетапно закриване на добива на въглища в региона и реконверсия на индустриалните терени ■ Поетапно преминаване към производство на енергия от ВЕИ и преструктуриране на ТЕЦ за производство на енергия от RDF и водород ■ Развитие на земеделието, горското стопанство и преработвателната промишленост на база на конкурентните предимства на региона ■ Развитие на туризма чрез устойчиво използване на природната среда и КИН в региона, в т.ч. алтернативни форми на туризъм (индустриален и еко туризъм, атракциони от модерен тип и др.)	■ Едновременно закриване на добива на въглища в региона в краткосрочен аспект и преминаване към производство на енергия от ВЕИ, в т.ч. реконверсия на индустриалните терени и преструктуриране на ТЕЦ за производство на енергия от RDF и водород ■ Разработване и изпълнение на търговска стратегия за управление на търговията в интерес на местните производители с фокус върху стимулиране на износа за сметка на вноса и икономически дейности с висока добавена стойност ■ Увеличаване на преките чуждестранни инвестиции от страна на транснационалните корпорации ■ Стимулиране на определени икономически дейности чрез т.нар. индустриална стратегия с фокус върху „зелените“ технологии и кръговата икономика

Икономически дейности по приоритетни направления	Сценарий 2 Растеж, основан на вътрешните възможности и предимства на региона	Сценарий 3 „Творческо разрушение“ с участието на външни инвеститори
ПОШИВАНЕ КВАЛИФИКАЦИЯТА И ДОХОДИТЕ НА РАБОТНАТА СИЛА	■ Ранно пенсиониране на част от заетите във въгледобивната промишленост ■ Преквалификация на населението в активна икономическа възраст, освободено от производствата за добив и изгаряне на въглища в следните направления: ВЕИ, земеделие, горско стопанство, преработвателна промишленост, туризъм ■ Предоставяне на облекчения за предприемачи, напр. осигуряване на безплатни офис пространства в обновен сграден фонд на закрити производства, данъчни облекчения за срок от 2 до 5 години и др. ■ Осигуряване на социални придобивки за млади семейства, напр. изплащане на допълнителна еднократна помощ при раждане на дете в размер на минимум 10 000 лв. с ангажимент за уседналост за период от 5 години, осигуряване на субсидии за извънкласни занимания на децата в предучилищна и училищна възраст и др. ■ Ангажиране на местното население в политиките и дейностите на местната администрация за развитие на населените места – чрез редовни допитвания (местни референдуми), обществени обсъждания на инвестиционни проекти от местен характер и др.	■ Разглеждане на човешкия ресурс като фактор на производството с високо специализирани работни умения, свързани с високо-интелектуален труд и креативност – задължително необходими преди внедряването на нови продукти или услуги ■ Преквалификация и допълнителна квалификация на населението в активна икономическа възраст в т.нар. „зелени“ професии ■ Предоставяне на данъчни облекчения на инвеститори в целевата територия за привличане и обучение на висококвалифициран персонал ■ Предоставяне на базови услуги на населението като възможности за дом, транспорт, здравеопазване, сигурност и защита, в т.ч. осигуряване на социални придобивки за млади семейства (напр. изплащане на допълнителна еднократна помощ при раждане на дете в размер на минимум 10 000 лв. с ангажимент за уседналост за период от 5 години, осигуряване на субсидии за извънкласни занимания на децата в предучилищна и училищна възраст и др.) ■ Насърчаване на гъвкав пазар на труда чрез процес на дерегулация и преминаване от режим на благосъстояние към режим, при който безработното населението трябва да работи, за да получава социални помощи ■ Засилване ролята на гражданското общество като посредник между държавата и местното население и регулатор на бизнес средата ■ „Внос“ на работна ръка за реализиране на високо-технологични икономически дейности

Икономически дейности по приоритетни направления	Сценарий 2 Растеж, основан на вътрешните възможности и предимства на региона	Сценарий 3 „Творческо разрушение“ с участието на външни инвеститори
ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ И ОПАЗВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА	■ Рекултивиране на терените след закриване на производствата за добив и изгаряне на въглища, в т.ч. с участието на досегашните им ползватели ■ Създаване на партньорство между администрацията, научните среди, бизнеса и неправителствения сектор за оптимално използване на поземления и сграден фонд на производствата за добив и изгаряне на въглища след тяхното закриване ■ Насърчаване на кръговата икономика, фокус върху политики за устойчиви продукти и предотвратяване на замърсяването от различни битови и индустриални източници	■ Развитие на кръгова икономика, вкл. чрез приоритетно внедряване на еко и ресурсни иновации ■ Рекултивиране на терените след закриване на производствата за добив и изгаряне на въглища, в т.ч. с участието на досегашните им ползватели ■ Създаване на партньорство между администрацията, научните среди, бизнеса и неправителствения сектор за оптимално използване на поземления и сграден фонд на производствата за добив и изгаряне на въглища след тяхното закриване ■ В дългосрочен план – преминаване към кръгова икономика, устойчиви продукти и елиминиране замърсяването от различни битови и индустриални източници

4. СРАВНИТЕЛНА ОЦЕНКА НА СЦЕНАРИИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ

Трите сценария имат различна способност за активизация на регионалната икономика. Сравнението може да се извърши по три индикатора:

- Брой новосъздадени работни места
- Растеж на БВП в %
- Размер на необходимите инвестиции
  - Комбинация от горните без пропорционална зависимост

Сценарий 1 е настоящето развитие на региона и тенденциите от последните десетилетия. Той води до реализация на всички възможни негативни процеси – икономически, демографски и социални. Както е отбелязано в Доклада за справедлив преход, този сценарии не се препоръчва да се реализира и това становище остава в сила.

Сценарий 2 е най-вероятният за реализация тъй като се основава на икономическите, социалните, природните, технологичните и демографските ресурси на България, но подкрепен с финансиране от ЕС. Този сценарий, запазва прогнозата за работни места, но трансформира работните места в по-високо

продуктивни и производителни. Чрез него финансирането на чрез ПВУ, Приоритет 3 „Справедлив енергиен преход“ на Програма „Региони в развитие“ и другите финансови инструменти от „Зелената сделка“ ще имат смисъл за реализация. Този сценарии задължително трябва да промени посоката на трудовите пътувания от други населени места към общините Перник и Бобов дол и освен място за локация на работни места, да ги превърне в желана локация за живот. Стойността на инвестициите са всички предвидени средства по описаните инструменти плюс финансовите и интелектуални възможности на България.

Сценарий 2 е естествен вход към сценарий 3, при който подобрената икономическа, социална и демографска среда са в състояние да окажат „притеглящ“ ефект за значима корпорация, която да допълни региона със своите инвестиции и решения. Директното реализиране на сценарий 3 е както малко вероятно, така и ход съдържащ висок риск. Все още обществените структури в тези региони са слаби – НПО сектор, капаците на администрацията и други. Поради това в името на работни места „веднага“, могат да се допуснат твърде много компромиси, каквото всъщност представляват последствията от въглищната индустрия. Този сценарии включва нарастване на броя на населението в целевата територия.

Комбинацията от горните три индикатора е също вероятна. Например, в началото на реализацията на целенасочените политики и финансови инструменти, броя на работните места няма да нараства, даже е възможно да намалеят. По този индикатор развитието ще прилича на сценарий 1, но ако работните места са зелени, по-производителни и в нови подсектори, това ще е сравнимо със сценарий 2. Този процес, може да продължи дълго и ако трудовите пътувания не променят посоката си, то ще имаме константен брой работни места, нарастваща ефективност, икономическа стабилизация, но запазване на демографската и социалната ситуация. В тази връзка, реализацията на сценариите „в чист вид“ е малко вероятна, а по-скоро обща комбинация от отделни случаи на релокация, нови дейности и постепенна промяна.

5. ПРЕДВИЖДАНИЯ В ПРОГРАМА „РЕГИОНИ В РАЗВИТИЕ” 2021-2027, ПРИОРИТЕТ 3 „СПРАВЕДЛИВ ЕНЕРГИЕН ПРЕХОД”

По-голямата част от дейностите които успешно ще могат да се реализират на територията на общините Бобов дол, Перник и Стара Загора реално ще бъдат попадат в сферата на няколко групи проекти, които ще съответстват на видовете допустими дейности на *Приоритет 3 „Справедлив енергиен преход“* от Програма „Региони в развитие“ 2021-2027.

Финансиране от ФСП, с бюджет от 1 584 855 462 евро;

Обхват: на ниво области, като за момента това са областите Перник, Кюстендил и Стара Загора. Водят се преговори за включване на още 8 области, идентифицирани като силно засегнати от енергийния преход – Сливен, Ямбол, Хасково, Бургас, Варна, Ловеч, Габрово, Търговище;

Индикативни мерки за подкрепа: ще се определят от идентифицираните нужди в Териториалните планове за справедлив преход, които са в процес на разработване. Предвижданията са Плановете, които подлежат на одобряване от страна на ЕК, да се изготвени през 2-рата половина на годината.

В лявата колона *„Необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки“* попадат онези от допустимите дейности, които трябва да получат съобразяване и изводи от локализационен анализ.

Допустими дейности:

Необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки	**Без необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки *(повсеместен пространствен характер)***
■ Продуктивни инвестиции в МСП, включително микропредприятия и стартиращи предприятия, водещи до икономическа диверсификация, модернизация и реконверсия **Коментар:** *Това е групата дейности която най-много зависи от локализационни анализи и препоръки. Нейната ефективност има силно пазарен характер и трябва да се подчинява на логиката на пазарните зони, достъпа до ресурси, работната сила и технологии.* **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**	■ Инвестиции в интелигентна и устойчива местна мобилност, включително декарбонизация на местния транспортен сектор и неговата инфраструктура **Коментар:** *Заместителна рамка на проектите за интегриран градски транспорт реализирани в предните програмни периоди.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**
■ Инвестиции в създаването на нови фирми, включително чрез бизнес инкубатори и консултантски услуги, водещи до създаване на работни места **Коментар:** Висока зависимост от локализационен анализ. Близост със схеми от програмен период 2007-2013г. Опасност от превръщането им в проекти за отдаване под наем на офис площи. Необходимост от локация на инкубаторите в централни места с неусвоен пазарен потенциал. **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**	■ Инвестиции в цифровизация, цифрови иновации и цифрова свързаност **Коментар:** Слаба зависимост с локализационен анализ. Свързаност с бизнеси от IT сектор, достатъчно развиващи се на пазарен принцип. **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**
■ Научноизследователски и иновационни дейности, включително от университети и публични изследователски институции, и насърчаване на трансфера на съвременни технологии **Коментар:** *Необходимост от локализационен анализ на партниращ бизнес на научните организации. Необходимост от анализ на пазарния потенциал на конкретната територия, технология и продукт.* **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**	■ Повишаване на квалификацията и преквалификация на работници и търсещи работа; **Коментар:** *Валидно за всички икономически дейности и всички заети. Изключително важна социална насоченост.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**

Необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки	Без необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки *(повсеместен пространствен характер)*
■ Внедряване на технологии, както и системи и инфраструктури за достъпна чиста енергия, включително технологии за съхранение на енергия, и в намаляване на емисиите на парникови газове **Коментар:** *Не е ясно как ще бъде достъпна чистата енергия и в какво ще се внедряват технологиите. Припокриване с предната група дейности.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**	■ Помощ при търсене на работа, подкрепа за активно стареене и подкрепа за доходите на работниците в преход между работни места **Коментар:** *Валидно за всички икономически дейности и всички заети. Изключително важна социална насоченост.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**
■ Инвестиции в регенериране и обеззаразяване на изоставени терени, възстановяване на земи и включително, когато е необходимо, зелена инфраструктура и проекти за пренастройка, като се отчита принципът „замърсителят плаща“ **Коментар:** *Вероятно става дума за терени след извършен въгледобив, които могат да се счита за нарушени терени и подлежат на рекултивация. Висока екологична значимост. При така формулираната група дейности „се очаква замърсителите от въгледобив тепърва да се установят“ след прекратяване на въгледобива и изоставяне на терените.* **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**	■ Активно включване на търсещите работа, особено на жените, хората с увреждания и уязвимите групи **Коментар:** *Валидно за всички икономически дейности и всички заети. Изключително важна социална насоченост.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**
	■ Други дейности в областта на образованието и социалното приобщаване, включително, когато това е надлежно обосновано, инфраструктура за целите на центрове за обучение, заведения за грижа за деца и възрастни хора, както е посочено в териториалните планове за преход и др. **Коментар:** *Социални мерки с общ характер, които са повсеместни и създават социална заетост и социални услуги за цялото население.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**

Необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки	Без необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки *(повсеместен пространствен характер)*
	■ Рехабилитация и модернизация на топлофикационни мрежи с оглед подобряване на енергийната ефективност на централните отоплителни системи и инвестиции в производството на топлинна енергия, при условие, че те се доставят изключително от възобновяеми енергийни източници. **Коментар:** *Рехабилитацията на тези мрежи трябва да се извърши изключително на пазарен принцип. Броят на топлофикационните ТЕЦ не е равен на броя на областните градове включени в обхвата на приоритета. При равни други условия, дейността създава неравнопоставеност. В случай, че проектите са финансово рентабилни, трябва да се кредитират чрез търговски банки или финансови инструменти, а не да се финансират чрез БФП.* **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**
	■ Инвестиции във възобновяема енергия в съответствие с Директивата за възобновяемите енергийни източници (ЕС) 2018/20016, включително критериите за устойчивост, посочени в нея, и в енергийна ефективност, включително за целите на намаляването на енергийната бедност **Коментар:** *Повсеместни дейности, които трябва да са с пазарна ориентация с реална добавена стойност и са финансово рентабилни за инвеститора. Не е необходимо финансиране чрез БФП.* **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**
	■ Подобряване на кръговата икономика чрез предотвратяване на отпадъци, намаляване, ефективно използване на ресурсите, повторно използване, ремонт и рециклиране. **Коментар:** *Повсеместни екологични принципи и мерки.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**

6. ПРЕДВИЖДАНИЯ В ПЛАН ЗА ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И УСТОЙЧИВОСТ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ, ВЕР. 1.1. ОТ М. ФЕВРУАРИ 2021 Г.

Стълб 2. Б. ЗЕЛЕНА БЪЛГАРИЯ

Компонент 2.Б.1. Нисковъглеродна икономика

Област на политиката: енергетика, енергийна ефективност, социална политика.

Цел: Основната цел на този компонент е намаляването на въглеродния отпечатък и енергийната интензивност на икономиката и спомагането на зеления преход посредством пред приемането на мерки за повишаване на енергийната ефективност на жилищните, промишлените и публичните сгради, както и чрез насърчаване на производството на енергия от възобновяеми източници. От ключово значение ще е модернизирането на дейностите по планиране, управление и поддръжка на електропреносната мрежа на страната, както и завършването на осъществяваната реформа на пазара на електрическа енергия в посока пълна либерализация.

Оценка на разходите: Индикативните разчети за разходите, необходими за реализация на целите на компонента, възлизат на общо 3 604.3 млн. лв., от които 3 377 млн. лв. за сметка на Механизма за възстановяване и устойчивост и 227.3 млн. лв. национално съфинансиране.

Реформи и/или инвестиции:

Необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки	Без необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки *(повсеместен пространствен характер)*
■ Подпомагане на производителите на енергия от възобновяеми източници. Развитие, улесняване и ускоряване на международната търговия с гаранции за произход. **Коментар:** *Това е групата дейности която много зависи от локализационни анализи и препоръки. Нейната ефективност има силно пазарен характер и трябва да се подчинява на логиката на пазарните зони, достъпа до ресурси, работната сила и технологии.* *Въвеждането на ограничителни изисквания за „търговия с гаранции за произход“ работят срещу онзи, който ги въвежда.* **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**	■ Създаване на Национален фонд за декарбонизация **Коментар:** *Национален проект с висока обществена значимост.* **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**

Необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки	**Без необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки *(повсеместен пространствен характер)***
■ Проектиране, изграждане и въвеждане в експлоатация на инфраструктура за пренос на водород и нисковъглеродни газообразни горива за захранване на електроцентрали и други потребители във въглищни региони в Р България. **Коментар:** *Липсва оценка за степента на готовност на технологиите за пренос на водород, техническите стандарти и мерките за безопасност. Липсват прединвестиционни проучвания и анализи разходи-ползи дали този тип технологии са реално приложими у нас, какъв срок и какви инвестиции изискват.* *Технологията няма български произход и страната ни не разполага с технологични познания и контрол върху нея. Не разполагаме и с българска компания със специализиран басейн от работна сила.* **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**	■ Разработване на дефиниция на „енергийна бедност“ за домакинствата в Закона за енергийна ефективност за целите на финансирането на проекти за енергийна ефективност **Коментар:** *Формулировката се отнася до работата на ресорните министерства и Народното събрание, чиито дейности са обезпечени от държавния бюджет на Р. България.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**
■ Схема за подпомагане на пилотни проекти за производство на зелен водород и биогаз Коментар: Липсва оценка за степента на готовност на технологиите за производство на зелен водород и биогаз, техническите стандарти и мерките за безопасност. Липсват прединвестиционни проучвания и анализи разходи-ползи дали този тип технологии са реално приложими у нас, какъв срок и какви инвестиции изискват. **Висок принос към Справедливия енергиен преход.**	■ Енергийна ефективност в сграден фонд **Коментар:** *Енергийната ефективност на сградния фонд е важен обществен проблем, но косвено кореспондира със същността на концепцията за справедлив енергиен преход. Ефектът от този тип проекти е ограничен до определен тип сгради. Създава неравнопоставеност между собственици на различните типове имоти, както и липсват задълбочени анализи до каква степен енергийната ефективност се подобрява спрямо размера на инвестициите. Не е ясно какъв е конструктивният живот на тези сгради, до кога те ще могат да изпълняват своите функции. Това влошава устойчивостта на инвестициите, особено в панелен тип сгради.* **Задоволителен принос към Справедливия енергиен преход.**
	■ Програма за финансиране на единични мерки за енергийна ефективност в еднофамилни сгради и многофамилни сгради, които не са свързани към топлопреносни и газопреносни мрежи. **Коментар:** *Енергийната ефективност на сградния фонд е важен обществен проблем, но косвено кореспондира със същността на концепцията за справедлив енергиен преход.* **Задоволителен принос към Справедливия енергиен преход.**

Необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки	Без необходимост от интегритет с локализационни изводи и препоръки *(повсеместен пространствен характер)*
	■ Енергийно ефективни общински системи за външно изкуствено осветление; **Коментар:** *Частен проблем на всяко населено място с режиен характер. Средствата за справедливия енергиен преход не могат да решават частни проблеми от комунален характер на общините.* **Задоволителен принос към Справедливия енергиен преход.**
	■ Механизъм за финансиране на проекти за енергийна ефективност и възобновяеми източници заедно със сметките за енергия **Коментар:** *Консултантска услуга, която не изисква включване в документ на толкова високо ниво.* **Задоволителен принос към Справедливия енергиен преход.**
	■ Обслужване на едно гише Коментар: *Консултантска услуга, която не изисква включване в документ на толкова високо ниво.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**
	■ Дигитална трансформация и развитие на информационните системи и системите реално време на Електроенергийния системен оператор в условията на нисковъглеродна икономика **Коментар:** *Консултантска/техническа услуга, която не изисква включване в документ на толкова високо ниво. Електроенергийният системен оператор е в състояние сам да организира дигиталната си трансформация и развитие на информационните си системи.* **Слаб принос към Справедливия енергиен преход.**
	■ Изготвяне и приемане на Национална пътна карта за подобряване на условията за разгръщане на потенциала за развитие на водородните технологии и механизмите за производство и доставка на водород. **Коментар:** *Консултантска/техническа помощ/услуга, която не изисква включване в документ на толкова високо ниво.* **Задоволителен принос към Справедливия енергиен преход.**

Предложените в двата държавни документа дейности и инвестиции не кореспондират директно с концепцията за справедлив енергиен преход. Програмиран е „принципът на лейката“ по малко средства навсякъде, което няма да осигури ефективност и ефикасност. Някой от предложените дейности в Програмата „Региони в развитие“ наподобяват нереализирани приоритети от предходните програмни периоди, без ясна връзка с настоящите нужди. Този подход не води до намаляване на диспаритетите по територията на Р. България и не адресира адекватно засегнатите от енергийния преход региони.

7. ПРЕПОРЪЧИТЕЛНИ ПРЕДВИЖДАНИЯ НА ДОКЛАДА ЗА СИТУАЦИОННО – ЛОКАЛИЗАЦИОНЕН АНАЛИЗ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА АЛТЕРНАТИВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ И РАБОТНИ МЕСТА НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИТЕ БОБОВ ДОЛ И ПЕРНИК

България изостава съществено в подготовката за Зеления преход на икономиката ни. Нужни са драстични системни реформи, поставящи в центъра иновативния капитал в държавата ни, мащабна инвестиция в образование и знание, структурни промени и нови цели и норми за намаляване на въглеродния отпечатък. Необходимо е мобилизиране на целия експертен капацитет за дефинирането им и широка публична подкрепа за реализацията им, за да сменим тенденцията и образа на България в Европа.

Обща рамка на предложени действия за реформи:

- Анализ на тенденциите за технологично и регенеративно развитие с участието на иновативна общност – бизнес и академична;
- Дефиниране на областите, в които България има развит технологичен капацитет. Набелязване на конкретни мерки за приоритетна подкрепа на иновативни компании, развиващи технологично-авангардни и зелени продукти и решения в тези ключови направления;
- Утвърждаване на програма за широко популяризиране и мерки за прилагане на принципите на живот с „нулев отпадък“, въглеродна неутралност и регенеративна икономика в ежедневните практики на хората.

Предложения за подкрепа и реализиране на краткосрочни интервенции и проекти

Силна подкрепа за нови инвестиционни мерки за преход към климатично неутрална икономика и за реализиране на иновации за развитие на зелената икономика при следните условия:

1. Нормативно разширяване на определенията на ЗКПО в допълнителни данъчни преференции за стимулиране на бизнеса в общините Бобов дол и Перник, както и общините Гълъбово и Раднево на територията на област Стара Загора.

2. Без условия за наличието на патент при изготвянето и реализирането на проектите.

Примерни проектни направления:

2.1. Проекти за приложение на технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците, изцяло насочени към фирмите:

a. Зелена енергия
- i. Проекти за оползотворяване на слънчева енергия
  1. Електро енергетика – фотоволтаици
  2. Отопление – оранжерии, водни обекти (басейни), сгради

b. Зелен туризъм и биоземеделие
- i. Проекти за изграждане на туристическо предлагане
  1. Изграждане на екоселища за настаняване, вкл. къщи за гости.
  2. Изграждане на музей на въгледобива в индустриални локации – галерии, реконверсирани сгради и други.
  3. Проекти за туристически атракции и нематериално наследство
- ii. Проекти за биоземеделие
  1. Изграждане на биоферми
  2. Предприятия от ХВП базирани на местни храни

c. Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други)
- i. Биобазирани проекти за ресурсна ефективност
  1. Биопластика на база дървесина
  2. Биогаз – на база дървесина и биомаса от земеделие и животновъдство
  3. Биосуровини – други

d. Управление и оползотворяване на отпадъците
- i. Рециклиране и приложение на полимерни и каучукови отпадъци
- ii. Рециклиране на текстилни отпадъци
- iii. Рециклиране на биоотпадъци
- iv. Рециклиране и оползотворяване на други излизащи от употреба източници на ресурси, като моторни превозни средства, индустриални технологии, фотоволтаични инсталации

2.2. Проекти за премахване на последствията от въгледобива и постигане на екологичните норми:

a. Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след въгледобив
- i. Рекултивиране на нарушени терени
- ii. Изграждане на фотоволтаици, индустриални зони, увеселителни паркове и други приложения

b. Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след въгледобив и производството на енергия от тях
- i. Конвертиране на сгради с друго приложение
- ii. Премахване на опасни и замърсени сгради

2.3. Социални и обучителни проекти за смекчаване на последствията от прехода към климатично неутрална икономика:

a. Социални проекти за лица, пряко заети във въгледобива и производството на ел. енергия от въглища
- i. Ранно пенсиониране
- ii. Обучение и преквалификация за намиране на ново работно място
- iii. Включване в проекти за създаване на микропредприятие

b. Социални проекти за лица, засегнати прехода към неутрално климатична икономика
- i. Ранно пенсиониране
- ii. Обучение и преквалификация за намиране на ново работно място
- iii. Включване в проекти за създаване на микропредприятие

8. АНАЛИЗ НА КОНКУРЕНТНИТЕ ПРЕДИМСТВА НА РЕГИОНА

На база на идентифицираните в Доклада *„Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България“* конкурентни предимства на Югозападния регион е направена взаимовръзката между конкурентните предимства и тяхното приложение с предложените проектни направления, група проекти и сектори на икономически дейности по КИД – 2008.

Категория	Конкурентни предимства	Приложение		
		Приложение	Третичен сектор	Четвъртичен сектор
Производствени фактори	**Природни ресурси** – минерални ресурси, ресурси за производство на енергия от ВЕИ, КИН, съхранена природна среда, горски фонд, богати водни ресурси	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други)	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения
	Човешки ресурси – наличие на население в трудоспособна възраст и висше образование в по-големите градове	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелен туризъм и биоземеделие	• A: Селско, горско и рибно стопанство • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения
		Социални и обучителни проекти за смекчаване на последствията от прехода към климатично неутрална икономика	• Социални проекти за лица, пряко заети във въгледобива и производството на ел. енергия от въглища • Социални проекти за лица, засегнати прехода към неутрално климатична икономика	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • P: Образование
	Финансови ресурси – възможност за привличане на ПЧИ	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други)	• C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива
		Проекти за премахване на последствията от въгледобива и постигане на екологичните норми	• Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след въгледобив • Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след въгледобив и производството на енергия от тях	• B: Добивна промишленост • C: Преработваща промишленост • F: Строителство • G: Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети • H: Транспорт, складиране и пощи • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • L: Операции с недвижими имоти • M: Професионални дейности и научни изследвания • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения

	Физическа инфраструктура – сравнително добре развита инженерна инфраструктура	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване
		Проекти за премахване на последствията от въгледобива и постигане на екологичните норми	• Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след въгледобив • Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след въгледобив и производството на енергия от тях	• C: Преработваща промишленост • F: Строителство • G: Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети • H: Транспорт, складиране и пощи • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • L: Операции с недвижими имоти • M: Професионални дейности и научни изследвания
	Административна инфраструктура – сравнително добре развит третичен сектор	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелен туризъм и биоземеделие	• I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения
		Социални и обучителни проекти за смекчаване на последствията от прехода към климатично неутрална икономика	• Социални проекти за лица, пряко заети във въгледобива и производството на ел. енергия от въглища • Социални проекти за лица, засегнати прехода към неутрално климатична икономика	• I: Хотелиерство и ресторантьорство • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • M: Професионални дейности и научни изследвания • N: Административни и спомагателни дейности • P: Образование • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
	Информационна инфраструктура–висока обезпеченост	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения

		Проекти за премахване на последствията от въгледобива и постигане на екологичните норми	• Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след въгледобив • Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след въгледобив и производството на енергия от тях	• B: Добивна промишленост • C: Преработваща промишленост • F: Строителство • G: Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети • H: Транспорт, складиране и пощи • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • L: Операции с недвижими имоти • M: Професионални дейности и научни изследвания • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
		Социални и обучителни проекти за смекчаване на последствията от прехода към климатично неутрална икономика	• Социални проекти за лица, пряко заети във въгледобива и производството на ел. енергия от въглища • Социални проекти за лица, засегнати прехода към неутрално климатична икономика	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • I: Хотелиерство и ресторантьорство • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • M: Професионални дейности и научни изследвания • N: Административни и спомагателни дейности • P: Образование • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
	Научна и технологична инфраструктура – в непосредствена близост в столицата, както и съществуващи в региона ВУЗ	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване
		Проекти за премахване на последствията от въгледобива и постигане на екологичните норми	• Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след въгледобив • Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след въгледобив и производството на енергия от тях	• C: Преработваща промишленост • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • M: Професионални дейности и научни изследвания • P: Образование

Условия на търсене	Повишаване доходите и качеството на живот чрез усвояване на специфични продукти и нови пазарни ниши	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения
		Проекти за премахване на последствията от въгледобива и постигане на екологичните норми	• Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след въгледобив • Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след въгледобив и производството на енергия от тях	• C: Преработваща промишленост • F: Строителство • G: Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети • H: Транспорт, складиране и пощи • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • L: Операции с недвижими имоти • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
		Социални и обучителни проекти за смекчаване на последствията от прехода към климатично неутрална икономика	• Социални проекти за лица, пряко заети във въгледобива и производството на ел. енергия от въглища • Социални проекти за лица, засегнати прехода към неутрално климатична икономика	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • I: Хотелиерство и ресторантьорство • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
	Създаване на необичайно местно търсене в специализирани сегменти – напр. производство и оползотворяване на ел. енергия от ВЕИ в сектора на ИКТ, аутсорсинг на ИКТ дейност на ТНК и др., алтернативно земеделие и туризъм	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения

		Проекти за премахване на последствията от възгледобива и постигане на екологичните норми	• Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след възгледобив • Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след възгледобив и производството на енергия от тях	• C: Преработваща промишленост • H: Транспорт, складиране и пощи • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
	Обезпечаване нуждите от стоки и услуги, които ще подкрепят новосъздадените основни и поддържащи производства/услуги	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения
		Социални и обучителни проекти за смекчаване на последствията от прехода към климатично неутрална икономика	• Социални проекти за лица, пряко заети във възгледобива и производството на ел. енергия от въглища • Социални проекти за лица, засегнати прехода към неутрално климатична икономика	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • I: Хотелиерство и ресторантьорство • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • M: Професионални дейности и научни изследвания • N: Административни и спомагателни дейности • P: Образование • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
Фирмена стратегия и конкуренция	Благоприятното географско положение на региона (граница с три държави и кръстопът на 3 европейски транспортни коридори (ЕТК) – 4, 8 и 10)	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения

		Проекти за премахване на последствията от въгледобива и постигане на екологичните норми	• Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след въгледобив • Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след въгледобив и производството на енергия от тях	• C: Преработваща промишленост • H: Транспорт, складиране и пощи • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
	Наличието в близост и бързия достъп до столицата София	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения
		Социални и обучителни проекти за смекчаване на последствията от прехода към климатично неутрална икономика	• Социални проекти за лица, пряко заети във въгледобива и производството на ел. енергия от въглища • Социални проекти за лица, засегнати прехода към неутрално климатична икономика	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • I: Хотелиерство и ресторантьорство • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • M: Професионални дейности и научни изследвания • N: Административни и спомагателни дейности • P: Образование • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения

Свързано и поддържащо производство	Инвестиции в производства/услуги, базирани на сравнителните предимства на територията	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения
		Проекти за премахване на последствията от въгледобива и постигане на екологичните норми	• Рекултивация и ютилизация на нарушени терени след въгледобив Ютилизация и индустриална реконверсия на сгради и съоръжения след въгледобив и производството на енергия от тях	• C: Преработваща промишленост • H: Транспорт, складиране и пощи • J: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения • Q: Хуманно здравеопазване и социална работа • R: Култура, спорт и развлечения
	Мрежа/клъстери от способни, местно базирани доставчици	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения
	Развитие на конкурентно свързани индустрии, основани на технологичната и секторна специализация на региона	Технологии в зелената енергетика, зелен туризъм, биоземеделие, ресурсна ефективност и управлението на отпадъците	• Зелена енергия • Зелен туризъм и биоземеделие • Ресурсна ефективност (ресурсна база – земеделие, животновъдство, горско стопанство, минерални суровини, рециклирани материали и други) • Управление и оползотворяване на отпадъците	• A: Селско, горско и рибно стопанство • C: Преработваща промишленост • D: Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива • E: Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване • I: Хотелиерство и ресторантьорство • R: Култура, спорт и развлечения

9. ИЗВОДИ ЗА ВЪГЛЕДОБИВНИЯ РЕГИОН НА СТАРА ЗАГОРА

- Област Стара Загора е втора по икономическа значимост в Югоизточния регион от ниво 2 след област Бургас. Тя се ползва от местоположението на главната ос на развитие между Пловдив и Бургас;
- Трансформационните процеси, които сега започват в Стара Загора са в много по-начална фаза от ситуацията в Бобов дол и Перник. Най-засегнатите общини в област Стара Загора са община Стара Загора, Раднево и Гълъбово. Стара Загора е засегната по отношение на трудови пътувания, вериги на под-доставките и доходи. Освен от тях общините Раднево и Гълъбово са засегнати още и като терени за рекултивация, реконверсия на сграден фонд, екологичните проблеми;
- Стара Загора за разлика от Перник няма в близост по-голям център като това е нейно предимство защото работната сила трябва да намери алтернативната заетост в рамките на същата област и община. Това е силен локализационен стимул в ранната фаза на прехода и проблем, ако не възникнат достатъчно дейности, които да осигурят заетост и справедлив преход.
- Общините Раднево и Гълъбово са сходни по профил с Бобов дол и ако не се реализират успешно проектите от териториалните планове те ще изпаднат в икономическа и демографска ситуация, сходна с тази на Бобов дол;
- Броят на заетите в Стара Загора във въгледобивната индустрия и ТЕЦ е около три пъти по-голям от броя на заетите в Перник и Бобов дол взети заедно. Мащабът на социалните предизвикателства обаче, е много по-голям от три пъти, тъй като област Стара Загора има много по-важна роля в националната икономика по отношение на брутна добавена стойност, производство на първична и вторична енергия и енергийна сигурност. Типичен пример за проблем с нарастващ мащаб;
- Все още не е напълно ясно, как двата основни финансови източника (Програма Региони в развитие 2021-2027 (тук попада и фонда за Справедлив преход) и Националния план за възстановяване и устойчивост) адресират рекултивация на откритите рудници, което представлява най-сериозното екологично предизвикателство.

ЧАСТ VI. ИЗВОДИ ОТ ДОКЛАДА

- Социално-икономическите преходи се основават на технико-икономическите парадигми с ясно разграничение между еволюционни и революционни промени. **Логиката на настоящия доклад се основана на това, че първият икономически преход започнал у нас в началото на 90-те години на миналия век, не се основава на технико-икономическата парадигма, а представлява социално-политически избор. Форма на социално-политическа трансформация, довела до напълно нови социално-икономически отношения, разпределение на активите, богатството и икономическата структура. Това е важно условие за правилното разбиране на процесите, описани в доклада. На тази основа лежи и главният проблем и предизвикателство, че социално-политическият избор, до този момент не създаде обществен механизъм, който да реализира включването на България и нейните региони в съвременна глобална и/или регионална технико-икономическа вълна, която да обезпечи развитието на българските региони по един по-справедлив начин.** В следствие на това страната изпадна в състояние на сериозни регионални диспаритети – демографски, социални, секторни, екологични.

- **Допълнително трябва да се посочи, че целевите общини са определени като общини със структурни трудности, а община Бобов дол е определена и за селска община. Административните области, към които принадлежат двете общини (Перник и Кюстендил), изпитват характерните за цяла България негативни демографски процеси, но с още по-сериозно изражение.**

- Към настоящия момент Стара Загора в икономическо отношение реализира добро развитие, отчетен е процес на започнала диверсификация на икономиката, но **преходът към алтернативни икономически дейности ще засегне изключително голям брой работници, а също така и главните електроенергийни мощности на България. Това са две сериозни предизвикателства, които изискват изпреварващи мерки и решения.**

- **Реализирането на справедлив преход към чиста, кръгова икономика в контекста на „Зелената сделка“, се разглежда като ключово противодействие на всички потенциално негативни процеси. Инвестициите в образование, квалификация и преквалификация са част от решенията за създаване на алтернативната заетост на работещите в засегнатите сектори. Разбирането ни е за процес, който ще донесе своите ползи след минимум 3 години.** Проучват се предвижданията на възможните промени на пазара на труда и заетостта, които ще съпътстват преминаването към по-зелена икономика. Насочваме обществото към мислене и дефиниране на нови „зелени“ работни места, трансформиране на настоящите работни места в по-зелени, както и идентифициране на „зелените“ умения на работното място, които ще бъдат необходими да се живее и развива общество и икономика, опазващи ресурсите и околната среда.

- Трябва ясно да се изтъкне, че планираните дейности в Програмата за развитие на регионите за програмен период 2021-2027 (ПРР), Приоритет 3 „Спра-

ведлив енергиен преход“, включват допустими дейности които преповтарят думата инвестиции. Те са възможни единствено само в подходяща инвестиционна среда, предприемаческа инициативност и готовност за поемане на допустим риск. Във всички останали случай, ще доминират обществени проекти, които обаче, не са еквиваленти на инвестиционна и бизнес среда за така желаните микропредприятия.

- Първият доклад за справедлив преход за Югозападна България[57], последващите проучвания в страната[58], европейският семестър[59] и други документи разкриват мащаба на предстоящата промяна. **В тази връзка подходите, използвани в другите страни членки на ЕС, в които се програмира справедлив преход (Чехия, Полша, Румъния, Словакия), са по-трудно приложими за територията на общините Перник и Бобов дол, поне за следващите 5 години. Причините са няколко: по-високо е нивото на депопулация спрямо всички останали, сериозно влошени са възрастовата и образователна структури, а от там количеството и качеството на работната сила.** От друга страна не е налице продуктивна и технологична индустриална среда, с бавни темпове инфраструктурата се подобрява, но логистиката и бизнес услугите са на много ниско ниво за развитие на иновативни и динамични бизнеси. В по-голямата част от първоначалните бизнес инициативи, ще се опрем на добре познати, традиционни дейности, които могат да стартират с наличните хора и тяхната квалификация.

- **Предстоящото преструктуриране на мощностите за производство на електроенергия от въглища ще допринесе за значително освобождаване на заетите лица в тези предприятия. Освен тях ще бъдат засегнати и всички техни поддоставчици, както и данъчните постъпления в регионите, социалноосигурителната и здравноосигурителната системи на страната.** Този факт съдържа най-сериозното социално предизвикателство и ще допринесе към допълнително предлагане на пазара на труда с работници със средно образование, които често не са в състояние да си намерят толкова платена работа в друг сектор от същия регион или да стартират свой бизнес. Поради тези причини, те попадат в групата с най-висок риск за емиграция и допълнително влошаване на демографската ситуация.

- Ефектът на мултипликатора[60] по отношение на броя заети, определени чрез таблиците „вход-изход“ за България за 2015 г.[61] показват, че едно работно място в сектор добив на енергийни продукти поддържа минимум 1,5 работни места в останалите сектори на икономиката. Мултипликаторът за сектор производство на електроенергия се определя на 2,2 работни места. Това показва структуроопределящото значение за двете основни икономически дейности в тези региони. **Двата подсектора на територията на трите региона Перник, Бобов дол и Стара Загора заемат 15,6 хиляди работни места. Стойността с ефект на мултипликатора ще нарасне**

57. t.ly/9zJ1
58. Report on social challenges and re-skilling needs of the workforce solutions in the TRACER target regions, WP 3 – Task 3.5 / D 3.4 July 2020, TRACER website: www.tracer-h2020.eu
59. t.ly/DLvQ
60. Инструмент за определяне и прогнозиране на работните места използван в доклада, за да се направят проекции на бъдещите работни места, на база на текущата ситуация.
61. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IOTSI4_2018

с минимум още 27,3 хиляди работни места. Директният и допълнителните негативни ефекти върху заетостта оценени в доклада, възлизат на засегнати минимум 43 хиляди работни места, като около 73% от тях са в региона на Стара Загора

- Реализираното изоставане в развитието на общините Бобов дол и Перник предполага пространствено-локализационен подход, който да допринесе към промяна на мисленето за икономическото развитие на региона. В тази връзка е приложен подход на пространствено-времевата трансформация с комбинация от различни икономически дейности. **Оценени си онези, които ще бъдат засегнати от прехода към чиста, кръгова икономика с цел установяване на социално-демографските профили на населението, което пряко и непряко ще бъде засегнато от прехода към зелена икономика, и определяне на потребностите от нови умения и подкрепа към общите принципи на цифровизация, кръгова икономика, декарбонизация, енергийна и ресурсна ефективност, устойчива мобилност.**

- Въз основана тази информация и въз основа на приоритетите за икономическо развитите на регионите през 2020 г. започна разработването на регионални планове за справедлив преход. Те ще се базират на дейности за включване в обучения за придобиване на търсени на пазара на труда знания и умения, ще се прилагат инструменти за оценка и валидиране на компетенции с оглед осигуряване на алтернативна заетост и предприемачество. **Обученията на работната сила ще бъдат насочени основно в две посоки:**

  1) осигуряване на базови преносими знания и умения за използване на ресурсите и опазване на околната среда и климата, които са основа за пригодността за заетост и гъвкавост към промените през целия живот; и

  2) осигуряване на специфични знания и умения, свързани с успешното упражняване на професии, нововъзникнали зелени работни места или трансформирани работни места.

- Определянето на секторите, които могат да променят социално-икономическата действителност се основава на закона за икономии от мащаба, ресурсната ефективност, *прагово ниво и обсег на бизнес, йерархия на системата от населени места и техните функции и заместителна рамка на Айзърд*. Очакваният брой нови работни места в микропредприятия се оценява на около 150 за община Бобов дол, 700 за Перник и над 2000 за Стара Загора, които могат да бъдат създадени и чрез индивидуални старт-ъпи. Всички останали работници трябва да се преразпределят към вече съществуващи компании или новосъздадени малки и средни предприятия, процес който на територията на Перник и Стара Загора ще се реализира относително по-лесно в сравнение с Бобов дол.

- **Идентифицират се микро и малки бизнеси, които могат да стартират незабавно с капитал, който е налице, основани на лични умения, традиции, съществуващи сгради, с добавяне на висока форма на дигитализация и експониране в интернет среда във всичките й форми. Най-важният фактор за развитие у хората е придобиването и обогатяването на емоционалната интелигентност и предприемачеството, което се отнася с най-голяма сила за малките населени места, където инвестициите са минимални.**

В заключение на изводите, доклада ясно разграничава центъра на общините от селата, тъй като проблемите и решенията за общинския център са несъвместими с решенията за населените места – села дори в рамките на една община, които са допълнителни пространствени диспаритети. Стара Загора е голяма административна област, където ясно се разграничават северна част доминирана от община Казанлък и специализирана в машиностроене, областния център Стара Загора, който е икономическото ядро на областта и южната част, която съдържа въглищните и енергийни мощности. Решенията за Стара Загора трябва да осигурят продължаващ растеж за центъра и сериозна трансформация за територията на общините Раднево и Гълъбово към алтернативно развитие.

Основната теза е пълна промяна на отношението към съществуващите ресурси – хора, земи, имоти, гори, води, енергиен потенциал и други, заедно със създаването на напълно нови дейности, *неподчиняващи се на закона за икономии от мащаба,* което е единственото условие те да оцелеят в настоящата сложна среда. Докладът се фокусира върху:

- Формирането на териториална система, основана на вътрешна подялба от едно или няколко населени места от креативни, зелени, социално-трансформиращи се и колективно учещи се общности, създаващи нова стойност и организация на живота в тези региони;
- Развитие на ключови компетенции и предприемачество в секторите – възобновяема енергия, биоземеделие и биохрани, биопластика, IT, ресурсна ефективност (води, биомаса, пречистване), кръгова икономика, дизайн.

„Трябва да се разделим с въглищата,
няма място за тях,
но трябва да осигурим бъдеще
за въглищните региони и преходът да бъде
справедлив“.

„България може да стане център
на зелената енергия за целия регион.“

Франс Тимерманс

„Цената на „позеленяването“
може да бъде висока,
но ако не правим нищо,
загубите могат да бъдат по-големи.“

Вивиан Лунела[62]

62. t.ly/tCEs

ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ

Доклад на Институт Отворено общество – София (2018) Кога Източна Европа ще настигне Западна по доходи?, наличен на: https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/05/convergence-final_May2018.pdf

Европейски съвет на ЕС, Парижко споразумение относно изменението на климата, website: https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/climate-change/paris-agreement/

Закон за регионалното развитие в България, ДВ. бр.50 от 30 Май 2008 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр.21 от 13 Март 2020 г., наличен на: https://www.mrrb.bg/bg/zakon-za-regionalnoto-razvitie/

НСИ, Население по области, общини, населени места и възраст към 01.02.2011 г., налични на: https://www.nsi.bg/bg/content/3078/население-по-области-общини-населени-места-и-възраст-към-01022011-г

НСИ, Преброяване на населението и жилищния фонд в Р. България 2011 г., налични на: https://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=192&SSPP2=194

Наредба № 14 от 1 април 2003 г. за определяне на населените места в селски и планински райони, налична на: https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135466072

Националната концепция за пространствено развитие (НКПР) 2013-2025 г. – Актуализация от 2019 г., налична на: https://www.eufunds.bg/sites/default/files/uploads/oprd/docs/2020-05/0_ANKPR_CORRECTED_30.04.2020%20final.pdf

НСИ, Макроикономическа статистика, източник: https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/module.jsf?x_2=6&lang=bg

Оперативни програми финансирани от ЕС, налични на: www.eufunds.bg

Политика, стратегия и законодателство на ЕС за целите за 2050 г. в областта на околната среда, енергетиката и климата, налична на: https://ec.europa.eu/info/energy-climate-change-environment/overall-targets-and-reporting/2050-targets_bg

Портър, М. Е., (2004) Конкурентното предимство на нациите, София

Програматазаразвитиенарегионитезапрограменпериод2021-2027(ПРР),налична на: http://www.bgregio.eu/media/Programirane/2021-2027/17.03.21-3177622_OPDR_Program_template_BG_VERSION_Jan%202021.pdf

Процедура № BG16M1OP002-5.003 „Мерки за подобряване качеството на атмосферния въздух“ по приоритетна Ос 5 „Подобряване качеството на атмосферния въздух“ на оперативна програма „Околна среда 2014-2020 г.“, налична на: http://ope.moew.government.bg/files/useruploads/files/nasoki_measures_air_0512.pdf

Справедлив преход за въгледобивните региони в Югозападна България: Сценарии за развитие, наличен на: https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/spravedliv_prehod_low_res_2.pdf

Стойчев К. (2012) Локализационни подходи за регионално развитие, УИ „Св. Климент Охридски“, София, ISBN 978-954-07-3398-2, налична на: http://www.suggfrpg.net/files/Location%20in%20RD_StudentCopy_web.pdf

Институт за пазарна икономика, website: https://www.regionalprofiles.bg/bg/

Amin, Ash (1994). Post-fordism: A Reader. Blackwell Publishing. ISBN 0-631-18857-6.

2020 European Semester: National Reform Programmes and Stability/Convergence Programmes, EC website: https://cutt.ly/jxFdrjQ

Just Transition A Report for the OECD (2017), website: https://www.oecd.org/environment/cc/g20-climate/collapsecontents/Just-Transition-Centre-report-just-transition.pdf

International Labour Organisation, Decent work and just transitions must be at the heart of climate action, website: http://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/news/WCMS_475064/lang--en/index.htm

Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all, Copyright © International Labour Organization 2015, First published (2015), ISBN 978-92-2-130627-6 (print) 978-92-2-130628-3 (web pdf)

Krugman, P. (1998), What’s new about the new economic geography?, Oxford Review of Economic Policy

New technologies: a jobless future or golden age of job creation? / Irmgard Nübler; International Labour Office, Research Department. – Geneva: ILO, 2016. (Research Department working paper; No. 13, ISSN: 2413-4589 (web pdf))

Nübler I. (Nov, 2016), New technologies: A jobless future or a golden age of job creation?

Organisation for Economic Co-operation and Development statistics, OECD website: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IOTSI4_2018

Paul L. Hebert, Jane E. Sisk, and Elizabeth A. Howell (2008), When Does A Difference Become A Disparity? Conceptualizing Racial And Ethnic Disparities In Health, website: https://www.healthaffairs.org/doi/full/10.1377/hlthaff.27.2.374

Report on social challenges and re-skilling needs of the workforce solutions in the TRACER target regions, WP 3 – Task 3.5 / D 3.4 July 2020, TRACER website: www.tracer-h2020.eu

Spatial Development and Spatial Planning in Germany, Federal Office for Building and Regional Planning, Bonn (2001)

Wikiwand, Central place theory, website: https://www.wikiwand.com/en/Central_place_theory

ОТ ВЪГЛИЩА КЪМ МОДЕРНА ИКОНОМИКА

31,3%

от общия енергиен баланс се падат на въглищата и на горивата от въглища

903 781 MWh

ел. енергия годишно ще трябва да бъде компенсирана от алтернативни източници при закриване на ТЕЦ „Бобов дол“ и ТЕЦ „Република“ – Перник

15 600

работни места осигуряват към момента секторите „Добив на енергийни продукти“ и „Производство на електроенергия“ на територията на Перник, Бобов дол и Стара Загора

1

работно място в сектор „Производство на електроенергия“ поддържа 2,2 работни места в останалите сектори на икономиката

WWF

Защо сме тук

За да спрем унищожаването на околната среда и да изградим бъдеще, в което хората живеят в хармония с природата.

www.wwf.bg